

MASETLAPELO DIKANEGELONG TŠA SEPEDI

ka

T.S. KEKANA

2016

MASETLAPELO DIKANEGELONG TŠA SEPEDI

Ka

THUPANA SOLOMON KEKANA

E neelwa bjalo ka karolo go ya ka dinyakwa tša dikrii ya

BONGAKA

ka

Kgorong ya Maleme a Babaso

mo

LEFAPHENG LA THUTABOTHO

MOHLAHLI: PROFESA M.J. MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

HLAKOLA 2016

MALEBO

Mogale 'a Ngoaketse malebo godimo ga malebo a hlatlagantšwe, ke re go wena mohlahlhi wa ka Profesa M.J. Mojalefa, ke re ke leboga tšohle, kudu tlhahlo, boikgafo, go se fele pelo ga lena, go nkgotlelela gotee le lerato le lekaaka. Le tloga le laeditše ka nnete gore le yena mogale, ka gore le ile la swara ngwana wa Letebele ka letsogo la mo ruta mathaithai le mararankodi a go re noka ge e tletše dikwena bjalo ka Mogalakwena e selwa bjang. Ke sa realo ke re Phamphamadiba... Modimo a le dire ka botho, lena le ba le lapa la lena, gomme le re phelele. Pula! Pula! Mogale a thaba tša Leolo a gate monola.

Ga ke rate go lebala ba bokgobapuku bja Yunibesithi ya Pretoria ka thušo le ditlabele tšeo le mphilego ge ke be ke le hlotia ka mehla. Tšwelang pele go fa le ba bangwe thušo yeo. Malebo ke ao ka leselo.

Ke leboga gape le Modi. Maledu wa Yunibesithi ya Limpopo le bao a šomišanego le bona go fetolela kakaretšo ya mošomo wo Seisimaneng le ba Yunibesithi ya Pretoria bao ba hlokotšego dihloka go kakaretšo yeo. Ke re malebo ba gešo.

Ke rata go leboga kudu, Mmušo wa Leboa, ke ra Ngaka P.M. Kgatla ka Sione le Ngaka Mothiba ka Seshegong sa melodi. Banna ba gešo le e hlabane, tše di bonalago ke tšona dikeletšo tšeo le bego le mphošetša tšona nna ke di kama. Ngaka Maruma le Kekana M.I., ka moka ga lena, Modimo wa kua legodimong a le okeletše mahlatsa le matšatši a bophelo.

E ka ba phošo ye kgolo ge nka lebala Bakone ba gaNgoepe. Go bona ke re Mashoko! Ge nka be e se be lena nka be tema ye e se ya wela. Bjale še e wetše. Ke a le leboga, ke ra Malose nke Modimo a go godiša le wena a go fe maatla tema yeo e wele. Ke rata go leboga le mogwerake wa puku mogolo wa Malose e lego Magwai ke re o e hlabane Mashoko.

Bakgalabje ba bangwe šeba, ke ra bomokgalabje mmekangwetši. Ke mokgalabje wa Letebele, e lego Fred Ledwaba le wa Mopedi, e lego Jack Ramushu. Bopapa le

ile la ba mothopo wa maatla bophelong bja ka. Lena le be le sa tsebe, go tseba nna fela. Modimo a le okeletše matšatši a go phela. Le lena ba URCSA- Mokopane Central ke a le leboga ka dithapelo bana bešo.

Go batswadi bao ba ithobaletšego, ke rata go leboga go ntlīša lefaseng lekhwi, la nkgodiša, kudu bopapa, ka ge bomma ba tlogile ke sa le segotlane. Ke a leboga Tlou le bana ba gago ge le ile la nkgodiša la nthuta le go tsena sekolo, seo se ntirilego seo ke lego sona lehono. Ke re Ditlou di gole di lekane le dithaba.

Mmagobanake Ramasela Gladys gotee le bana, Thabo, Kgaugelo, Thato, Manoko, Lulu, Pungi le Boy, ke tloga ke leboga ka lapeng ge le ile la ntumelela go boela komeng ntše go sa boeהלwe. Gape go reta lese a kotame leswikeng ga se papadi. Go banake ke leboga tlhokomelo ye le bego le ntlhokometše ka yona. Medupi ya malebo e le nele maphelong a lena Ditlou tšešo.

Mafelelong ke re ditebogo le ditumišo di ye go Modimo wa rena ka ge di mo swanela. O mpolokile ka diatleng tša Gagwe, A mpha maatla a go šoma mošomo wo, A ntšhireletša malwetšing, A mpha bophelo. Ka baka leo ke re Modimo wa ka ga ke tsebe gore ke go leboge bjang, efela ke tla go hlankela bophelo bja ka bjohle Morena.

O realo Thupana' masogana, Thupana' moretlwana ke omile, ke omišitšwe ke diatla tša banna kua molotong. Naa banna bao ke bomang? Ke bo Mogale 'a thaba tša Leolo, ke boMmušo wa Leboa, ke boMokone 'a Bokone, ba thekgilwe ke bomokgalabje mmekangwetši pelo tša beta masogana. Pula! Pula!

TŠHUPANE

MATLAKALA

KGAOLO YA PELE.....	1
1.1 MATSENO	1
1.2 MAIKEMIŠETŠO	2
1.3 BANYAKIŠIŠI BAO BA ŠETŠEGO BA NYAKIŠIŠITŠE MASETLAPELO.....	3
1.3.1 Bopape, M.L.: A comparative study of three Northern Sotho	3
Tragedies (1991)	3
1.3.2 Kgatla, P.M.: E.K.K. Matlala mongwadi wa Tšhukudu (1988).....	4
1.3.3 Mokgobu, P.S.M.: Character delineation in Northern Sotho Tragedies	4
Makgaleng’s Tswala e a ja and Matlala’s Tšhukudu (1985)	4
1.3.4 Makgamatha, P.M.: A critical survey of the plot in E.K.K. Matlala’s.....	4
Tragedy, <i>Tšhukudu</i> (1981)	4
1.3.5 Groenewald, P.S.: Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2 (1993)	5
1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO.....	5
1.4.1 Diteng	6
1.4.2 Thulaganyo.....	8
1.4.3 Mongwalelo.....	10
1.5 MOKGWANYAKIŠIŠO:	12
1.5.1 Go hlalosa.....	12
1.5.2 Go hlatholla.....	12
1.5.3 Go bapetša	14
1.6 BOHLOKWA BJA NYAKIŠIŠO YE	15
1.7 TSHEPEDIŠO YA DITABA	15
KGAOLO YA BOBEDI	17
2.1 MASETLAPELO.....	17
2.2 MATSENO	17
2.2.1 Tekolo ya tsholego ya masetlapelo.....	17
2.2.2 Kgopolo ya masetlapelo	30
2.3 THUMO.....	39
2.3.1 Mogale wa masetlapelo.....	39
KGAOLO YA BORARO	44

3.1 PHATOSE LE MEHUTANGWALO YE MENGWE YA.....	44
MASETLAPELO	44
3.2 MATSENO	44
3.2.1 Tekolo ya tiholego ya phatose.....	44
3.2.2 Tlhalošo ya kgopolo ya phatose	47
3.2.3 Thumo:	63
KGAOLO YA BONE	65
4.1 SENGWALO SA SEPEDI SA MASETLAPELO	65
4.2 MATSENYAGAE	65
4.3 MATSENO	65
4.3.1 Kanegelo ya masetlapelo.....	66
4.4 THUMO.....	95
KGAOLO YA BOHLANO.....	97
5.1 SENGWALO SA SEPEDI SA MASETLAPELO (TŠWETŠOPELE).....	97
5.2 MATSENO	97
5.2.1 Morero/Moko wa ditaba wa kanegelo ye	97
5.2.2 Dithekniki tša thulaganyo.....	99
5.3 MONGWALELO WA KANEGELO YE.....	115
5.3.1 Pharologantšho ya mongwalelo	115
5.3.2 Dithekniki le dipharologantšho	117
5.4 THUMO.....	128
KGAOLO YA BOSELELA	131
6.1 SENGWALO SA SEPEDI SA PHATOSE	131
6.2 MATSENYAGAE	131
6.3 MATSENO	131
6.3.1 Kakaretšo ya kanegelo ye.....	132
6.3.2 Molwantšwa wa kanegelo ye	135
6.3.3 Ditiragalo tša mohutangwalo wo.....	140
6.3.4 Ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya phatose?	145
6.3.5 Morero wa kanegelo ye	147
6.3.6 Dithekniki tša thulaganyo.....	147
6.3.7 Mongwalelo wa kanegelo ye.....	154
6.3.8 Pharologantšho ya mongwalelo	155
6.3.9 Dithekniki le dipharologantšho	156
6.4 THUMO.....	170

KGAOLO YA BOŠUPA	172
7.1 THUMO.....	172
7.1.1 Matseno	172
7.1.1.1. Kgaolo ya pele.....	172
7.1.1.2. Kgaolo ya bobedi.....	174
7.1.1.3.Kgaolo ya boraro.....	177
7.1.1.4. Kgaolo ya bone.....	178
7.1.1.5. Kgaolo ya bohlanano.....	181
7.1.1.6.Kgaolo ya boselela.....	184
8 METHOPO.....	189
9 ENGLISH SUMMARY	198
9.1 KEY TERMS.....	200

KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Masetlapelo ke mohuta wa dikanegelo tša prosa. Kgopolo ye e thekgwa ke Steiner (1961:16) ge a re sereto goba prosa se ka bitšwa masetlapelo ka lebaka la morero wa sona. Go tšwela pele go lemogwa gore masetlapelo le Aristotle ke monwana le lenala, ebile ke ntepa le lešago. Se se hlolwa ke gore Aristotle e le yena yo a thomilego go ngwala ka ga masetlapelo. Ka nako ya boAristotle masetlapelo a be a nepiša terama fao molwantšhwa a bego a feleletša ka lehu. Ge a hlaloša seo masetlapelo e lego sona Aristotle (Leech, 1969:1) o fo re:

Tragedy is an imitation of an action that is serious and has magnitude, which is complete in itself, in language with pleasurable accessories, each kind brought in separately in the parts of the work, in a dramatic not in a narrative form, involving incidents arousing pity and fear, wherewith to accomplish its catharsis of such emotions.

Fa Aristotle o gatelela ntlha ya go re masetlapelo a hlohleletša letšhogo le kwelobohloko. Godimo ga moo masetlapelo ao a bolelwago fa ke Aristotle a be a lekana ka maatla nakong yeo. Ka go realo ge, ge go hlokomedišišwa gabotse masetlapelo a, go lemogwa gore therešo ke gore ga a lekane ka maatla. Go na le masetlapelo ao a bago gona ka ge go hlagile lehu. Masetlapelo a mohuta wo ke ao a hlalošwago fa ke Aristotle. Go feta fao go na le ao a tšweletšago kwelobohloko ya go feta le lehu. Ge a thekga ntlha yeo Jafta (1996:8) o re:

Tragedy is associated with a particular form in literature which has come to be accepted as drama or a play while the tragic extends beyond the confines of drama. The

tragic is used to mean a type of experience, a sense, a vision of some kind.

Rateori yo o tiišetša kgopolo ya go re le ge Aristotle e le pulamadibogo dingwalong tša masetlapelo go lemogilwe gore masetlapelo ga a lekane; a mangwe a na le maatla go feta a mangwe. Taba ye e hlolela babadi kgakanego ye kgolo, eupša le ge go le bjalo, mosekaseki yo ga a rarolle mathata ao. Ge go le bjalo ge, nyakišišo ye, e tlo leka go rarolla bothata bjo bja go tšweletšwa ke Aristotle bja go re masetlapelo ka moka ga ona a lekana ka maatla. Ka tsela yeo nyakišišo e swanetše go hlaloša dikgopolo tše di nyalanego le tlhathollo ye ya masetlapelo gammogo le phapano magareng ga masetlapelo go leka go tla ka tharollo ye e kgotsofatšago.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšo a lengwalonyakišišo le, ke go rarolla mathata ao a sa lego a e ba gona dingwalong tša bogologolo, ao a ilego a fahla le botatagomasetlapelo, e lego boAristotle, ge ba be ba re masetlapelo ka moka a lekana ka maatla. Aristotle o be a amantšha masetlapelo le terama fela. Ka fao go lemogwa gore ge go balwa padinyana ya *Tladi wa Dikgati* (1958) ya go ngwalwa ke Phatudi le ya *Lukas Motšheletšhele* (1963) ya go thalwa ke Rammala, go itaetša gabotse gore go na le mehuta ye mebedi ya masetlapelo, e lego phatose le masetlapelo.

Nyakišišo ye, le ge go le bjalo, e ile go ikepela kutšwana godimo ga tlhalošo ya kgopolo ya masetlapelo mo dikanegelong tša Sepedi go feta yeo ya tlhalošo ya kgopolo ya phatose. Seo ga se re gore tlhalošo ya phatose e ka se hlokomelwe ka tshwanelo, ka gobane le yona e bohlokwa ka ge e nyalane le yeo ya masetlapelo bjalo ka ge go šetše go ukamilwe ka gona ka godimo. Go gatelelwa gore nepokgolo ya phatišišo ye ke go fatolla seo masetlapelo a lego sona ka gobane go fihlela ka nako ya nyakišišo ye, go ka thwe, ye ke tšhemo yeo e tletšego lehwiti, ga se ya tšo e lengwa ka tshwanelo ka mo polelong ya Sepedi

gammogo le dipolelong tše dingwe tša Bathobaso. Taba ye e thekgwa le ke Mohatlane (2002:17) ge a re:

At the moment we are aware of only one comprehensive study in African Literature that researches tragedy namely, Jaftha's (1996) unpublished doctoral thesis entitled Tragic expressions in selected Xhosa literary works.

O bontšha fela gore go fihla bjale go tsebja sengwalo se tee ka monwana sa polelo ya Seafrika seo se nyakišitšego masetlapelo. Tlhokego ya mohuta wo wa nyakišišo dikanegelong tša Sepedi, e hlogohlile maikutlo a monyakišiši wa nyakišišo ye, go tsena fase ka go fatišiša ka gare ga tšhemo ye ya mogola.

1.3 BANYAKIŠIŠI BAO BA ŠETŠEGO BA NYAKIŠIŠITŠE MASETLAPELO

Go lemogwa gore ga go na le banyakišiši bao ba nyakišišitšego sererwa se ka botlalo mo polelo ya Sepedi ge e se ditshekatsheko tša go se tsenelele tša Bopape, M.L.; Makgamatha P.M. le Mokgobu P.S.M. Ge e le Kgatla P.M. le Groenewald P.S. bona ba fo dira ditshwaotshwao mabapi le sengwalo sa masetlapelo.

1.3.1 Bopape, M.L.: A comparative study of three Northern Sotho Tragedies (1991)

Ka gare ga phatišišo ya gagwe ya ‘ *A comparative study of three Northern Sotho Tragedies*’ ya mastase, Bopape o bapetša diterama tše tharo tša masetlapelo tša Sepedi, e lego *Tšhukudu* (1941) ya go thalwa ke E.K.K. Matlala, *Marangrang* (1971) ya go ngwalwa ke M.L. Maloma le *Makgale* (1978) go tšwa peneng ya H.D. Bopape. Maikemišetšomagolo a papetšo ye ke go bona ge e ba go na le khuetšo ya bangwadi ba Bodikela ba masetlapelo godimo ga diterama tša Sepedi. Ka go realo nepo ya nyakišišo ye e theilwe godimo ga papetšo ya

dikanegelo/ditiragatšo tša masetlapelo eupša e sego go epolla tlhalošo ya kgopolo ya masetlapelo ka medu.

1.3.2 Kgatla, P.M.: E.K.K. Matlala mongwadi wa Tšhukudu (1988)

Mo nyakišišong ya gagwe ya mastase ya *E.K.K. Matlala mongwadi wa Tšhukudu*, Kgatla o swayaswaile dintlha di se kae mabapi le terama ya masetlapelo. O re mohuteng wo wa terama go tšweletšwa bophelo bja molwantšhwa le go šihlama ga gagwe. Kgatla (1988:25) o gatelela bohlokwa bja maemo a molwantšhwa ge a re tiragatšo ye e laodiša bophelo bja motsebalegi setšhabeng, yo mafelelong seriti sa gagwe se tswapogago ka go welwa ke masetlapelo. Bofokodi ke bjona bo hlolelago molwantšhwa yo mahlomola. Seo se bunwago dikgopolong tše ke gore tiragatšo ya masetlapelo e dikologa godimo ga molwantšhwa, gomme o felela ka mahlomola ao a hlolwago ke bofokodi bja gagwe.

1.3.3 Mokgobu, P.S.M.: Character delineation in Northern Sotho Tragedies Makgaleng's Tswala e a ja and Matlala's Tšhukudu (1985)

Taodišwaneng ya gagwe, 'Character delineation in Northern Sotho Tragedies – Makgaleng's *Tswala e a ja* and Matlala's *Tšhukudu*' (1985) yeo go ahlaahlwago tshwantšho ya baanegwa, Mokgobu o thoma ka go hlaloša mareo a bohlokwa, ao a latelago, e lego terama ya masetlapelo, tshwantšho ya baanegwa le mehuta ya baanegwa. Go lemogwa gore Mokgobu o ile a naba kudu godimo ga ntlha e tee ya mogale wa terama ya masetlapelo, e lego bofokodi. Ke nnete, efela ga se bofokodi fela bjo bo bopago moanegwa wa mohuta wo. Molwantšhwa ke motho wa kgang, yo bogale eupša yo a sa kgonego go ba le ponelopele ya mašula ao a mo tomoletšego mahlo.

1.3.4 Makgamatha, P.M.: A critical survey of the plot in E.K.K. Matlala's Tragedy, Tšhukudu (1981)

Go 'A critical survey of the plot in E.K.K. Matlala's tragedy, *Tšhukudu*', Makgamatha o lebedišiša sebopego sa terama ya *Tšhukudu*. Taba ye o e dira

ka go anega ditiragalo go ya ka dikarolo tša thulaganyo, a latela dikgaolo le ditemana tša terama ye. Nyakišišo ye ge e hlokomedišišwa go lemogwa gore ga se tshekatsheko ya thulaganyo bjalo ka ge Makgamatha a bolela. Sebopego sa tiragatšo ya masetlapelo se laolwa ke moko wa ditaba. Ge go lekodišišwa mohuta wo wa terama go bohlokwa go bontšha ka mo mohuta wo wa sengwalo o theilwego ka gona godimo ga moakanyetšo. Taba ye ga se ya fiwa šedi ka botlalo.

1.3.5 Groenewald, P.S.: Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2 (1993)

Sengwalong sa gagwe sa *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*, Groenewald o dirile ditshwaotshwao mabapi le kanegelo ya masetlapelo le ya phatose. Gona fao o tšweletša moakanyetšo wo o laolago phapano gare ga masetlapelo le phatose. O tšweletša moanegwa wa masetlapelo bjalo ka motho wa maemo gomme a na le bofokodi bjo bo mmakelago mahlomola. Ge e le wa phatose yena ke motho wa mehleng (ga a na maemo) ebile o hloka le bofokodi. Nyakišišo ye ga se ya tsenelela ka gobane ke tshwaotshwao fela.

Bjalo ka ge go hlalošitšwe ka godimo, nyakišišo ye, e ile go fapana le tšeo di laeditšwego ka godimo ka gore yona e ile go ikepela kudu godimo ga (a) seo masetlapelo e lego sona le gore (b) masetlapelo a ga a lekane ka maatla ka go realo go tšwelela mohutangwalo wo mongwe wa masetlapelo e lego wa go bitšwa phatose.

1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO

Taetšonyakišišo ye e yago go latelwa ke ya naratholotši. Borateori ba bantši bjalo ka boGenette (1980:27), Strachan (1988:2) le Groenewald (1993:14) ba šetše ba hlalošitše kgopolo ya naratholotši gore ke mokgwa wo o dirišwago ge go fetlekwa sebopego sa sengwalo. Ke go re sengwalo ge se bopilwe ka mahlakore a mararo. Le ge go le bjalo borateori ba ga ba gate ka mošito o tee tlhalošong yeo ka gore boGenette bona ba bolela ka go akaretša mola Mojalefa

(1996:1) le Groenewald (1993:14) ba bolela ka ga mokgwa wo mofsa wo o bitšwago gore ke narathlotši yeo e fetotšwego, ke mokgwa wo o dirišwago ke ba Lefapa la Maleme a Maafrika ka Yunibesithing ya Tshwane. Ka go realo taetšonyakišišo ye e ya go latela tsela yeo ya boMojalefa, e lego ye e fapanago le ya boStrachan; ka ge ba hlaloša matlalo a mararo a sengwalo gore ke letlalo la diteng, e lego letlalo la mathomo la ka gare, thulaganyo, letlalo la gare mola letlalo la boraro la ka ntle le lebane le mongwalelo. Phapano gare ga borateori ba e no ba fela gore boStrachan ba re letlalo la thulaganyo le lebane le kanegelo mola la mongwalelo le lebane le tebelelo ya mongwadi. BoGroenewald ba gatelela sererwa ge ba hlaloša diteng; mo go thulaganyo, ba bolela ka moko wa ditaba, go mongwalelo ba gatelela taba ya khuduego.

Nyakišišo ye e ya go nepiša matlalo ao a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo ka ge a lebane thwi le phatišišo ye. Eupša le ge go le bjalo matlalo ao a ka se hlalošwe ka botlalo la ka ge a šetše a hlalošitšwe ka bophara ke borateori ba bogologolo. Nepokgolo ya tlhalošo ye bjalo (ya ona) ke go re tlhathollo yeo e tle e lebane le go thuša kwešišo ya thulaganyo ya sebopego sa sengwalo.

Bjale go yo latela tlhalošo ya matlalo ao a sebopego sa sengwalo.

1.4.1 Diteng

Go ya ka Maila (1997:18) le Groenewald (1993:4) diteng ke letlalo la mathomo la ka garegare la sengwalo. Go tšwela pele Groenewald, gona letlakaleng leo o re, letlalo la diteng ke ditaba ge di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a bolela goba a ngwala ka tšona, pele ga ge a di hlaloša. Mojalefa (1995(a):14) o katološa tlhalošo ya kgopolo ye ka go re ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona pele ga ge sengwalo se ka hlangwa. Ka go realo, ditaba tšeo tša diteng ga se tšeo di thomilwego ke mongwadi, eupša mongwadi o hweditše di le gona, sa gagwe ya ba go rulaganya sengwalo go ya le ka fao a ratago ka gona. Ke ka fao Mohlala (1994:24) ge a tsopola Groenewald (1991:18) a rego:

... di lebane le tša bophelo ka bophara, ke tše di sego tša rulagangwa ke mongwadi/mmoledi.

Heese le Lawton (1988:104) le Jefferson le Robey (1993:39) ba šitlela tlhalošo yeo ka go re ditaba tša diteng ke molokoloko wa ditiragalo tše di beakantšwego ka go latelana, tša kgokaganywa go fa sebopego sa sengwalo; ke go re taba yeo go bolelwago ka yona.

Van Luxemburg, Bal le Weststeijn (1981:48) ba bolela gore ge ditiragalo tše tša diteng di hlolega, go ba le lenaneo la tatelano leo le rilego, leo go ya ka Groenewald (1991:18), le laolwago ke melao ya setšo; ke go re melao yeo motho a e tlwaetšego. O tlaleletša ka go re tatelano ya mohuta woo ya ditiragalo ke ye e kwalago. Rimmon-Kenan (1983:3) le yena o tiba ka mošito o tee tatelanong yeo ya ditiragalo tša diteng ka go re:

Story designates the narrated events, abstracted from disposition in the text and reconstructed in their chronological order, together with the participants in these events.

Ka go realo ditiragalo ke tšona di hlolago kanegelo gore e be gona. Seo se bolela gore togagano ye ya ditiragalo ke ye bohlokwa kudu ge go anegwa ditaba.

Mojalefa (1995:19) ge a ruma kgopolo ye o bolela gore ge ditiragalo tše di latelana bjalo go ba le kgokagano yeo e dirwago ke taba e tee ye kgolo yeo e bitšwago sererwa ('topic'). Sererwa ke kgopolo ye bohlokwa yeo e šomišwago ge go bolelwa ka ditaba tša diteng.

Go ya ka Serudu (1989:43), Mathibe (2001:1) le Lebaka (2006:17) sererwa ke motheo wa kakaretšo ya diteng tša sengwalo. Marggraff (1994:61) ge a hlaloša

sererwa o bolela gore ke kgopolokgolo ya mafelelo yeo mmadi a e fihleletšego mo sengwalong; ke go re ke ge mmadi a fihlile magomong a mafelelofelelo ao a ka se sa kgonago go tšwela pele go akaretša ditaba tšeo a ratago go di akaretša.

Ka fao go lemogwa gore sererwa ke karolwana ye bohlokwa ya diteng, ka gobane se kgokaganya diteng tša sengwalo gore e be kgopana e tee ya go kgwahla. Mojalefa (1995:20) o gatelela bohlokwa bja sererwa ka go re se laola dielemente ka moka tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. O ruma le go akaretša ka go tšweletša dintlha tše bohlokwa malebana le bohlokwa bja sererwa:

- Se kgokagantšha ditiragalo.
- Se laola ditiragalo.
- Se laola tikologo e lego nako le felo.
- Mongwadi o kgetha mo ditaba di thomago le mo di felelago gona ge a ngwala sengwalo sa gagwe. Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le baanegwagolo.

Ka go realo mohola woo wa sererwa, mo go letlalo la diteng, o yo bonagatšwa le go kgonthišwa ka go ahlaahla *Lukas Motšheletšhele* le *Tladi wa Dikgati*.

1.4.2 Thulaganyo

Thulaganyo ke tsela yeo mongwadi a beakanyago ditiragalo tša sengwalo ka gona. Shole (1991:109) le Thokoane (1994:13) ba hlaloša kgopolo ye ka go re thulaganyo e theilwe ka peakanyo ya ditiragalo tša diteng. Mongwadi o di rulaganya go ya ka maikemišetšo a gagwe. Borateori ba babjalo ka Kgatla (1988:3), Jafta (1978:72) gotee le Notestein (1974:52) ba molomo wa lehlabula ka go re mongwadi o ikgethela ditiragalo tšeo tša sengwalo sa gagwe gomme a

di beakanya ka lenaneo gore di tlemagane ka go latelana go tšweletša molaetša. Go kgonthiša seo se bolelwago, Serudu (1989:48) o hlaloša gore:

Thulaganyo ke freimi goba motheo wo go wona mongwadi a hlomago taba ya gagwe go wona. Go yona ditiragalo di latelana go ya ka moo di hlolanago ka gona.

Ka go realo go ka thwe tatelano yeo ya ditiragalo ke ye bohlokwa peakanyong ya ditiragalo tša diteng, gape se bohlokwahlokwa, ke ka fao ditiragalo tšeo di hlolanago ka gona. Ge a naba tabeng ye, Forster (1927:116) o oketša ka go re:

A plot is also a narrative of events, the emphasis falling on causality.

Seo se gatelelwago ke peakanyo ya ditaba ka go latelana ge mongwadi a ngwala sengwalo sa gagwe. Abrams (1981:137) o katološa taba yeo ya thulaganyo ka go e amantšha le khuduego le bokgabo. O bolela go re:

The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its actions, as these are ordered and rendered towards achieving particular emotional and artistic effects.

Tlhalošo yeo ya Abrams e gatelela go rulaganywa fao ga ditaba go ya ka maikemišetšo goba yona tebanyo ya mongwadi. Mojalefa (1995:16) o šitlela gore thulaganyo ke mokgwa woo mongwadi a dirišago ditaba tša diteng gore maikemišetšo goba tebanyo ya gagwe e tle e bonale. Yona tebanyo goba maikemišetšo ao, ke seo se bitšwago moko wa ditaba, e lego seo go ya ka boLawton (1988:135), e lego yona kgopolokgolo yeo e swaraganyago ditiragalo ka moka tša sengwalo. Go tšwetša pele tlhalošo ye Serudu (1989:33), o re moko wa ditaba ke kgwekgwe goba tabakgolo ya sengwalo ka gore ge mongwadi a šala a ngwala sengwalo/puku, o nyaka go kgala se sengwe bophelong.

Go rumeng ga ditaba, Mojalefa (1995:27) o re moko wa ditaba ke thuto yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi ge a tlo ngwala sengwalo sa gagwe. Ka fao moko wa ditaba ke motheo wa sengwalo sa mongwadi ofe goba ofe.

Moko wa ditaba o na le mohola wo mogolo ka kudu, woo go ya ka Culler (1972:224) le Groenewald (1993:4-5) go thwego o lebane le go swaraganya ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee, le go kgokaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Groenewald (1993:4) o akaretša bohlokwa bja moko wa ditaba ka tsela ye:

- Moko wa ditaba o tlemaganya ditaba tša thulaganyo gore di be kgopana.
- swaraganya goba go tlemaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Mojalefa (1994:21) o phetha kgopolo ye ka go re thulaganyo e ama:

- Tlholego le kanego ya ditiragalo go ya ka nako ye e itšego.
- Tšhomišo ya baanegwa ba ba fapanego.
- Mo tswakatswakanong ya mediro ya bona, go hlolega thulano.
- Thulano yeo e hlola maatlakgogedi.

Kgopolo yeo ya bohlokwa bja morero wa sengwalo, mo go thulaganyo, e tlo kgonthišwa ka go tsinkela dingwalo tše di hlaotšwego, e lego *Lukas Motšheletšhele* le *Tladi wa Dikgati* go thuša go hlaloša mareo ao a masetlapelo le phatose ao a lebanego le bothata bja nyakišišo ye.

1.4.3 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo. Ge a hlaloša mongwalelo go ya pele, Rimmon-Kenan (1983:3) o re:

Text is a spoken or written discourse which undertakes their telling ... the text is what we read.

Seo se bolela gore mongwalelo o amantšhwa le sengwalo ka bosona. Ka go realo ba fapana le boStrachan ka ge bona ba re mongwalelo o lebane le tebelelo ya mongwadi. Ka go le lengwe Wales (1989:435) o re ‘*text*’ e amana le mongwadi. Gona fao o thekgwa ke Kerkhoff (1962:16) le Lucas (1974:49) ka ge ba re mmadi a ka kgona go kwešiša sengwalo le maikemišetšo a mongwadi ka polelo le gore ka mongwalelo, mongwadi le mmadi ba kgona go kgokagana.

Borateori ba, Thobakgale (1996:27) le Murray (1996:65) ba tiba ka mošito o tee ka go bolela gore mongwalelo o bohlokwa ka gobane mongwadi o kgona go hlagiša dikgopolo tša gagwe go mmadi ka bokgwari le bokgoni, gomme seo a ka se kgona ka go ba le thulaganyo ye botse ya mafoko ao a ka tanyago šedi ya mmadi, tirišo ya mafoko, mantšu, dika, diema, dikapolelo, tlhamo ya mafoko le dikakanyo; tšeo ka moka di kgontšha mmadi go lemoga maikutlo a mongwadi.

Taba yeo ya maikutlo e šitlelwa ke Ohman (1972:47) le Mohlala (1994:26) ka go re maikutlo a mongwadi a sepedišana le khuduego ka tirišo ya polelo. Marggraff (1996:62) o hlaloša gore khuduego ke karolo ye kgolo ye e bopago mongwalelo ka go re:

Style is very specific ‘spirit’ or ‘feeling’ of a linguistic work that which has been affected by language.

Ka fao go ka thwe mongwadi o diriša maikutlo go godiša mongwalelo (Mohlala, 1994:19). Ge a ruma taba ye Mojalefa (1996:19) o re mongwalelo o laolwa ke khuduego le maikutlo tšeo di tšwetšago pele molaetša wa mongwadi. Ka go realo khuduego mo sengwalong e lebane le maatlakgogedi. Ge go akaretšwa go ka thwe mongwalelo o bohlokwa ka gore o lebane le maikutlo le khuduego tše di

tšwetšago pele moko wa ditaba, tšeo di tlo go tšweletšwa dingwalong tše di tlogo ba di sekasekwa, e lego *Lukas Motšheletšhele le Tladi wa Dikgati*.

1.5 MOKGWANYAKIŠIŠO

Nyakišišo ye e tloga e ititia sefega ka go ikemišetša go hlaloša dingwalo tša masetlapelo (le phatose) mo polelong ya Sepedi. Ka tsela yeo go yo šomišwa mekgwa ye meraro ya nyakišišo, e lego mokgwa wa go hlaloša, go hlatholla le go bapetša sebopego sa sengwalo sa masetlapelo le sa phatose. Go tlo gatelelwa gore monyakišiši o ile go hlaloša masetlapelo bjalo ka dikgopolo tše pedi, e lego (a) masetlapelo le (b) phatose. Taba yeo e gatelela gore masetlapelo ga a lekane, ebile ga a swane/kwane ka maatla.

1.5.1 Go hlalosa

Bjale go latela ka fao borateori ba hlalošago lereo le ‘go hlaloša’ le ka fao le tlogo šomišwa ka gona phatišišong ye. Ge a sekaseka ‘go hlaloša’, Mahole (2002:5) o re ke mokgwa wa go bontšha seemo goba sebopego sa selo gore se kwešišege gabotse. Ge a tlaleletša kgopolo ye, Kgatla (2000:17) o re ‘go hlaloša’ ke go fa polelo ye e tseneletšego ya selo, gwa utollwa diphapantšho tša sona gore sebopego sa sona se šale se le nyanyeng fao se ka bonwago gabonolo. Ke ka lebaka leo Serudu (1987:25) a rego ‘go hlaloša’ ke go tšweletša ka mantšu sebopego, seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe.

1.5.2 Go hlatholla

Lereo le ‘go hlatholla’ le hlalošwa ka go *Webster’s New World Dictionary* (1976:501) gore ke:

To explain the meaning of; to make clear.

Tlhalošišo ye e utolla taba ya go re, gore motho a kgone go hlatholla selo o swanetše go laetša gore yena ka boyena o se kwešiša bjang. Serudu (1987:25) o kiba ka mošito o tee le tlhalošo ye ya ka godimo ka go re:

Go hlatholla ke go hlalosa sengwalo go laetša ge e le gore
o a se kwešiša.

Ka go realo go hlatholla go nyalelana le kwešišo.

Peck le Coyle (1986:134) ba re go hlatholla:

*... is concerned with clarifying the meaning of the work by
analysing its language and commenting on it.*

Kgopolo ya Peck le Coyle e laetša gore tebelelo ya mmadi le yona e bohlokwa mo go sekasekweng ga sengwalo gomme tebelelo yeo ya ditaba e swanetše go šitlelwa ka mabaka ao a kwalago. Bobedi ga ba hlaloše fela kwešišo ya sengwalo, eupša ba tšwetša pele kgopolo ya go hlatholla ka go laetša bohlokwa bja boikgopolelo bja mmadi godimo ga sengwalo le maikutlo a gagwe ao a thekgwago ka go fahlelwa.

Mojalefa (1995: 30) o thekga kgopolo ya basekaseki ba, ka go re:

Ke go re, ditaba di re go hlalošwa, gwa šitlelwa ka mabaka.

Gona ge go šitlelwa ka mabaka go swanetše go nyakurelwa diphapantšho tša selo seo se hlalošwago ka gobane ge sengwalo se balwa maikemišetšo ke go hlatholla seo se bolelwago ke sengwalo. Mo lengwalongnyakišišo le go tla tsinkelwa diphapantšho tša masetlapelo le phatose mabapi le diteng, thulaganyo le mongwalelo.

1.5.3 Go bapetša

Webster's New World Dictionary (1976:193) e hlološa 'go bapetša' gore ke:

... to regard as similar, liken, to examine in order to observe similarities or differences.

Ge go bapetšwa go swanetše go be le dilo tše pedi goba go feta tše di bapetšwago gore go utollwe fao di swanago goba fao di fapanago. Heese le Lawton (1979: 75) ba laetša ka fao papetšo e swanetšego go dirwa ka gona. Ba re:

The critical activity has three aspects: a personal response, an examination of the elements in the writing, and a value judgement.

Dikgopolo tša ka godimo di kgonthiša taba ya go re ge motho a bapetša o lebelela ditshwano le diphapano tše di tšwelelago sengwalong, gammogo le ka fao mmadi a bonago ditaba di le ka gona gomme a kgone a neela sephetho mabapi le dikutollo tša gagwe. Ga go kgonege go bapetša dilo tša go swana tše di se nago mo di fapanago gona.

Mabapi le go bapetša Cohen (1973:136) o re:

... after you have clearly defined your central generalization, is to organize the material in categories of similarities and differences.

Papetšo ya dikanegelo e tla tšweletša kgakala diphapantšho tša mehuta ya dikanegelo tša masetlapelo le phatose. Papetšo e tla laolwa ke matlalo a mararo a sengwalo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Go ka rungwa ka go re (a) go ile go hlalošwa le go hlatholla kgopolo ya masetlapelo le gore (b) e fapana bjang le yeo ya phatose, go lebeletšwe le diphapantšho tša dikgopolo tše pedi tšeo mo dikanegelong tša *Lukas Motšheletšhele* le *Tladi wa Dikgati*.

1.6 BOHLOKWA BJA NYAKIŠIŠO YE

Nyakišišong ya gagwe ya bongaka ya go bitšwa ‘Tragedy in selected Sesotho novels (2002)’, Mohatlane o tšweletša ntlha ya gore go fihla bjale go na le tshekatsheko e tee ka monwana, e lego ‘Tragic expression in selected Xhosa literary works’ ya Jafta (1996) ya go thewa polelong ya Sethosa, yeo e nyakišišitšego ka ga masetlapelo ka botlalo. Kgopolo ye e itaetša gore lesodi le sa nabile le ka mo polelong ya Sepedi, fao go swanetšego go thulwa tsela ntshe. Godimo ga fao, bothata bjo bongwe, go fihla nakong ye, ke bja go lebana le tlhaelelo ya mohutangwalo wo mo dingwalong tša Babaso, gagolo mo polelong ya Sepedi. Ka se sebaka (2010) go na le sengwalo se tee ka monwana sa phatose, e lego *Tladi wa Dikgati* sa go ngwalwa ke Phatudi ka 1958. Go ka thwe go fihlela bjale go šetše go fetile mengwaga ye masome a mahlano le metšo ye mebedi (52) go se sengwalo sa mohuta wo sa go hlatlama seo sa Phatudi mo polelong ya Sepedi, gomme tša masetlapelo di a balega: ke *boLukas Motšheletšhele*, *Moelelwa* le tše dingwe. Phatišišo ye e ile go hola bangwadi gore babadi ba tle ba hwetše dingwalo tše mmalwa le ka lehlakoreng la dingwalo tša phatose, ka go realo ba tle ba kgone go lemoga phapano gare ga phatose le masetlapelo, gomme gape godimo ga moo ba be ba hlathe le gore masetlapelo ga a lekane ka maatla.

1.7. TSHEPEDIŠO YA DITABA

Kgaolo ya pele e tlo tšweletša gore Aristotle ke yena wa mathomo wa go ngwala ka masetlapelo e bile a nepiša terama. Aristotle o rotoša le kgopolo ya gore masetlapelo a a lekana ka maatla gomme se sa hlola kgakanego kgopolong ya mmadi. Go tlo hlalošwa le mareo ao a lebanego le masetlapelo, e lego

dikgopolo tša masetlapelo le phatose. Ka lehlakoreng le lengwe go tlo laetšwa le maikemišetšo a lengwalonyakišišo le, e lego go rarolla mathata ao a hlolago kgakanego mabapi le tlhalošo ya masetlapelo. Go feta fao go tlo fatollwa seo masetlapelo (le phatose) e lego sona.

Go kgaolo ya bobedi go yo hlalošwa teori ya lereo la masetlapelo ka botlalo ka nepo ya go fihlelela tlhathollo ya kwešišo ye e tletšego ya kgopolo ya masetlapelo.

Kgaolong ya boraro gona go tla fiwa tlhathollo ya lereo la phatose ka bophara le bopepetla bja lona gore go tle go lemogwe diponagalo tša kgopolo ye ka tshwanelo.

Mo kgaolong ya bone go yo lebelelwa diphapantšho tša masetlapelo ka gare ga padi ya *Lukas Motšheletšhele (1963)* go hlokometšwe diteng le thulaganyo.

Ge e le kgaolo ya bohlano go yo hlokomedišišwa morero, dithekniki tša thulaganyo le mongwalelo ka gare ga padi ya Lukas Motšheletšhele.

Kgaolo ya bošupa e yo ahlaahla diphapantšho tša phatose ka gare ga padinyana ya *Tladi wa Dikgati (1958)* go hlokometšwe diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Kgaolo ya bošupa, e lego yona thumo, e tla ikepela godimo ga kakaretšo ya dikgaolo tše tshela tša nyakišišo ye.

KGAOLO YA BOBEDI

2.1 MASETLAPELO

2.2 MATSENO

Kgaolo ye e lebane le tlhalošo ya kgopolo ya 'masetlapelo' gomme gona fao go yo šalwa morago lenaneo leo le latelago:

- Tekolo ya tlholego ya masetlapelo
- Tlhalošo ya masetlapelo

2.2.1 Tekolo ya tlholego ya masetlapelo

Tekolo ya tlholego ya masetlapelo e yo hlalošwa go ya ka dihlogwana tše di latelago:

2.2.1.1 Ka Gerike

Masetlapelo ke mohuta wa sengwalo wo o sa lego o thongwa kgale nakong ya boAristotle, nageng ya Gerike, ka ngwagakgolo wa bohloano Pele ga Matswalo a Kriste. Mohuta wo wa sengwalo o be o nepiša terama fela. Easterling (1997:4-5) o re gona fao Athens tiragatšo e be e le taba ya go bogelwa ke setšhaba gomme ditiragatšo tše di swarelwa mafelong a bokgabo motsaneng wona wo le metsaneng ya kgauswi. Taba ya go anegelana ditaba le dinonwane, kua Athens, Gerike, e thomilwe ke Homer, ka go anegela batho ba maemo ditaba ge ba eja le ge ba enwa. Ge a ala leleme phate McDonald (2003:1) o fo re:

We can say that dramatic storytelling in Greece began with Homer who told stories to nobles while they eat and drank... the first performance of a tragedy is attributed to Thespis, circa 534 B.C. in Athens.

O kgonthişiša gore dinonwane tše, di be di anegwa le go diragatšwa ke mongwadi wa go tuma wa Mogerike, e lego Homer, e le ge a leka go thabiša batsebalegi ge ba le dijong bangwe ba itapološa ka dino tša bona. Pukung ya *Odyssey*, Demodocus le yena go thwe o be a opelela setšhaba dikoša, ge ba le dipapading gona kua Athens. Ke ka fao Aristotle a tšweletšago kgopolo ya go re masetlapelo a Segerike a thomilwe ka go opela le gona go bina megobo e le gona ge go tumišwa Dionysus, modingwana wa bobapalelo bja diterama, e lego teatere le beine.

Tiragatšo ya go bapalwa sefaleng la mathomo kua Athens, e bile ya Thespis ka ngwaga wa 534 Pele ga Matswalo a Kriste. Pele ga fao go be go se na taba ya go bapala diterama sefaleng ka tsela ya seporofešenale. Go lemogwa gore kgopolo ye ya masetlapelo e thomile go dirišwa la mathomo ke Bagerike mo dingwalong tša bona mo tikologong ya Peloponnesus.

Easterling (1997:54) o re setšo sa Bagerike e be e le sa go diragatša. Gona fao go ka gopolwa ka diphadišano tša 'gymnasium', 'symposium', fao go bego go opelwa le go ngwala go tšweletša ditiragalo tša masetlapelo. Mo letlakaleng la 56, Easterling o re setšhaba se be se kgatha tema ka go bogela dipapadi tše ntle le basadi.

Ge a tiiša kgopolo ye, Vickers (1973:52) o re ditiragatšo tša masetlapelo e be e le tša Bagerike gomme di laetšwa letšatši ka letšatši ebile di sekametše ka thokong ya politiki. Go bile bjalo le ka morago ga go hlongwa ga mmušo wa temokrasi gona kua Athens.

Taba ye ya go re masetlapelo a hlolegile la mathomo kua Gerike, e hlagišitšwe la mathomo ke Aristotle. Go feta fao, go lemogwa gore megobo ('*choruses*') ka gare ga masetlapelo e be e ngwalwa ka Segerike. Le ge go le bjalo, go na le go se kwane mabapi le tlholego ye ya terama ya masetlapelo. Bontši bja borateori ba kwana ka dntlha tše di latelago tša tlholego ya terama ya mohuta wo, e lego:

1. Taba ya pele, ba kwana ka taba ya go re terama e amantšhwa le go rapela Dionysus, yo e bego e le modingwana wa dimela, beine, dikoša le metantsho. Dipapadi di be di bapalwa meletlong. Moruti yo mogolo wa Dionysus, sehlwaseeme sa Dionysus le aletare, di be di le ka gare ga lefelo la go bogela diterama.
2. Terama e tšwa dikošeng tšeo di bego di opelelwa modingwana wa Dionysus.
3. Dikoša di be di ngwadilwe ka polelosemmotwana ya Dorian, ya mo Peloponnesus. Se ke sešupo sa go re terama e thomile fao ka ge e hlolegile go tšwa dikošeng.
4. Go be go ketekwa go nwewa dibeine. Molokoloko o eya aletareng ya Dionysus fao go dirwago sehlabelo ka pudi le gona go rapela gore lefase le none le go feta. Mafelelong go ba le dikoša le gona go bina, babini ba dikologa aletare. Dikoša tša ntshe di be di bitšwa 'di-*thyramb*'. Baopedi ba ntshe ba apara bjalo ka badingwana ba Bagerike, ba lebega bjalo ka batho efela ba na le mesela le ditsebe tša go swana le tša dipere.

Diteori tšohle di tšea mantšu a Aristotle a go re:

*Tragedy arose from the leaders of the dithyramb. Ridgeway
(1915:15)*

Le ge go le bjalo ga go na fao go itaetšago gore ka nnete dikoša (di-'*thyramb*') e tloga e le tšeo di bego di amana le Dionysus. Go lemogilwe gore Aristotle o be a tseba mohuta o tee wa dikoša tša di-'*thyramb*'. Ga go tsebege ge Aristotle a be a šomiša lentšu le di-'*thyramb*' ka go le amantšha le Dionysus goba badimo gotee le bagale.

Masetlapelo a Bagerike, ngwagengkgolo wa bohlano Pele ga Matswalo a Kriste, a be a na le makala a mabedi: (a) masetlapelo a nnete ao a bego a amana le mahlomola a mogale goba batho ba maemo setšhabeng le (b) masetlapelo a

dipapadi tšeo di bego di amana le Dionysus, Silens le Satyrs. Go bolelwa gore go bile le go fošagala ga tlhathollo ya temana ka gare ga Poetics ya Aristotle, gomme seo se dirile gore batho ba sware kgopolo ya go re masetlapelo a hlotšwe go tšwa terameng ya Satyr, efela ga go na fao go ka hwetšwago bohlatse bja mohuta woo.

Moprofesa Von Wilamowitz Moellendorff, o bile le mathata le seo a bego a se bitša tumelo ya Aristotle, efela ga se a itshwenya ka go nyakišiša gore teori ya Aristotle e be e theilwe godimo ga nnete na? Ngaka Reisch o ile a buša kgopolo yela ya gore masetlapelo le terama ya Satyr di thomilwe ke Dionysus.

Tlholego ya masetlapelo ga se nke ya dio hlaka gore na gabotse masetlapelo a hlolegile kae, ka gobane rateori yo mongwe o bolela ka tsela ye mola yo mongwe le yena a bolela ka tsela yela.

Ka gare ga '*Poetics*', Aristotle o tšweletša kgopolo ya go re dikoša le direto di be di ngwadilwe ka polelo ya Segerike sa kgale, mola ka go le lengwe go rotoga kgopolo ya go fapana le yeo e rego Herodotus o re Arion, sekgwari sa harepa, ke yena wa mathomo wa go hlama dikoša le direto, gomme a di fa leina leo, le go di ruta megobo ('*choruses*'). Go thwe Arion o rutila megobo kua Korinthe nakong ya pušo ya Periander (B.C.625 – 585). Taba ye e bolelwago fa ga e na le bohlatse ka ge go itaetša gabotse gore dikoša tše di hlabologilego ga ešita le tša maemo a fase, di ka se amantšwe le polelo ya Segerike sa kgale.

Ge go lekodišišwa teori ya Dieterich, go tšweletšwa kgopolo ya go re masetlapelo a Segerike a hlolegile go tšwa go bosatsebjejo/sephiri ('*mysteries*') bja Eleusis; ge go lekodišišwa Aeschylus bjalo ka modudi wa fao, go tšwa dingwalong tša gagwe tša masetlapelo, go lemogwa kaonafalo go tšwa go tša felo fa. Ge go fatollwa taba gabotse, go hwetšagala gore taba ye ga e na mohlodi ka gore ka yona nako yeo e ukangwago, dingwalo tša naga yeo di be di thomile go bonala ka nako ya mmušo wa Roma, mola Aeschylus a be a šetše a na le mengwagakgolo ye mehlano a hlokofetše.

Ridgeway, ya gagwe teori, ke ya go re masetlapelo ga se a hlolega go tšwa go dithapelo tša modingwana wa batho ba Thracia, e lego Dionysus, bjalo ka ge go bolelwa. Masetlapelo a hlolegile go tšwa go latšeng (rapela) bahu ka setšo, ka kudu magoši ao a hlokofetšego, go etša Adrastus, kgoši ya Sicyon. Herodotus go tšwa sengwalong sa mathomothomo yena o no hlaloša metantsho ya Bagerike. Tlhalošo ya gagwe ga e kwagale gabotse ka gore mokgwa wa go rapela modingwana Dionysus e be e se setlwaedi sa batho ba Sicyon, efela ba gapeleditšwe ke Cleisthenes. Ge nka be e le nnete gore masetlapelo a hlolegile go tšwa tirelong ya Dionysus nka be go ka se kgonege gore a hlolege go tšwa tirelong ya bahu, ka ge Dionysus e be e le mogale goba mothodimo. Batho ba Sicyon ba laetša tlhompho go dikgoši tša bona tša kgale ka go di direla dihlabele le metantsho.

Go ya ka Barnet le ba bangwe (2001:45):

*Tragedy originated in choral songs sung at fertility festivals
honouring Dionysus.*

Aristotle o tšweletša gape le taba ya go re masetlapelo a thomile go tšwa diretong, go retwa Dionysus, modingwana wa tswalo le beine. Thespis e bile moraloki wa pele wa go opela a nnoši, ka morago Aeschylus a oketša ka moraloki yo mongwe ya ba ba babedi, mola Sophocles a okeditše ka moraloki yo mongwe gape ya ba ba bararo. Euripides a tlaleletša ka wa mafelelo ya ba ba bane. Kgopolo ye nngwe ke ya go re ka ge Dionysus e be e le modingwana wa beine, e lego go tswalwa ga ngwaga le gona go mpshafatšwa ga wona ka morago ga go kwa marega. Go be go dirwa diterama ge go ketekwa mokete woo.

Gona fao go gahlanwa le lentšu le 'masetlapelo' la mathomo le šupa' koša ya pudi. Se se ka šupa gore pudi e hlabelewa modingwana Dionysus, goba pudi ye ke sefoka seo se thopšago ke sehlopha seo e lego mmetšatholo. Go realo go ka thwe ditsebi di a rereša tabeng ye ya tlholego ya masetlapelo nageng ya Gerike.

Ge a thekga kgopolo ye Simon (1988:13) o re:

There is astonishingly little solid historical information about tragedy's origin, it appears as if out of nowhere in the early part of the fifth century B.C. Aristotle gave us his version of the various choral, epic, musical and perhaps even satiric roots of tragedy and scholars over the centuries have provide a host of additional speculative theories, some expanding upon Aristotle's but others taking of in completely different directions.

Le ge go le bjalo, Simon o bolela gore go na le bohlatse bjo bonyane bja histori bja gore masetlapelo a hlolegile kua nageng ya Gerike. Ke ka fao go thwego borateori ba bangwe ba be ba thulana le kgopolo ya go re tlholego ya masetlapelo e bile Gerike. Thulano yeo ga e nape e tiiša mafokodi a tlholego ya masetlapelo, ka gobane taba ye ya go re masetlapelo a thomilwe ke Bagerike e tlatšwa le ke Taplin (1978:2) ge a re:

But this applies even more to the Greek dramatists of the fifth century B.C. The very word 'theatre' first occurs in the fifth century: theatron means a place where things are seen, the audience are hoi theatai – those who look on the spectators.

Easterling (1997:3-5) le Vickers (1973:52) ba dio tlatša tlhathollo ya kgopolo ye ka go re Bagerike ke bona ba mathomo ba go ngwala ditiragatšo tša masetlapelo tšeo di bego di diragatšwa mafelong a bokgabo, fao di bego di bogelwa ke babogedi ba setšhaba letšatši le lengwe le le lengwe. Baraloki ba sengwalo sa masetlapelo ba be ba apara mašela a go ikhupetša difahlego. Gona fao go lemogwa gore ge go bolelwa ka baraloki ba terama go be go šupša banna fela, e sego basadi.

Masetlapelo a a Bagerike a hlolegile gare ga mabaka a moswananoši, ebile e be e le tiragalo ye bohlokwa ya setšhaba, yeo e bego e ama setšhaba sa Athens ka tsela ya dipolitiki le ka ditlwaelo le setšo sa bona. Taba ya go re masetlapelo a be a ama le dipolitiki, mabapi le taba ye, Aristotle (Zelenak, 1998:7) o re:

The earlier poet (i.e. Aeschylus, Sophocles and Euripides) made their characters talk politically (politikos), the present – day poets rhetorically.

Ge e le Zelenak (1998:3) yena o no tsopola Jean Pierre Vernant ka tsela ye:

Greek tragedy is born, flourishes and disappears in Athens within the space of a hundred years. By the time Aristotle writes his Poetics the mainspring of tragedy is already broken for both the public and those writing for the theatre.

Mo gare ga ngwagakgolo wa bone (4 B.C.) go ile gwa ba le tsošološo ya masetlapelo a kgale ('Greek Classical Tragedy'), gomme tsošološo yeo e be e le ye bohlokwa le go feta tšweletšo ye mpsha ya masetlapelo.

Masetlapelo a kua Athens a ile a fihlelela manamelong a godimo gammogo le dikgopolo tša temokrasi gotee le maatla a dipolitiki lefaseng la Gerike. Batho ba Athens ba ile ba ikgantšha ka dikaonafatšo tše pedi, e lego (a) keteko ya meletlo ya setšhaba ya moswananoši fao diterama di bego di diragatšwa le (b) mokgwa wo ba bego ba sepetšha dipolitiki tša bona ka gona. Badudi ba Athens ba be ba bona masetlapelo le temokrasi e le dintlha tše bohlokwa maphelong a bona, ka ge bobedi di be di ba kopanya le go tšweletša diphetogo tša mohola setšhabeng. Diphetogo tše di tlišitšwego ke temokrasi go ka šupša tše di latelago: (a) maloko a setšhaba a be a na le kgetho ya go ka tsenela diterama le (b) go tsenela mabotho a sešole sa go šireletša Athens; baraloki ba diterama ba lefša ke mmušo.

Ka ngwaga wa makgolo a mahlano le lesome Pele ga Matswalo a Kriste, molaotheo wa temokrasi o ile wa hlongwa mo Athens gomme gwa rakwa babušanoši, marapo a pušo a wela ka fase ga mmušo wa temokrasi. Gona fao go lemogilwe diphetogo ka toropong le diterameng tša masetlapelo. Diphetogo tše kgolo tše go ka bolelwago ka tšona di a latela: go dumelelwa ga basadi go kgatha tema mo diterameng, go dumelela dikoša (di-*thyramb*) tša banna le go agwa lefsa ga lefelo la bobapalelo la Dionysus. Gona fao Pericles o ile a hlama mokgahlo wa go bitšwa '*Theoric Fund*' wa go lefa bao ba kgathilego tema ka go bogela terama. Badudi ba be ba lefša ge ba tsenela dikopano le ge ba ile go theeletša kahlolo ya melato kgorong ya tsheko; šeleng go tšwa go mmušo e be e amogelwa.

Dipolitiki le sedumedi di ile tša fetoga mo Athens. Seo se bonagala ge modingwana wa Dionysus a fetolwa ge go hlongwa temokrasi. Pele ga temokrasi basadi ba be ba sa dumelelwe go ba baetapele setšhabeng, ka gona temokrasi e ile ya ba fa sebaka sa go laetša mabokgoni a bona mo setšhabeng. George Thomson o bolela gore bjalo ka ge basadi ba filwe boetapele bja boradiletšo ba mathomo, monna a nnoši e le moruti, yena a etile pele sehlopha sa basadi. Diphetogo tše Francois Polignac go tšwa go Zelenak (1998:8) o di akaretša ka go re:

*Religious rituals guaranteed a mutual recognition of statures
and set the seal upon membership of the society thereby
defining an early form of citizenship.*

Taba ye ya temokrasi e ile ya phatlalatša dikgopolo tše mpsha mo motseng wa Athens, ya ba gona temokrasi e ikepetše. '*The City of Dionysus*' ya ba wona moletlo wo mogolo wa ngwaga wa setšhaba sa Athens, efela ka gare ga '*Poetics*', Aristotle o thulana le taba yeo ya go fa basadi bolokologi bjo bogolo bjo.

2.2.1.2 *Ka Roma*

Polelo ya segagešo e re mahlaku go swa mabapi. Diterama tša masetlapelo di ile tša tšewa ke moya tša wela ka kua nageng ya Roma. Ka mantšu a mangwe taba ya masetlapelo e feleditše e fihlile nageng ya Roma. Ke ka fao go lemogilwego gore diterama tša Baroma di theilwe godimo ga tša Bagerike. Cleaver (1967:45) ge a tiišetša taba ye, o re:

The young and aggressive Roman Republic borrowed its drama, like most of its art from the Greek. About the middle of the third century B.C., Livius Andronicus presented a comedy and a tragedy in Rome which had been adapted from the Greek and translated into Latin.

Fa go fo gatelelwa taba ya go re diterama tša Baroma tša masetlapelo di hweditšwe go Bagerike. Yo Livius Andronicus go kwagala gore o tile mo Roma bjalo ka lekgoba ka ge ba thopilwe nageng ya gabobona. Ka lebaka la tsebo ya Segerike le Selatini, o feleditše e le morutiši ('*tutor*'). O ile a fetolela dingwalo tša masetlapelo tša Sophocles le Euripides le tše dingwe tša metlae tša Segerike go Selatini. Seo se ile sa kaonafatša dingwalo tša go ngwalwa ka polelo ya Seroma.

Gona fao Seneca o ile a bontšha bokgoni ka go ngwala sengwalo sa masetlapelo sa maemo a godimo nako ye telele mo lefapheng la tiragatšo kua Engelane le Fora, mo ngwagakgolong wa lesomešupa ka Morago ga Matswalo a Kriste. Go feta fao o ile a ngwala le diterama tše dingwe tše senyane go akaretša *Medea* le *Oedipus*. Le ge diterama tša ntshe di be di na le merero ya Segerike, di be di theilwe godimo ga badimo. Go lemogwa gore diterama tša Seneca di be di ngwaletšwe go retwa pele ga babogedi ba mmalwanyana, e sego go diragatšwa.

Ngwagakgolong wa lesometshela le wa lesomešupa ka Morago ga Matswalo a Kriste, dipuku tša Seneca di be di balwa dikolong, gomme di bile le khuetšo ye

kgolo godimo ga diterama tša Shakespeare. Ditaba tše di bolela gore Bagerike ba ile ba tloga ba huetša Baroma le Maisimane ka lehlakoreng la diterama tša masetlapelo. Mafelelong karolo ya borwa bja Naples e ile ya tsebja ka la 'Greater Greece'. Le gona kua toropong ye kgolo ya Roma khuetšo ye e ile ya fihla. Go ya bogareng bja ngwagakgolo wa boraro Pele ga Matswalo a Kriste, diterama tša Bagerike di be di diragatšwa ka toropong ya Roma, gomme di fetoletšwe polelong ya Selatini. Diterama tše mpsha tša Selatini di be di ngwalwa ka merero ya Segerike.

Mo ngwagakgolong wa boraro Pele ga Matswalo a Kriste, Baroma ba ile ba aga difala tša bona ka dikota e le tša lebakanyana fela; ke go re tša motšwaoswere. Difala tša go ya go ile di thomilwe go agwa ngwageng wa masometlhanotlhanano Morago ga Matswalo a Kriste, ge Mmušiši Pompey yo Mogolo a laela gore go agwe mafelo a go bogela diterama ka maswika. Mafelo a gona a be a agegile bjalo ka a Bagerike. Fa go gopolwa ka lefelo la go swana le la Marcellus leo le bego le kgona go swara babogedi ba dikete tše masomepedi. Mafelo a a go bogela diterama a be a agilwe go swana le a Bagerike, phapano e be e tlišwa ke gore a Baroma a be a agilwe mo go lekanetšego mola a Bagerike a be a agilwe mo mebotong.

2.1.1.3 Ka Fora

Nageng ya Fora, terama ya pele ya masetlapelo, e ngwadilwe ke Pierre Corneille a na le mengwaga ye masometharo. Yena o belegwe Rouen ka Normandy ka 1606. O ile a ithutela dithuto tša molao. Monna yo o be a bitšwa tšhethekgwa (matwetwe) ('*the Great*') ke bao ba bego ba mo rata le gona go rata dingwalo tša gagwe. Go feta fao o ile a ngwala dipapadi tše dingwe tše tharo tša go tuma, ka tekano ya mengwaga ye mehlano. Magareng ga 1629 le 1636 o ile a ngwala diterama tše seswai gomme tše tshela tša tšona e le tša metlae mola tše pedi e le tša masetlapelo. Sengwalo sa metlae sa *Melite* (1629) se ile sa kgahla Montdory, molaodi wa baraloki ba terama fao ga gabo, a be a feleletša a mo išitše ka Paris. Mo go dingwalo tše o tša masetlapelo *Medee*

ya go ngwalwa ka 1635, ke yona e lego thwadi ya masetlapelo. Sengwalo se e be e le sa maemo a godimo ge se bapetšwa le sa *'la Thebaide'*.

Sengwalo sa go bitšwa *Cid* le sona se tšwele peneng ya Pierre Corneille. Sona se ile sa tsenya motse wa Paris mororomelo, ka gona mongwadi wa sona a tuma le go feta. Go ile gwa hlabja le mmolelwana wo o rego *'as beautiful as the Cid'*, go laetša ka fao sengwalo se sa masetlapelo se bego se tšea gabotse ka gona.

Lockert (1958:30) ge a thekga taba ye o re:

The Cid does however, in its best scenes rise to the greater heights than its English rival ever attains.

Le ge go le bjalo Seswana se re lego le hubedu ga le hloke seboko. Bosodi bja sengwalo se e bile karolo ya go bapalwa ke Infanta. Go bile le thulano ya dikgopolo ka gare ga gagwe mabapi le lerato leo a bego a na le lona go Rodrigue. Taba ye e thulana le boikgogomošo bjo bo mo ganetšago go aga motse le monna yo e sego wa ka bogošing. Taba ye bjalo ka ye, e be e no fela e diragala ka mo diterameng.

Ka morago ga mengwaga ye meraro a ngwadile terama ya *'The Cid'*, Corneille o ile a boa moetšana a ngwala terama ye nngwe ya masetlapelo ya go bitšwa *Horace* ka 1640. Pierre Corneille o ile a no tšwela pele ka go ngwala diterama tša masetlapelo tša Sefora; ka 1640 – 1641 o ile a ngwala *'Cinna'*, sengwalo seo se bego se tšeiša babogedi le babadi letšokwane. Se be se tloga se tšea gabotse e le ruri le sona.

Mongwadi yo o be a tloga a ikemišeditše go phagamiša diterama tša masetlapelo tša Sefora go di iša legatong le lengwe le lekaone. Taba ye e lemogwa ge a ngwala terama ye nngwe ya mmamoratwa ya masetlapelo ye e

hlatlamago ‘*Cinna*’, e lego ‘*Polyeucte*’; yona e bitšwa mmamoratwa wa setšhaba.

Go ka rungwa ka go re Pierre Corneille o ile a phagamiša diterama tša masetlapelo tša polelo ya Sefora a tsebega a be a tuma lefaseng, gomme setšhaba sa Mafora sa ipshina ka go bogela diterama tša masetlapelo ka leleme la gabobona.

2.2.1.4 Ka Engelane

Ka Engelane ge go bolelwa ka nako ya Tsošološo (‘*Renaissance*’) go ka thwe go bolelwa ka nako ya Kgoši Elizabeth go tlogela ka 1558–1603, fela go kwešišwe gore Elizabeth o hlokofetše pele Shakespeare a ngwala diterama tša masetlapelo, e lego *King Lear*, *Macbeth* le *Tempest*. Lentšu le ‘masetlapelo’ le thomile go bonala polelong ya Seisimane ka ngwagakgolo wa lesomenne Morago ga Matswalo a Kriste. William Shakespeare ke yena mongwadi wa pele wa go ngwala diterama tša masetlapelo ka boati kua Engelane. E le gore mongwadi wa pelepele wa go ngwala ka ga masetlapelo e bile Christopher Marlowe. Terama yeo ya gagwe e ile ya laetša diphetogo tše kgolo ge e bapetšwa le diterama tšeo di fetilego. Diterama tše tša masetlapelo di ile tša atlega ka thušo ya bangwadi bao ba bego ba mo etile pele. Mo Engelane bjalo ka kua Gerike masetlapelo a hlolegile go tšwa tumelong ya medingwana; a gola go fihla moo a lego gona. Le gona mo Engelane, masetlapelo a be a amantšhwa le bagale ba maemo a godimo setšhabeng. Kgopolo ye e tšeelana mollo le ya Seneca gammogo le ya Bagerike.

Khuetšo ya Seneca e ile ya bonagala ka kudu mo Yuropa pele e aparela Engelane. Ka 1559 gwa tšwelela phetolelo ya terama ya go ngwalwa ke Seneca. Yona e ile ya latelwa ke diterama tša Sackville le Norton Garboduc tšeo di ilego tša diragatšwa mengwaga ye mebedi ya go latela. Ka Pherekong 1562 *Garboduc* e ile ya fetolelwa lelemeng la Seisimane. Dingwalo tša maleme a mangwe le tšona tša fetolelwa lelemeng la Seisimane. Taba ya go tla e thuša

le go feta e bile ya Johanna Gutenberg ge a tšweletša motšhene wa go tlanya. Se se ile sa dira gore mošomo wa bongwadi o tšhabe diatla. Dipuku tša thoma go ata ka lebelo le ditheko tša ya fase.

Mmušo wa Roma ka fase ga pušo ya Constantinople o ile wa thopša ke wa Turkey. Bangwadi le batsebi ba diterama tša masetlapelo le dingwalo tše dingwe tša Segerike ba phatlalala le bodikela bja Yuropa. Batho ba rutega, ba kgona le go fetolela dingwalo malememng a mangwe. Ge Columbus a humana naga ya Amerika o napile a iša le go phatlalatša thuto ya Bodikela gona fao.

Bjale ka ge diterama di bapalelwa mafelong a bobapalelo, le gona mo Engelane a be a le gona. Fa go ka gopolwa ka lefelo la bobapalelo la go agwa ke James Burbage ka ntlenyana ga toropo ya London, leo le bego le kgona go rwala batho ba 1500 ba dutše fase mola ba 800 ba emeletše ka maoto. Ka 1642, ge pušo ya Engelane e tšewa ke Puritans, mafelo a bobapalelo a ile a tswalelwa moragonyana ka 1660, ka ge a be a sa ba kgotsofatše. A ile a tla a bulwa gape ka nako ya pušo ya Charles II.

2.2.1.5 Ka Bopedi

Bangwadi ba Sepedi ba badile dingwalo tša masetlapelo tša William Shakespeare, tša ba le khuetšo e kgolo go bona. Ke mo ba thomilego go ngwala dingwalo tša mohuta woo.

Terama ya Serudu (*Šaka la pelo ga le tlale*) ya 1990 le ya G.H. Franz (*Maaberone*) ya 1940 di theilwe godimo ga tiragatšo ya William Shakespeare ya *Romeo and Juliet*. Se se bonala ka thulaganyo ya yona. Diterama tšeo go bolelwago ka tšona ka godimo di felela ka masetlapelo bjalo ka tša William Shakespeare le tša Magerike.

Go ka akaretšwa ka go re Bagerike ke bona ba mathomo ba go ngwala ditaba tša masetlapelo kua motseng wa Athens ka ngwagakgolo wa bohano.

2.2.2 Kgopolo ya masetlapelo

Mo matsenong go hlalošitšwe gore go na le mehuta ye mebedi ya masetlapelo, e lego (a) masetlapelo ao a felelago ka lehu le (b) masetlapelo a go lebana le kwelobohloko ya go feta le lehu. Ka go realo dikgopolo tše le tšona di bohlokwa; ka lebaka leo le tšona di lebanwe ke tlhalošo ye e tlogo thuša tharollo ya mathata a nyakišišo ye. Ka go realo, ge kgopolo ya masetlapelo e yo hlalošwa, go tlo hlokomelwa gape le lenaneo le le latelago:

- (a) Tlhalošokakaretšo ya kgopolo ya masetlapelo
- (b) Masetlapelo a a felelago ka lehu
- (c) Masetlapelo a a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu

2.2.2.1 Tlhalošokakaretšo ya kgopolo ya masetlapelo

Brereton (1968:6) o re masetlapelo ke sengwalo seo moanegwa wa sona a feleletšago ka ditiragalo tša go kweša bohloko tše gantši di tšeago sebopego sa lehu. Lentšu le masetlapelo gantši le šupa gore sengwalo se ka no se be le lehu ka gare, eupša sa akaretšwa ka fase ga dingwalo tša masetlapelo. Mo ke ge lehu le sa nepišwa thwi ka molomo wa mongwadi sengwalong eupša mafelelong go itaetša gore moanegwa o tlogeletšwe segoleng sa lehu.

Ge a hlaloša kgopolo ya masetlapelo Jafta (1996:8) o fo re:

Tragedy is associated with a particular form in literature which has come to be accepted as drama or a play while the tragic extends beyond the confines of drama. The tragic is used to mean a type of experience, a sense, a vision of some kind.

Rateori yo o tiišetša kgopolo ya go re le ge Aristotle e le pulamadibogo dingwalo tša masetlapelo go lemogilwe gore masetlapelo ga a lekane; a mangwe a na le maatla go feta a mangwe. Ke yona taba ye e hlolago babadi kgakanego ye kgolo.

Ge a leka go rarolla bothata bjoo, Kerr (1967:36) le Brereton (1968:1) ba re masetlapelo a be a amana le tiragalo ya bohloko yeo e feleletšago ka manyami ao gantši e bago lehu la mogale wa masetlapelo. Ke go re lehu leo le tlogo go sa letelwa.

Ge a tšwetša pele ngangišano ye, Williams (1966:54) o no re:

The most common interpretation of tragedy is that it is an action which the hero is destroyed.

Polelo ye e gatelela gore mo go masetlapelo kwelobohloko e lebana le molwantšhwa.

Se bohlokwa seo se swanetšego go hlokomelwa ke gore masetlapelo ga se lehu fela, ka nako ye ngwe a ka hlolwa ke go tlaišega ga mogale wa masetlapelo. Go tiiša kgopolo ye, Yelland le ba bangwe (1950:190) ba re:

Tragedy is a representation usually in the form of a stage play of a human conflict ending in defeat and suffering.

Go iša pele Steiner (1961:11) o hlaloša masetlapelo ka tsela ye:

A tragedy is a narrative recounting the life of some ancient or eminent personage who suffered a decline of fortune towards disastrous end.

Gona mo kgopolong ye, Steiner o thekgwa ke Baldick (1990:226) go no tiišetša kgopolo ya go re masetlapelo ke sengwalo seo se hlalošago bophelo bja motsebalegi yo a ilego a fegologa mankalakaleng gomme a patlama fase ka mpa ya sebetse. Gona fao a feleletša ka lehu.

Mogapi (1985:1) o bolela gore masetlapelo ke kanegelo yeo baraloki ba bangwe ba tsenago mathateng ba pitlagane le bophelo, e le ge ba leka go rarolla mabothata ao. Ka go hloka mašoto, ka nako ye nngwe ba be ba lahlegelwa ke maphelo a bona. Masetlapelo a go bolelwago ka ona mo, a hlathollwa ke Mandel (1982:21) ka tsela ye:

Tragedy, then, is an imitation of a single, unified action that is serious, complete, probable and of a certain magnitude concerning the fall of man, whose character is good appropriate, believable and consistent, whose misfortunes brought about not by vice or depravity, but by some error or frailty, in language embellished, with each kind of artistic ornament, the several kinds being found in separate parts of the play, in the form of an action not of narrative with incidents arousing pity and fear wherewith.

Tabakgolo yeo e tiišetšwago fa ke gore masetlapelo ke tiragalo yeo e swantšhago bophelo bja motho wa maemo a godimo, yo a feleletšago ka go wela fase maemong ao a sa mo swanelago. Go wa fao ga gagwe go hlolwago ke phošo yeo e iphihlilego, yeo mogale yo wa masetlapelo a sa e bonego, gomme e bitšwa gore ke ‘*hamartia*’

Ge a lahla la gagwe la bošwana malebana le ngangišano ye, Lucas (1927:13) o fo re:

Tragedy is a representation of action which is serious complete in itself, and of a certain limited length, it is expressed in speech made beautiful in different ways in different parts of the play, it is acted, not merely recited, and by exciting pity and fear it gives a healthy outlet to such emotions.

Mo rateori yo o no hlaloša ponagalo ye nngwe ya masetlapelo ka go e lebanya le tshwantšho ya bophelo ge bo bapalwa sefaleng, gomme tiragalo ya mohuta wo e hudua maikutlo a kwelobohloko ya babogedi gotee le letšhogo.

Boulton (1960:147) yena o bona lehu le le bohlokwa terameng ya masetlapelo, gomme o thekgwa ke Brereton (1968:6) ge a re:

A 'tragedy' in ordinary usage always implies disaster, usually resulting in death.

Rateori yo o fo gatelela taba ya go re kanegelo ya masetlapelo e feleletša ka lehu. Lehu la ntshe e swanetše e be la go garola matswalo gomme le tle go sa letelwa. Taba ya lehu e tšewa bjalo ka thumo ya masetlapelo. Gabotse kgopolo ye e tšile le bangwadi ba diterama tša Maisimane (Jafta, 1996:16). Mengwageng ya kgale, diterama tša Bagerike di be di sa felele ka lehu. Thulaganyo e be e laetša go fetoga, go tloga mo go nago le šebešebe gwa tsenwa ka gare ga mahlomolapelo.

Groenewald (1993:59) o akaretša ditaba tša masetlapelo ka go re a lebane le kwelobohloko yeo e sepetšanago tsela le go hlokofala ga moanegwa yo mmadi a itswalanyago le yena, le gona moanegwa wa gona ke motho wa motsebalegi.

Bjale go yo hlalošwa mohuta wa masetlapelo a go felela ka lehu.

Masetlapelo a a felelago ka lehu

Bjalo ka ge go šetše go ukamilwe ka godimo, masetlapelo ao a felelago ka lehu go šupša a moanegwa wa motsebalegi, fa go ka gopolwa ka dikgoši, matona, bahumagadi le baetapele ba mehuta ye e fapanego mo setšhabeng. Mehuta ye ya ka godimo ya baanegwa ke ba maemo; ka go realo ge moanegwa wa ntshe a ka šihlama fase, batho bao a ba etilego pele le ba ba mo tsebago, ga ešita le lefase lohle le a gakanega. Taba yeo e lemogwa ka dimakatšo tša tlhago ka

mabaka a mangwe, gomme batho ba šala ba tšhogile ka tiragalo ya mohuta woo ya go wela batsebalegi ba maemo. Ke ka lebaka leo tiragalo ya mohuta wo e tšhoša baditšana ka ge ba ipona babotlana (Mogale, 1991:58–59).

Masetlapelo a a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu

Mohuta wo wa masetlapelo a a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu, o tsebja le ka la phatose. Mo ke ge lehu le sa nepišwa thwi ka molomo wa mongwadi sengwalong eupša mafelelong go itaetša gore moanegwa o tlogeletšwe segoleng sa lehu. Ka go realo kgopolo ye e tlo hlalošwa kgaolong ye e latelago ya boraro. Ka gona karolo ye e tlogo šalwa morago mo e lebane le sebopego sa sengwalo sa masetlapelo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo.

Sebopego sa sengwalo sa masetlapelo:

Diteng

Ge Dautzenberg (1980:24) a hlaloša diteng tša sengwalo ka kakaretšo o re di theilwe godimo ga dielemente tše nne, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Bjale go tla latela tlhalošo ya dielemente tšeo ka go latelana ka go nepiša sengwalo sa masetlapelo.

Baanegwa

Ge go thwe sengwalo ke sa masetlapelo, go tla be go bonwa moanegwagolo, e lego mongangiši wa sona a feleletša a wetšwe ke lehu. Taba ye e thekgwa ke Peck le ba bangwe (1985:96) ge ba re:

The simplest definition of tragedy is that it is a play that ends with death of the main character.

Le ge boPeck ba nepiša masetlapelo le terama, tlhalošo yeo e swana le go dingwalo tše dingwe. Ka mantšu a mangwe, masetlapelo a hlalošwa ka go lebanywa le lehu la moanegwagolo (e lego mongangiši).

Moanegwa yo ke wa maemo a godimo ga a no šihlama fase ditaba di sepela gabotse. Mo tiragatšong ya masetlapelo ao a feleletšago ka lehu, go swanetše go ba le phošo yeo e dirwago ke mogale yo wa masetlapelo, yeo e feleletšago e mo lahletše ka legageng le le boifišago, gomme a ya ga maotwanahunyela. Phošo ye e ka hlolwa ke megabaru, boikgogomošo, tseba le go se ikemišetše go amogela dikeletšo. Phošo yeo go bolelwago ka yona, ga e bonagale gabotse, e tloga e iphihlile e le ruri. Ka nako ye nngwe e ka bonwa ke babogedi/babadi fela. Ke ka fao ba thomago go kwela mogale wa masetlapelo bohloko. Ba tšhoga ka kudu ge ba bona phošo e mo gapela lehung fela yena a sa e bone; a thubile boleta ebile a hlabile kgobe ka mootlwa (Mogale, 1991:58). Ke ka lebaka le Michel le Sewall (1963:24) ba thekgago ditaba tše ka go re:

His resistance, stubbornness and pride drive him into the 'greatness' of evil.

Bonganga, makoko le go se rate go eletšwa di šira mogopolo wa motho yoo gore a se sa gopola gabotse, a ba a ikhwetše a ile ka fase ga mobu.

Ka go realo go ka thwe moanegwa wa masetlapelo ke mongangiši ka gobane ke moanegwa wa sengangele, wa go se amogele maele. O tletše ka go se loke. Godimo ga moo moanegwa yoo ke motho wa maemo; ke go re motsebalegi mo setšhabeng. Mo go ka gopolwa ka mangaka, baruti, dikgoši le mehuta ye mengwe ya baetapele mo setšhabeng. Kgopolo ye e thekgwa ke Yelland le ba bangwe (1983:190) ge ba nepiša maemo a moanegwa yoo ka go re:

...the chief characters are persons of distinction and importance, great in social and spiritual stature, gods, demigods, heroes, kings and aristocrats.

Seo se gatelelwago mo ke gore maemo ao a go hlomphega ke ona a dirago sengwalo sa masetlapelo gore se tsebege bjalo. Ke ka mokgwa woo Cloete (1992:537) ge a mo hlaloša a rego:

Die indruk van die tragiese word veral gekwek deur die kontras tussen die grootheid van die held en die grootheid van sy ondergang.

Fa Cloete o nepiša bohlokwa bja maemo a moanegwa yo ka go mo fapantšha le ba bangwe ka bonatla le bogolo/tumo. Ge Cloete a tšwela pele gona mo letlakaleng leo la ka godimo o re:

... hoe groter die held , hoe indrukwekkender is sy val.

Mafokodi a moanegwa yo a lebanywa le pheletšo ya lehu la gagwe. Ge Cloete (*ibid*) a kgonthiša mafokodi ao a gagwe go ya pele o fo re:

Die tragiese held het dikwels opvallende fout, soos hoogmoed, koppigheid en driftigheid, maar hulle is gewoonlik die noodzaklike keersy van sy bewonderenswaardige eienskappe.

Ditiragalo

Tlhalošokakaretšo ya ditiragalo e nepiša kgopolo ye bjalo ka ye nngwe ya dielemente tša diteng. Grobler (1989:246) o hlaloša gore ke dilo ka moka tšeo di diragalelago baanegwa le mabaka ao a di hlolago, le gona ditiragalo tše dingwe di hlolwa ke baanegwa. Ke ka fao Groenewald (1993:9) a rego:

Tiragalo e lebane le moanegwa, ke se a se dirago goba se mo diragalelago.

Bjale go yo nepišwa ditiragalo tša sengwalo sa masetlapelo. Ditiragalo tša masetlapelo di lebanywa le go hlokofala ga motho yo a rilego yo bohlokwa. Ditiragalo tšeo di nepiša bokgonthe; ke go re motho yo a tsebjago ke batho ba bangwe. Gantši le leina la motho yoo le a tsebega. Gantši bangwadi ba hlaloša ditiragalo tša mohuta woo ka tsela ya go široga ka gobane ba šomiša pebofatšo go tšweletša manyami le bohloko. Go thwe ditiragalo ke tša masetlapelo ka ge bohloko bo amana le motho yo mongwe le yo mongwe wa maemo a godimo bjalo ka kgoši, baetapele, bahumi, bjalobjalo (Groenewald, 1993:67).

Go ka rungwa ka go re sengwalo sa masetlapelo se tshotshoma ka ditiragalo tša go garolago matswalo.

Mabapi le tikologo (nako le lefelo), baanegwa le ditiragalo di na le go nyalelana le kgopolo yeo. Ke go re tikologo ya masetlapelo e lebane le masetlapelo. Kgopolo ye e tlo hlalošwa gabotse ge go hlatholla thulaganyo ya kanegelo ya masetlapelo.

Thulaganyo

Ka godimo go šetše go boletšwe gore moanegwa wa kanegelo ya masetlapelo o lebanwe ke lehu ka lebaka la ditiro tša gagwe tša go se loke. Ka go realo moko wa ditaba wa sengwalo se o lebane le go se loke (bobe). Ke go re moanegwa yoo o otlwa ka lebaka la ditiro tše mpe tšeo mafelelong di mo lahlelago moriting wa lehu, ka gobane o sepela moriting wa lehu. Ke ka fao Groenewald (1993:67) a rego 'moko wa ditaba (wa sengwalo sa mohuta wo) ga o lebane le manyami le masetlapelo (thwi) a ge motho a llelwa ge a hlokofetše'. Taba yeo ya Groenewald e gatelela gore motho wa mohuta woo ga a kwelwe bohloko ka gobane e le sehvirihwiri. Kwelobohloko ga e lebane le sehvirihwiri seo, eupša e nepiša go tšhabja ga lehu ke batho bao ba swanetšego go kwela bohloko motho yoo a hlokofetšego. Ka go realo kwelobohloko yeo e lebane le kgegeo. Kwelobohloko e gegea batho ka kakaretšo; ke go re 'rena batho', ka moka re tlo hwa. Ka lebaka la go tšhaba lehu leo; ke ka fao o ka rego, le ge motho yoo a

dira bobbe, e le mosenyi, 're' mo kwelago bohloko. Ka go realo go ka thwe ke kwelobohloko ya go foraforetša.

Mongwalelo

Ka mongwalelo go gatelelwa polelo le maikutlo/khuduego. Taba yeo e bolela gore polelo ke karolwana ye nnyane ya mongwalelo, mola khuduego e le karolo ye kgolo ya mongwalelo ka gobane ka tirišo ya lentšu (polelo) le tee, motho a ka huduega ka go bontšha maikutlo a gagwe (a lethabo goba manyami). Groenewald (1993:59) o tiiša taba yeo ka go re le ge moanegwa wa masetlapelo a dira tša go se loke (go swana le Lukas yo mogolo) mmadi ga a mo nyatše, o mo kwela bohloko gagolo ge a wela mathateng a lehu ka lebaka la boradia bja moanegwa yoo a mo dirišago diphošo.

Bangwadi ba tšweletša kwelobohloko ye bjalo ka ditsejanatsejana tša go bitšwa dithekniki, gagolo, thekniki ya molaodiši le ge e ka ba ya kgegeo. Molaodiši wa ditiragalo tša mohuta woo, e ba motho wa go loka, le wa tlhompho le lerato go pipa magole a moanegwa yoo wa go se loke. Ka go realo kanegelo ya masetlapelo e laolwa ke moko wa ditaba/morero.

Morereo woo o hlaloša gore moanegwa wa masetlapelo ke:

- Motho wa maemo (moetapele, kgoši, mohumi, moruti, bjalobjalo).
- O na le bofokodi (bohvirihwiri, bonokwane, boradia, bosenyi, bjalobjalo)
- O a kokobetšwa (o išwa fase) ka lebaka la mafokodi a gagwe (lehu).
- Le ge go le bjalo mmadi o ikgweranya/itswalanya le moanegwa yoo ka lebaka la gore o kwa bohloko ge a hlokofala (Mojalefa, 1993:18).

2.3 THUMO

Kgaolo ye e yo rungwa ka go akaretša diponagalo tša moanegwa wa masetlapelo ka gobane taba yeo e tlo thuša kudu ge a tlo bapetšwa le moanegwa wa phatose.

2.3.1 Mogale wa masetlapelo

Abrams (1988:139), Barton le ba bangwe (1983:26) le Prince (1987:18) ba hlaloša gore mogale wa masetlapelo ke yo mongwe wa baanegwathwadi ba thulaganyo. Ge a tiišetša taba ye Abrams lona letlakaleng la 139 o re:

The main character, the character constituting the chief focus of interest.

Rateori yo, o gatelela gore ke moanegwathwadi yo bogolo bja ditiragalo bo lebanego le yena. Ke ka fao Beckson le Ganz (1995:217), Moss (1970:115) le Serudu (1989:32) ba rego ke mogale ('hero') wa kanegelo goba tiragatšo. Ke yena yo a rwelego mathata. Ditiragalo ka moka di lebišitšwe go yena. Ka gona ke moanegwa yo bohlokwa ka ge masetlapelo a hlagišwa ke yena.

Ge a iša taba ya molwantšhwa yo pele, Brereton o re masetlapelo ga a amantšwe le batho ba maemo a fase, ka lebaka leo moanegwa wa mehleng e ka se be mogale wa masetlapelo. Kgopolo ye e tla lebelelwa mahlakoreng ka moka, moragonyana. Kua morago masetlapelo a be a nepiša dikgoši, matona, bagale ga ešita le batho ba maemo a go swana le a bona. Ka gore go ba mogale wa masetlapelo go tsomega maitshwaro a setho – maemo a motho. Ge a tšwela pele go hlatholla taba ye ya maemo, Brereton (1968:19) o re:

What is required is moral stature i.e. greatness of personality and it is assumed that this will be found more readily in people of eminent position than elsewhere.

Boitshwaro bjo bokaone bja setho go itaetša bo ka hwetšagala go batho ba maemo setšhabeng bjalo ka ge ba swanetše go ba mohlala. Segolothata e le ka lebaka la molao le khuetšo ya maemo ao a bona. Mogale wa masetlapelo o swanetše go feta babogedi/babadi ka maemo. Lebaka le legolo e le gore ge a hlaba fase ka lenaka lefase lohle le makale. Ka mabaka a mangwe tlhago e bontšha ka dika gore ngwana wa badimo o tlogile. Go ka bonwa ka dika tša go makatša, go etša go thaila ga naledi ye kgolo go tšwa bodikela e lebile bohlabatšatši, gammogo le go fifala ga ngwedi goba letšatši. Lehu leo le sa letelwago la mogale wa masetlapelo le dira gore go tsoge moya wa go re too! dipelong tša babogedi/babadi gomme ba roromele ka letšhogo ka ge ba mo kwela bohloko.

Leech (1969:34) o gatelela kgopolo ya maemo a molwantšhwa wa mohuta wo mo setšhabeng ka go re:

When there was a protagonist – and we shall see in a moment that that was not always the case, at least throughout a play or trilogy – he was of exalted rank and held, for this and other reasons, a position of recognizable eminence.

Mo go fo kgonthišišwa taba ya maemo a mogale yo wa masetlapelo ya gore ga e no ba motho fela.

Go ka se bolelwe ka mogale wa masetlapelo gwa tlogelwa ntlha ya kgegeo. Brereton o re kgegeo e ba gona ge go direga seo se bego se sa lebelelwa. Go be go lebeletšwe tšwelelo efela go tsopuloga tahlegelo. Kgegeo e ba gona ge go eba le phetogo, go tloga maamong a mangwe go ya go a itšego. Gona fao go swanetše go ba le dimakatšo.

Brereton ge a akaretša masetlapelo o no re:

Tragedy is a final and impressive disaster due to unforeseen or unrealized failure involving people who command respect and sympathy. It often entails an ironical change of fortune and usually conveys a strong impression waste (1968:20).

Se monyakišiši a ratago go se gatelela fa ke gore ge go bolelwa ka bofokodi, kgegeo e tlo latela ka pelapela, ka gore mareo a ke bagwera ka mo gare ga sengwalo sa masetlapelo. Bofokodi bo dira gore mogale wa masetlapelo a palelwe ke go phethagatša maikemišetšo a gagwe, a feleletše a phethile seo e sego maikemišetšo, seo se sa lebelelwago. Ke fao kgegeo e tsenago gona.

Basekaseki ba selehono ga ba tloge ba gatelela kudu taba ye ya maemo bjalo ka ntlha ye bohlokwa mabapi le mogale wa masetlapelo. Go ya ka dikgopolo tša sebjalebjae, moanegwa wa mehleng e ka ba mogale wa masetlapelo ge a na le maemo a a rilego goba dikhwalithi tše di ikgethilego tše di kago dira gore a phagamele ka godimo ga babadi/babogedi. Ge a phurolla sa mafaheng a gagwe mabapi le kgopolo ye, Gray (1984:209) o re;

The protagonist may be superhuman, monarch or in modern age, an ordinary person.

Rateori yo, Gray, o hlagiša gore go ya ka Aristotle mogale wa masetlapelo o swanetše go fegologa melekelekeng a rathagane fase. Ka malekelekeng go šupša maemo a godimo. Bjale moanegwa wa mehleng o tlo wa a etšwa bokgole bjo bo kae? Taba ye ya mogale wa masetlapelo wa maemo a mehleng e rotoga moragonyana fa ka nako ya mehlagare. Mehla e a fetoga ka gona le dikgopolo di a fetoga

Aristotle o re mogale wa masetlapelo o swanetše go ba le bofokodi gore bo tle bo mo tswalele mahlo, bo mo fufatše gore a se bone tsela gomme a wele ka legageng, a fekemele fasefase fao a yago go topa tšholo, yeo e lego lehu. Mogale yo o dula a fahlilwe mogopolong. Ge a lebile thaba, e tla swanela go

šutha gore yena a fete, e sego bjalo o tla e thubaganya ka hlogo ya phatlalala yena a feta. Moanegwa yo, ka mabaka ka moka o šala kgetho ya go fošagala morago. Kgetho ye ke yeo Aristotle a e bitšago 'hamartia' phetolelo ya yona ya Seisimane e lego 'error of judgement'. Bofokodi bjo go bolelwago ka bjona bo ile bja tswalela Julius Caesar mahlo a kgopolo, ya re magagabo ba mo eletša ka ga kotsi yeo e tlogo mo wela, yena ge a fetola a re o feta kotsi yeo ka bokotsi. Taba ye e tšwelela kgopolong ya moanegwa ge a šetše a fahlilwe a se sa bona, e le ka lebaka la bjona bofokodi. Myers (1956:137) o tiiša ditaba tše ka go re:

... the uncompromising spirit which makes him pay any price, even life itself, for his object ... not even the gods can swerve him from his purpose.

O wela kotsing ka lebelo leo e lego gore le tlo fahla le balwantšhi ba gagwe. Seo se hlolwa ke legapi la bofokodi leo le tswaletšego mahlo a gagwe. Ke ka fao Abrams (1993:212) a tiišago kgopolo ye ka go re:

Such a man is exhibited as suffering a change in fortune from happiness to misery because of a mistaken act, to which he is led by his hamartia – his error of judgement or as it is often thought of less literary translated by his tragic flaw.

Boikgogomošo, mona le bojato ke tše dingwe tša tše di sepetšanago tsela le bofokodi. Mogale wa masetlapelo o swanetše go ba moanegwa wa sejato, wa go ikgogomoša, wa go se rate go eletšwa, wa go se obege molala. Go yena keletšo go tšwa go yo mongwe ke lešimelakgano. Ge a mo hlaloša Pretorius (1982:24) o bolela ka tsela ye:

There is a tragic hero. However of importance is that the tragic hero oversteps his boundaries by not taking into consideration the advice of the people. In this regard such a character thinks

too much of himself in the sense that he maintains that he possesses the capacity to govern all characters.

Ge a eletšwa, o gopola gore batho bao ba mo eletšago ba mo jela mona. Ke ka fao a phaelago dikeletšo tša ntshe thokwana, e le ge a dirišwa ke go ba le magetla. O tseba motho e le yena fela mo lefaseng le la Ramaatlaohle.

Go wa gagwe go tšhoša tikologo yeo a phelago go yona yohle, ga ešita le diruiwa gotee le mehlare. Tšohle di aparelwa ke mororomelo wa letšhogo. Batho ba gopola gore tšeo di hlagetšego mogale wa masetlapelo le bona di ka ba hlagela maphelong a bona, ka ge e le motho a swana le bona. Von Szeliski (1962:15) ge a hlaloša letšhogo le, o re:

The 'fear' that Aristotle mentioned in his unshakable yet ambiguous definition of tragedy is a temporary fear to be produced in the audience.

Letšhogo leo rateori yo a bolelago ka lona, ke lona le dirago gore babadi ba itswalanye le mogale yo wa masetlapelo, ba mo kwele bohloko ge a wela ka legageng. Le ge a na le diphošo mafelelong ba a mo amogela gore ka nnete ke motho o swana le bona. Kwelobohloko yona e tswalwa ke mabošula ao a sa letelwago, go etša lehu, ge a wela moanegwa wa go swana le rena (Mitchel le Sewall, 1963:50).

Go ka phuthwa kgopolo ye ya masetlapelo ka go re masetlapelo a amantšhwa le moanegwa wa maemo ao a hlomphegago, wa go ba le bofokodi bjo bo mo tsenyago mahlomoleng. Babogedi/babadi bona ba šala ba swerwe ke letšhogo. Mafelelong gwa rotoga lehu le sa letelwa. Sengwalo sa masetlapelo ke sengwalo seo se nago le ditiragalo tšeo di garolago matswalo, tšeo di welago baanegwa gomme di tlogele babadi ba šulafetše.

KGAOLO YA BORARO

3.1 PHATOSE LE MEHUTANGWALO YE MENGWE YA MASETLAPELO

3.2 MATSENO

Mo kgaolong ye go yo hlalošwa lereo le 'phatose', gomme gona fao go tlo latelwa lenaneo leo le tšwelelago ka mo tlase:

- Tekolo ya tlholego ya phatose
- Tlhalošo ya kgopolo ya phatose
- Sebopego sa sengwalo sa phatose

3.2.1 Tekolo ya tlholego ya phatose

Kgaolong ye e fetilego go boletšwe gore Aristotle o be a nepiša masetlapelo a baanegwa ba maemo, go etša dikgoši le batsebalegi. Mo kgaolong ye go yo nepišwa masetlapelo a baanegwa ba maemo a fase, batho ba mehleng, e lego baanegwa ba phatose. Fela pele ga fao go tlo hlokomelwa ka fao sengwalo sa phatose se thomilwego ka gona ge se nyalantšhwa le sengwalo sa masetlapelo ka gobane phatose e wela legorong la sengwalo sa masetlapelo.

Go ya ka Murfin le ba bangwe (2009:123) sengwalo sa phatose se thomile go ba gona goba go bonagala dingwalong tša Seisimane ka nako ya Tsošološo, ka kudu nakong ya pušo ya Kgošigadi Elizabeth wa 1 go tloga ka ngwaga wa 1558 go fihla ka wa 1603 le nakong ya pušo ya Kgoši James wa 1 ka ngwaga wa 1603.

Ge ba iša pele taba ye ya go thomega ga phatose, Murfin le ba bangwe ba re mohuta wo wa sengwalo o be o ngwadilwe ka mokgwa wa thulaganyo ya

temanatheto ('verse form') mathomong. Yona nakong ye ke ge go tšutla madimo ao a ilego a tliša diphetogo tša temokrasi yeo e bolelwago ke Peck le ba bangwe (2002:95) ge ba re setšhaba sa Mehlagare sa thoma go bona eke kereke e fetwa ke bogoši ka maatla fao tšhelete le politiki di kgathago tema ye bohlokwa. Diphetogo tše di ile tša ama le dingwalo le bophelo bja batho.

Ka lebaka la diphetogo tše, Holman (1936:532) o re dingwalo tša masetlapelo di ile tša nepiša gape le mokgwa wa go anega. Godimo ga fao diphetogo tše di tlišitše gape le go thewa ga sehlopha ('class') sa batho sa go bitšwa 'new middle class'. Batho bao, go thwe ba ile ba gapeletša gore maphelo a batho ba mehlang le ona a ka setla dipelo tša batho ge a gahlana le mathata ao a welago batho, gomme le bona ba kwelwa bohloko. Gona fao batho ba mehlang ba thoma go kgatha tema ka gare ga dingwalo tša masetlapelo ao a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu, ge go šetšwa baanegwa ba go swana le balwantšhwa. Segolothata, mo thulaganyong ya sengwalo sa mohuta wo, go hlokometšwe ka kudu tema yeo ba (balwantšhwa) e kgathago ka gare ga sengwalo seo (Abrams le ba bangwe, 2009:338).

Go ya mafelelong a ngwagakgolo wa lesometshela go fihla mathomng a ngwagakgolo wa lesomešupa, le ka morago ga lehu la Kgošigadi Elizabeth wa 1, dingwalo tša diterama (go akaretšwa le tša masetlapelo) tša Seisimane di ile tša gola ka lebelo le legolo. Ke ka fao Abrams le ba bangwe (2012:280-281) ba gatelelago ntlha ye ka go re:

It was a great (in drama the greatest) age of English literature ... minor Elizabethan tragedies, such as 'A Yorkshire Tragedy' (1608) (of uncertain authorship), had as the chief character a man of lower class.

Mo go šupša kgolo ya go makatša ya dingwalo tša diterama tša masetlapelo le tša phatose mo dingwalong tša Maisimane. BoAbrams ba iša pele taba ye ka go re kgolo yeo e hlotšwe ke go fenywa ga Armada, Kgoši ya Spain, kua

Engelane. Ke ka fao go ilego gwa hlolega diphetogo tše ntši gagolo dingwalong ka kakaretšo.

Go tšwela pele Abrams le ba bangwe (2012:410) ba bolela gore kgolo ya sengwalo sa phatose, e ile ya tsebagatšwa le go feta ke bangwadi ba ngwagakgolo wa lesomeseswai. Ke ka fao Holman (1936:166) le Baldick (1990:96) ba rego:

The English stage at various periods has produced tragedies based not upon the lives of historical personages of high rank, but upon the lives of everyday contemporary folk.

Le ge eke boHolman ba bolela ka masetlapelo ka kakaretšo, go šupša gape le phatose. Diterama tša masetlapelo a go lebana le phatose, tšeo di tšweleditšwego ka nako ya pušo ya Kgoši Elizabeth wa 1 go fihla le ka morago ga lehu la gagwe, go akaretšwa *Mr Arden of Feversham* (1592), mongwadi wa yona ga a tsebje, *A Woman Killed with Kindness* (1603) (e diragaditšwe ka 1603) gomme e ngwadilwe ke Thomas Heywood le *Yorkshire Tragedy* (1608), mongwadi wa yona le yena ga a tsebje. Bontši bja dingwalo tše bo be bo theilwe godimo ga dikanegelo tša polao (Baldick, 1990:96).

Ge a iša pele, Baldick, letlakaleng lona leo o re masetlapelo a selegae, e lego sona sengwalo sa phatose, a ile a tsošološwa ka tsela ya kanegelo, go swana le ya George Lillo ka sengwalo sa *London Merchant* (1732) le kgatišo ye mpsha ya *Arden of Feversham* (1759). Baldick o bolela gape gore khuetšo ya Lillo e hlohleleditše go ngwalwa le go bonagatšwa ga terama ya phatose ka nageng ya Geremane. Go tšweleditšwe le tiragatšo ya phatose ya go ngwalwa ke G.E. Lessing ya go tsebja ka la *Miss Sara Sampson* (1755).

Ka Fora gona modiro wo wa go phatlalatša mohuta wo wa terama o phethagaditšwe ke Diderot. Ka morago tsošološo ya diterama tša phatose ya bonagala le diterameng tša Amerika tša Tennessee Williams le Arthur Miller.

Ka ngwagakgolong wa lesomeseswai diterama tša phatose di ile tša hlakahlakana le mehuta ye mengwe ye mentši ya dingwalo. Ke ka fao khuetšo yeo e ilego ya fetela le mafaseng a mangwe a go swana le Engelane le dinageng tše dingwe. Ka Norway, mongwadi wa go etša Henrik Ibsen o ile a ngwala diterama tša masetlapelo a selegae (phatose) go ya mafelelong a ngwagakgolo wa lesomesenyane: tšona ke *A Doll's House* (1879), *Ghosts* (1881) le *An Enemy of the People* (1882) (Abrams le ba bangwe, 2012:373).

Ge a hlaloša gore sengwalo se sa masetlapelo a phatose go tlile bjang gore se tle se bitšwe masetlapelo a selegae, Holman (1936:166) o re ke ka lebaka la gore mohuta wo o tšweletša masetlapelo ao a se nago kamano le setšhaba ka moka ga sona, eupša a lebane le motho o tee, lelapa la gabo ga ešita le meloko ya gabo. Ka mantšu a mangwe, go ka thwe go bolelwa ka ga batho bao ba phelago mmogo, e le batho ba tee, ka mabaka a mangwe, ebile ba dula felo go tee, ba tswalane ka madi.

Ge ba ruma dikgopolo tša borateori ba, Holman (1936:166) le Baldick (1990:96) ba re go realo go šupša gore ditiragalo tšeo tša masetlapelo tša sengwalo sa phatose, di tlo lebane le motho o tee goba lelapa la gabo ga ešita le meloko ya gabo fela. Mathata ao a bago gona ka fao a tlo rarollwa ke moloko woo fela. Setšhaba ga se angwe ke selo fao. Taba yeo e tlo bolelwa ka botlalo ge go hlalošwa sebopego sa sengwalo sa phatose.

3.2.2 Tlhalošo ya kgopolo ya phatose

Go ya ka Abrams (1993:213-214) go na le mehuta yeo e latelago ya masetlapelo, e lego (a) phatose, (b) masetlapelo a mehlagare, (c) masetlapelo a mongwadi wa Moroma Seneca, (d) masetlapelo a boipušeletšo le (e) masetlapelo a selegae.

Bjale go tlo thongwa ka go hlatholla mehuta ya masetlapelo yeo e filwego ka godimo ka botlalo. Tlhalošo ye bjalo e tlo nolofatša kwešišo ya phapano ye e

lego gona magareng ga, gagologolo, phatose le masetlapelo bjalo ka ge e le dikgopolo tšeo di hlalošitšwego ka tsela ya kgakanego ke borateori bao ba peleng go ya ka fao go hlalošitšwego ka gona mo kgaolong ya pele.

3.2.2.1 *Phatose*

Ge a hlaloša se phatose e lego sona Baldick (1990:163) o fo re ke:

... the emotionally moving quality or power of a literary work or passage within it appealing especially to our feelings of sorrow, pity and compassionate sympathy.

Murfin (2009:372) o oketša ka go re phatose ka Segerike e šupa khuduego, tlaišego goba masetlapelo, boleng ka gare ga sengwalo bjo bo dirago gore mmadi/mmogedi a itemogele kwelobohloko. Ka go realo phatose e fapana le masetlapelo ka gore maikemišetšo a moanegwagolo ga a kgone go tšwelela gabotse. Ke ka fao go ka thwego phatose ke mohuta wa sengwalo seo se amantšhwago le ditiragalo tša go kweša bohloko, tša manyami, gomme tša tsoša kwelobohloko go babadi. Fa go bolelwa ka ditiragalo tša diphetogo tšeo di tlišago masetlapelo a magolo. Go thekga taba ye Oele (2007:142-143) o re:

[It is] the 'great afflictions' that are overwhelmingly and entirely 'out of proportion'. To illustrate the nature of these sufferings Alexander Aphrodisia speaks of a case of 'one who has been deprived of his children or fatherland'.

Mo rateori yo o bolela gore phatose e lebane le go kwešwa bohloko ka go fetišiša. Ka mantšu a mangwe go kwešwa bohloko ga ntshe ga go bolelege, go šiiša namana tša mmele. Ke ka tsela yeo Solivan (1998:48) a rego phatose ke mohuta wa masetlapelo ao a sa amanego le go iketla, efela a amanago ka kudu le matshwenyego gammogo le mahlomola. Ge a tiiša kgopolo ye o re:

Pathos denotes, not an idea of goodness... psychologically it is identified with sorrow and suffering.

Ge a iša pele ka go oketša kgopolo ya rateori wa ka godimo, Serudu (1989:38) o re phatose ke sengwalo seo ge se balwa go tsogago maikutlo a kwelobohloko le manyami go mmadi/mmogedi.

Le ge go le bjalo phatose ke maikutlo ao a ka fihlelelago manamelong a godimo ka lebaka la go se kgone go bolela gabotse ga moanegwa; ka mantšu a mangwe go nepišwa go bolela ka go kgamakgametša le go se be gabotse ka monaganong. Ge a gatelela kgopolo ye Draper (1980:160) o re:

Pathos is a queer ghoulish emotion, and some failure of expression, real or simulated, seems to be peculiar to it.

Ge a iša pele taba ye ya phatose gona letlakaleng leo le boletšwego ka godimo Draper o re e tšweletša moanegwa wa yona bjalo ka motho yo a beetšwego thokwana. O re:

The root idea of pathos is the exclusion of an individual on our level from a social group to which he is trying to belong.

Go beelwa thokwana ga moanegwa yoo ke gona go mo hlolelago kgakanego le tlabego tšeo di bolelwago ke Groenewald (1993:61) ge a re phatose e nepiša bophelo bja tlabego le kgakanego.

Godimo ga moo phatose, go ya ka Oele (2007:75), e hlolwa ke dilo tše mmalwa, go etša diphetogo mo bophelong. Ge a mo amogetša kgopolong yeo, Potloane (1994:81) o re e ka hlolwa ke dilo tše nne, e lego letšhogo le kgakanego mo bophelong, lenyalo la go hloka motheo, la go tekateka, moo motho a phelago a nnoši mola a nyetše mosadi ebile a dula le yena ka gae, gammogo le bjona bohloki. Go tiišetša taba ye Potloane (1994:98) o fo re:

Theirs is a very pathetic condition of life. Their marriage is punctuated by filthy language, ridicule, punishment, isolation, defeat and suffering.

Lenyalo ge le šetše le tšere phetogo ya mohuta wo, le tšweletša maemo a a kwešago bohloko. Ka fao ge babadi ba gahlana le ditaba tše bjalo ka tšeo ba kwela monyadi le monyadiwa bao bohloko, mola e le gore bao ba di bonago bokgauswi ka dintaka tše pedi, ba tloga ba šulelwa ka lebaka la kwelobohloko yeo e tsošwago ke bophelo bja mohuta woo.

Ge a hlatsela taba ya diphetogo tšeo Solivan (1998:104) o no re:

Pathos has got something to do with change. The Holy Spirit has power to change lives in this case changing lives of addicts. In the stages of transformation in the life of a converted addict one sees clearly the liberating and restoring process of orthopathos. The journey from self-destruction to wholeness in the community of faith is a journey from alienating pathos to liberating orthopathos. Central to that transformation from pathetic to wholeness is the work of the Holy Spirit in the life of the faith community, the individual and society.

Rateori yo o bontšha gore phatose e ka swantšhwa le leeto la ge motho mo tseleng ya bophelo bja gagwe a iphahla ka lefego mo boteeng bja katanelo ya tumelo ya setšhaba go fihlelela diphetogo tša go amana le kwelobohloko ya go gatelelwa ka mokgwa wa go phethagala go ya ka modiro wa Moyamokgethwa.

Phatose e hlathollwa go ya pele ke Gill (1985:280) bjalo ka go hlogohla maikutlo a manyami le kwelobohloko ka mafahleng a mmadi/mmogedi. Tlaišego ya motho wa ntshe, mafelelong a phapano ye bjalo, e dira gore babadi ba mo

kwele bohloko. Ba hlomolwa pelo ke boemo bjo motho yoo a lego mo go bjona ka ge bo sa kgahliše.

Ge a godiša tlhalošo ya phatose go iša pele le pele, Baldick (1990:61) o bolela gore kgopolo ye e ka lebanywa le lehu la moanegwa wa maemo a mehleng. Lehu leo e lego gore le ama batho ba ka gae fela. Kgopolo ye e sa tlo hlalošwa ka morago.

Phatose e akaretša bohloko bjo motho a bo kwešwago ke ditlamorago tša politiki (Delius, 1983:159-163). Ge go lebedišišwa taba ya politiki, go gopolwa ka fao bontši bja batho ba hlokago mo ba dulago gona. Batho ba dula ka mekhukung, ka fao ba kwelwa bohloko, ka gona taba ye bjalo e tsošološa khuduego ya maikutlo. Ge go gopolwa ka ditragalo tša, mohlala, *The Land Belongs To Us* ya Delius (1983) go lemogwa ditlaišego le dipalabadi tša kgatelelo ya Bathobaso ke Makgowa tšeo di tsošološago manyami le kwelobohloko. Ke ka fao Draper (1980:160) a nogo re:

'... pathos has a close relation to the sensational reflex of tears'.

Ka mabaka a mangwe, masetlapelo a a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu, a ka hlolwa le ke ge motho a phela ka gare ga letšhogo le kgakanego mo bophelong. Go bohlokwa gore ka le lengwe la matšatši bophelo bo laetše motho la mohlagare, ere ka le lengwe e be gona bo mo fago sekgothi. Ge motho a phela bophelo bja go hlakahlakana ka mehla, mafelelong o ikhwetša a le ka gare ga bophelo bja matshwenyego ao a fetago le a lehu. Gona fao go tla lemogwa gore motho wa ntshe ga a sa itseba gore ke yena mang, ba gabo ke bomang, bjalobjalo (Oele, 2007:192).

Ge a kgonthiša taba yeo ya ka godimo, Potloane (1994:141) o re:

Pathos may signify those changes that have a harmful, painful character.

Go ka gatelelwa ka go ruma taba ye ya masetlapelo a a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu, e lego phatose, ka mantšu a Holman (1972:384) ge a re phatose ke tiragalo ye e itšego ka gare ga kanegelo/terama yeo e tsošago maikutlo a kwelobohloko ka gare ga mafahla a babadi/babogedi. Phatose ke ditlamorago tšeo di bego di sa letelwa tša matshwenyego a mogale wa masetlapelo, tšeo a sa kgonego go di phepa. Moanegwa wa mohuta wo o tšweletša masetlapelo ao a se nago kamano le setšhaba ka moka ga sona, eupša a lebane le motho o tee, lelapa la gabo ga ešita le meloko ya gabo.

Bjale ge go yo go hlalošwa sebopego sa mohutangwalo wo, go tlo nepišwa fela baanegwa le ditiragalo le tikologo.

Baanegwa

Le gona fa, bjalo ka sengwalo sa masetlapelo, ge go bolelwa ka moanegwa wa phatose go tlo hlokomedišišwa moanegwagolo gore ke motho wa mohuta mang. Moanegwa wa phatose o welwa ke matshwenyego kudu go feta moanegwa wa masetlapelo (Oele (2007:142-143) le Solivan (1998:48)). Ke ka fao Beckson (1960:160) ge a thekga taba ye a rego:

A pathetic object usually suffers helplessly, but a tragic hero, such as Othello always achieves dignity and resolution of his pain.

O gatelela fela gore phapano ye kgolo gare ga baanegwa ba dingwalo tšeo e a bonagala: wa phatose o welwa ke ditlaišego tše kgolo tša kwelobohloko, mola wa masetlapelo yena, masetlapelo a gagwe a lebane le go hlokega ga kwelobohloko ka lebaka la maemo a gagwe a go lebana le '*dignity*' (seriti) le

'*resolution*' (sephetho) tšeo e lego dimelo tše kgolo tša go tšweletša bohloko bja moanegwa yo.

Shaw (1972: 229) le Gray (1984:154) ba molomo wa lehlabula, mabapi le taba ya go re moanegwa wa phatose o bolo; ke ka fao a ratwago ke babadi bohle ka lebaka la gona go loka moo ga gagwe. Ge a hlagelwa ke mabošula ka tsela yeo, balatedi ba gagwe (e lego, gantši ba lapa labo fela) le bao ba itswalanyago le yena ba mo kwela bohloko, ebile kwelobohloko ya ntshe e feta le kwelobohloko ya ge go hlagile lehu.

Maemo a moanegwa wa phatose ga se ao a rokamego, ke maemo a mehleng, a fase. Ke ka fao Leech (1969:37) a mo hlalošago ka go re ke:

'the common man, the man who, is described as being almost just as we are'

Moanegwa wa phatose ke motho yo a tšweletšago bophelo bjo bo phelwago ke motho wa go se be le sa gagwe. Moanegwa yo a sa amanego fela le maemo ao a phagamego setšhabeng seo a phelago go sona.

Ke ka mokgwa woo Groenewald (1993:61) a išago pele ka go re moanegwa wa phatose o nepiša bophelo: go tlabega le go gakanega. Moanegwa yo ga a na le bofokodi, efela o wela ka gare ga molete wa faranka, a ya fase, a ithobalela boroko bjo bogolo. Se se hlolwa ke kgakanego le tlabego tšeo di mo aparetšego. Go wa ga gagwe ga go ame setšhaba ka moka, eupša karolo ya setšhaba, ka ge e no ba motho fela, a se na maemo. Le ge go le bjalo babadi ba mo kwela bohloko bjalo ka karolo ya setšhaba, ka lebaka la go loka ga gagwe. Sephegelelwa sa gagwe ke go phethagatša toka bophelong. Ke ka fao Groenewald (1993:61) a re go babadi/babogedi ba mo kwela bohloko ka gobane gantši mogale yoo wa ntshe e ba mosadi goba ngwana.

Ke ka mokgwa woo Groenewald (*ibid*) a nogo re go feta fao mogale wa phatose ga a na bofokodi bjo bo ka apešago mahlo a kgopolo ya gagwe. Le ge go le bjalo o feleletša a wetše ka legageng leo le ahlamilego, gomme la mo metša ka lebaka la kgakanego le tlabego tšeo di mo gwerilego. Babadi/babogedi ba mo kwela bohloko ka ge ba bona motho wa go loka a tsena ka gare ga mabothata; ka mantšu a mangwe ba itswalanya le yena.

Pretorius (1982:24) o tšwetša pele kgopolo ya moanegwa wa phatose ka go re se bohlokwa mabapi le moanegwa yo wa phatose ke gore o tshela mellwane ka go se amogele dikeletšo tša baanegwa ba bangwe. Gantši moanegwa yo wa phatose o ikgopolela ka boyena fela. Segolothata o rata go phethagatša maikemišetšo a gagwe; ke ka fao ka mabaka a mangwe a lefago le ka bophelo bja gagwe (Draper, 1980:160).

Ditaba tše di ka akaretšwa ka mantšu a Groenewald (1993:60) ao a rego kanegelo ya phatose e laolwa ke moko wa ditaba/morero. Morero woo o hlaloša gore moanegwa wa phatose ke:

- Motho wa maemo a fase; ke go re motho wa mehleng.
- Ga a na bofokodi; ke moloki wa go hloka bošaedi.
- Le ge a se na bofokodi o a hlokofala ka lebaka la kgakanego le tlabego.
- O kwelwa bohloko ge a hlokofala ka gore ke motho wa go loka.

Ditiragalo

Go tlo lemogwa gore ditiragalo tša phatose di tletše ka manyami ao a bonwago ge moloki a ithobalela boroko bjo bogolo. Fa go yo bolelwa fela ka ditiragalo tšeo di amago moanegwathwadi wa maemo a fase. Mogale wa ntshe o dubana le mathata a selegae, mathata a ntshe, a lebane le yena le meloko ya gabo fela (Baldick, 1990:61).

Go tšwela pele Baldick (1990:96) o re ge go nepišwa ditiragalo tša sengwalo sa phatose go lemogwa gape gore tšona ge di bapetšwa le tšeo tša masetlapelo, di lebanywa le go hlokofala ga moanegwa wa mehleng, wa go hloka maemo setšhabeng. Ga a tsebege, ke ka fao ditiragalo tša ntshe e lego tša go ama lelapa le meloko fela. Ge go thwe ditiragalo ke tša phatose, gona di swanetše go ama moanegwagolo wa mehleng goba wa maemo a fase fela.

Scott (1967:81) yena o fo amanya ditiragalo tša gona le tša go loka, ka ge di dirwa ke motho wa go loka ka maikemišetšo a go tšweletša toko.

Le ge go le bjalo, Draper (1980:160) o re go tlo lemogwa gore ditiragalo tša sengwalo se sa phatose di amana ka kudu le taba ya go beelwa thokwana ga moanegwagolo eupša ba lelapa le meloko ba ikgweranya le yena ka kwelobohloko. Yona taba yeo ke yona e hlolago kgakanego le tlabego.

Go iša pele ditiragalo di ka nepišwa le phatose ge fela di lebane le moanegwagolo wa go hloka bofokodi ebile gape di tsoša le maikutlo a kwelobohloko ka gare ga maikutlo a babadi gammogo le karolo ya setšhaba. Ditiragalo tšeo di a makatša, gantši di tšweletša dinnete tša bophelo, go feta fao di laetša le ka fao batho ba swanetšego go phela ka gona (Groenewald, 1993:60).

Ka fao ge, go ka rungwa ka go re ditiragalo tša phatose ke tšeo di rulagantšwego go tšweletša go loka ga moanegwagolo wa maemo a fase, a mehleng, yoo a hlokago bosodi. Ka lehlakoreng le lengwe ditiragalo tša phatose di šiiša namana tša mmele ebile di tsoša gape le kwelobohloko ye kgolo yeo e fetago le ya lehu.

Tikologo

Marggraff (1994:63-64) o re ge go bolelwa ka tikologo go šupša nako le lefelo, ka gona go swanetše go ba le nyalelano magareng ga kgopolo ye tikologo le

baanegwa gotee le ditiragalo. Se se ra go re le go tikologo ya phatose go tlo ba bjalo ka go nepiša nako le lefelo, e lego dikarologolo tša tikologo.

Nako

Bjalo ka ge go šetše go boletšwe ka nyalelano ya tikologo, baanegwa le ditiragalo ka godimo, ge go lebedišišwa nako ya phatose go lemogwa gore e amana ka kudu le go direga ga ditiragalo tša phatose. Ka lehlakoreng le lengwe ditiragalo tše le tšona di lebane le moanegwagolo gotee le lapa la gabo (Yelland, 1950:48). Godimo ga moo nako e tlo thuša go tšweletša go fetoga ga ditiragalo tše ka tatelano ya tšona mabakeng ao a fapanego.

Lefelo

Ge go hlokomedišišwa lefelo la phatose, go lemogwa gore le lebane le baanegwa ba go hloka bosodi gotee le ditiragalo tša go loka (Baldick, 1990:96). Baanegwa ba gona, ba kwelwa bohloko fao ba phelago gona ka dinako tšohle ka lebaka la go loka ga bona. Se ke sešupo sa gore lefelo le loketše ditiragalo tše di itšego tša phatose.

Taba ye nngwe ye bohlokwa ke ya gore lefelo la phatose le rwele ditiragalo tše di amanago le ditlwaelo le mekgwa ye e rilego ya go phela ya batho. Ge a tiiša taba yeo Dainotto (2000:25) o no e lebanya le dikgahlegelo le manyami tše di welago batho mafelong le ditšong tše di rilego. O kgonthiša taba yeo ka go re:

A man should have certain interests and sympathies in common with other men of the same local, culture as against those of his own class elsewhere.

Kgopolo ya tikologo ya phatose e ka se gatelelwe, fela e tla no hlalošwa ka go akaretšwa gore tikologo yeo e lebane le nako ka go fetola ditiragalo tše, go ya ka tatelano ya tšona (ditiragalo tše) le mabakeng a tšona, gammogo le ka fao

di fapanago ka gona, mola ka lehlakoreng la lefelo gona go tlo lemogwa gore le rwele ditiragalo tšeo di amanago le ditlwaelo le mekgwa ye e rilego ya go phela ga batho.

Bjale go tlo latela tlhalošo ye kopana (ka ge nyakišišo e nepiša phapano ya masetlapelo le phatose) ya mohuta wo mongwe wa masetlapelo wa go bitšwa masetlapelo a mehlagare.

3.2.2.2 Mehutangwalo ye mengwe ya masetlapelo

Yelland le ba bangwe (1950:50) ba re go na le mehuta ye mengwe gape ye e seelago ya diterama tša masetlapelo, e lego tša mehlagare tšeo di theilwego godimo ga bodumedi gomme di tšwelela bjalo ka diterama tša masetlapelo a sephiri (bosatsebjejo) (*'mystery play'*). Gape go na le mohuta wa terama ya go tšweletša mehlolo ya go bitšwa *'miracle play'* le ye nngwe gape ya go lebana le boitshwaro ya go bitšwa *'morality play'* go akaretšwa gape le ya mohuta wa terama ya masetlapelo a mongwadi wa Moroma Seneca (*'Senecan tragedy'*) gammogo le wa masetlapelo a boipušeletšo (*'revenge tragedy'*) le wa masetlapelo a selegae (*'domestic tragedy'*). Ka go realo mehuta yeo ya diterama tša masetlapelo le yona e tlo hlalošwa ka boripana ka gobane maikemišetšo a nyakišišo ye a lebane le tlhalošo ya phapano ya mehutangwalo ya masetlapelo le phatose. Ka fao tlhalošo yeo e nepišwa fela kwešišo ya kgopolo ya masetlapelo ka kakaretšo gore e se tlo hlakahlakanywa le dikgopolo tše dingwe tša go nyalelana le yona.

Bjale go tlo thongwa ka tlhalošo ya tiragatšo ya masetlapelo a mehlagare.

Terama ya masetlapelo a mehlagare ya sephiri

Go ya ka Murfin (2009:320) mohuta wo wa terama o tšweleditšwe ka Engelane ka ngwagakgolo wa lesometshela. Gona fao diterama tša mohuta wo di be di diragatšwa godimo ga dikoloi, gomme dikoloi tšeo di be di ralala le mafelo ao a

fapanego e le go iša mohuta wo wa terama bathong. Wona o thomile ka kerekeng ya badumedi, e le se sengwe sa diripa tšeo di diragatšwago tša tshepedišo ya kereke.

King (1984:8) yena o tšwetša taba ye pele ka go re diterama tše di thomile ka kerekeng ka maikemišetšo a gore ditaba tša Bibeledi tle di kwešišege bokaone. Gona ka fao kereke mohutangwalo wo wa thoma go tuma ka gobane go thwe o na le mohola wa go tšwetša thuto ya Bibeledi pele.

De Silva (1991:316) o bolela gore terama ye ya sedumedi e be e ama ditiragalo tša bophelo bja Kriste, go etša ditiragalo tša Tiholo mo go Testamente ye Tala, tša go lebana le bophelo bja Adama le Efa, Abrahamama le Isaka, Meetsefula, bjalobjalo. Mo go Testamente ye Mpsaha ditiragatšo tšeo di be di itshamile ka ditiragalo tša Matswalo a Kriste, mehlolo yeo a e dirilego le tše dingwe. Murfin (*ibid*) o kwana le de Silva ka nako yeo mohuta wo o tšweleditšwego ka yona, e lego nakong ya ngwagakgolo wa lesometshela.

Ge a tšwetša taba ye pele Shipley (1970:205) o hlagiša kgopolo ya go re mohuta wo wa terama o be o diragatšwa ka dinako tša Lehu la Morena, Keresemose le ka dinako tša meletlo ye mengwe ya kereke. O fo re o thomile kua moragonyana ka bongwagakgolo wa lesometee gomme wa fihla manamelong a godimo ngwagakgolong wa lesometlhano. Ye ke yona nako ya Bomehlagare yeo go bolelwago ka yona.

Terama ya masetlapelo a Mehlagare ya Mehlolo

Peck le ba bangwe (2002:97) ba bolela gore mohuta wo wa terama le wona o be o tšweletša histori ya badumedi lefaseng ka bophara go thoma ka Tiholo go fihla ka kahlolo ya mafelelo, e lego Kutollo. Terama ye ngwe le ye ngwe e be e lebane le tiragalo ye kgolo ya Bibeledi, go swana le Matswalo a Kriste. Go feta fao molokoloko wa diterama wa fiwa leina la toropo fao di bapalelwago gona, go

etša York, Chester, bjalobjalo. Diterama tše di be di tšewa bjalo ka thuto yeo e utollago mehlolo ya bodumedi.

Yelland le ba bangwe (1950:111) ba tšwela pele go gatelela polelo ya go re mathomong mohuta wo wa terama o be o diragatšwa ka kerekeng go bea ditaba tša Bakgethwa ba Bibehe mo pepeneneng. Le ge go le bjalo, morago mohuta wo wa diterama o ile wa tlošwa ka kerekeng wa diragaletšwa mo sefaleng sa maotwana a go thetha le go mafelo a mangwe a a fapanego (Murfin, 2009:305). Wona mohuta wo wa terama o be gape o diragatšwa le ke baruti ka nako ya ditirelo gomme gwa napa gwa bolelwa ka ditaba tša Bibehe. Gona letlakaleng leo le boletšwego ka godimo, Murfin o re ka ngwaga wa 1210, Mopapa o ile a ntšha molao wo o thibelago baruti go diragatša mohuta wo wa diterama.

Mohutangwalo wo le wona, bjalo ka ye mengwe, o bile bohlokwa kgolong le tlhabollong goba tšwetšopeleng ya dingwalo tša lefase (Seisimane).

Terama ya masetlapelo a Mehlagare go nepiša Boitshwaro

Ge Murfin le ba bangwe (2009:315) ba hlaloša mohuta wo wa terama, ba re o tšweletše go ya mafelelong a ngwagakgolo wa lesomenne kua Roma. Ka Engelane le Fora gona o bonagetše ka bontši ngwagakgolong wa lesometlhano le mathomong a ngwagakgolo wa lesometshela. Diterama tša mohuta wo di be di sekametše ka kudu ka mererong ya sedumedi, ka maikemišetšo a go bjala moya wa bodumedi go batho. Moya wa bodumedi o ruta batho boitshwaro bjo bo kgahlišago.

Murfin gona letlakaleng leo le boletšwego ka godimo, o ruma ditaba tše ka go laetša dingwalo tša mohuta wo wa terama ya masetlapelo a mehlagare ya boitshwaro, e lego *The Castle of Perseverance* (1425), *Mankind* (1465-1470) le *Everyman* (1495), bangwadi ba tšona ga ba tsebje, le *Magnificence* (1515-1516) ya go ngwalwa ke John Skelton.

King (1984:16) o re ditaba tša ka diterameng tšeo di be di sa tšwe Bibeleng, ka gobane bahlami ba tšona (diterama) ba be ba no itekela ka go itlhamela tšona. Diterama tša ntshe di be di laetša go tloga ga sengwalo sa terama ka fase ga khuetšo ya kereke le go laetša tša boithabišo/boipshino, e sego boitshwaro goba thuto. Diterama tše di be di diragatšwa mo mafelong a bohle ka ditropong go etša diholong le mafelong a mangwe.

Peck le ba bangwe (2002:98) ba bolela gore ka gare ga terama ya go tuma ya boitshwaro, e lego Everyman, Modimo o laela Lehu, go botša Mogale wa terama ya Everyman gore a hwe. Everyman, e lego yena mogale wa terama yeo, o nyaka yo mongwe gore a mo felegetše - efela ke mediro ye mebotse yeo e ka felegetšago motho. Thuto ya terama ye ya Everyman; ke go re yo mongwe le yo mongwe a ikemišetše lehu leo le ka tlogo neng kapa neng, gomme le ge go le bjalo lebeletšwe ditiro tša bona tše botse.

Mohuta wa terama ya masetlapelo a mongwadi wa Moroma Seneca

Rateori, Holman (1936:484-485) o hlaloša gore mohuta wo wa masetlapelo o be o ngwaletšwe go retwa, e sego go diragatšwa sefaleng.

Baraloki ba diterama ba Maisimane bao ba bego ba akanya gore mohuta wo o ka diragatšwa sefaleng, ba ile ba rulaganya terama ya ditema tše tlhano gomme thulaganyo ya yona e raragane le mokgwa wa poledišano le wona o hlakahlakane. Se se be se laetša gabotse gore mohuta wo ga se wa go bapalwa/diragatšwa (Abrams le ba bangwe, 2012:409).

Le ge go le bjalo mohuta wo o bile le khuetšo ye kgolo go bangwadi ba diterama nakong ya Tsošološo ('*Renaissance*').

Ge ba tšwetša pele taba ya masetlapelo a mongwadi wa Moroma gona letlakaleng leo, boAbrams ba re nakong ya pušo ya Kgošigadi Elizabeth wa 1 wa Englane go be go na le mehuta ye mebedi ya masetlapelo a mongwadi wa

Moroma, Seneca: Mohuta wa pele e be e le masetlapelo ao a bego a ngwadilwe go swana le ao a ngwadilwego ke Seneca, ebile a na le 'chorus' (mogobo), mola mohuta wo mongwe o be o ngwaletšwe go diragatšwa sefaleng, go etša masetlapelo a boitefeletšo.

Masetlapelo a boipušeletšo

Abrams le ba bangwe (2012:410) ba re mohuta wo wa sengwalo sa masetlapelo o hlogile go tšwa go dingwalo tšeo di bego di ratwa ke Seneca, gomme mohuta wo o lebane le polao, ditumišo le boipušeletšo.

Ge ba gatelela le go hlakiša taba ye, Peck le ba bangwe (1984:84) bona ba no re:

Revenge tragedies are concerned with specific aspects of disorder in society that is the problem of justice. Justice, like God, should be perfect, but earthly justice is corrupt and imperfect.

Diterama tšeo di theilwe godimo ga tlhakahlakano setšhabeng. Ke ka fao Beckson le ba bangwe (1960:173) ba rego ka nako ya pušo ya Kgošigadi Elizabeth wa 1 wa Englane go bile le mohuta wa terama ya masetlapelo yeo maikemišetšo a yona e bego e le go itefeletša. Ka gona mohuta wo wa terama o be o nka lefetla la tšhollo ya madi le boitefeletšo.

Go ya ka Holman (1936:533), ka yona nako yeo ya pušo ya Kgošigadi Elizabeth wa 1 wa Englane, mohuta wo wa sengwalo o be o dirišwa bjalo ka molaetša goba thuto ya mabapi le go itefeletša. Diterama tša mohuta wo di be di diragatšwa sefaleng go laetša boitefeletšo ka mokgwa wa go fega motho, e lego dipolao tša mo pepeneneng ga ešita le gona go fiša batho. Boitefeletšo e be e le moreromogolo wa mohuta wo wa terama.

Masetlapelo a selegae

Masetlapelo a selegae ke mohuta wa terama ya masetlapelo fao mogale wa ntshe e lego motho wa maemo a magareng goba a fase. Ditiro tša gagwe di ama yena le ba gabo fela, setšhaba ka moka ga se amege felo (Baldick, 1990:61).

Ge ba iša taba ye pele, Yelland le ba bangwe (1950:47) ba re go tšweletšwa ga mohuta wo wa terama go hlohleleditšwe ke go gola ga temokrasi. Pele ga fao baanegwa ba maemo a fase ba be ba sa kgathe tema diterameng bjalo ka baanegwagolo.

Abrams le ba bangwe (2005:410) ba re go fihla ka ngwagakgolo wa lesomešupa dingwalo tša diterama tša masetlapelo di be di ngwadilwe ka mokgwa wa thulaganyo ya temanatheto (*'verse form'*) gomme gona fao baanegwagolo e be e le batho ba maemo a a phagamego, a godimo setšhabeng. Go napile fa go gopolwa ka dikgoši, matona, baruti, dingaka le batsebalegi ba maemo a godimo bophelong.

E bile mošomo wo mogolo wa bangwadi ba ngwagakgolo wa lesomeseswai go tsebagatša le go kaonafatša mohuta wo wa sengwalo sa masetlapelo wo o bego o ngwadilwe ka mokgwa wa thulaganyo ya kanegelo (*'prose form'*) gomme o tšweletša moanegwa wa mehleng, wa maemo a mo gare (*'middle class'*) goba a fase (*'lower class'*) (Beckson, 1960:46).

Bangwadi ba go swana le boGeorge Lillo, mongwadi wa diterama wa Moisismane, o ngwadile *'The London' Merchant* (1731) ka mokgwa wa thulaganyo ya kanegelo. Mehlala ye mengwe ya mohuta wo wa diterama ke ye e latelago, e lego *'A Doll's House'* (1897) yeo mongwadi wa yona e lego Henrik Ibsen, *'The Iceman Commeth'* (1939) ya go ngwalwa ke Eugene O'Neill, *'The Glass Menagerie'* (1944), yeo e ngwadilwego ke mongwadi Tennessee Williams

le *'Death of Salesman'* (1948) ya go tšwa peneng ya Arthur Miller (Murfin le ba bangwe, 2009:123).

3.2.3 Thumo

Dikgopolo tše di tlo rungwa ka tsela ya papetšo. Ke go re gore go tle go lemogwe phapano magareng ga dikgopolo tše di amanago le masetlapelo go swanetše go be le papetšo ya dikgopolo tše go hlatha se kgopolo ya masetlapelo e lego sona. Bjalo ka ge go šetše go boletšwe ka godimo, dikgopolo tše bohlokwa tše di tlogo bapetšwa ke masetlapelo le phatose, ka ge nyakišišo e nepiša tšona.

Ka go realo bjale go tlo fihlelelwa tharollo ya nyakišišo ye yeo e lebanego le go re masetlapelo ga a lekane ka maatla: go na le masetlapelo ao a lebanego le go felela ka lehu le ao a ka rungwago ka kwelobohloko ya go feta le lehu.

Groenewald (1993:60) o fapantšha mareo a mabedi a, e lego masetlapelo le phatose ka go re sengwalo sa masetlapelo se bolela ka moanegwathwadi wa maemo ao a phagamego mo setšhabeng, bjalo ka kgoši, moruti, ngaka goba mehuta ye mengwe ya batho ba maemo, mola sengwalo sa phatose sona gantši se na le moanegwathwadi yo e lego motho wa ka mehla wa go se be le maemo setšhabeng.

Ge a iša taba ye pele, Mojalefa (1995:3) o re moanegwagolo wa sengwalo sa masetlapelo ga se a loka, gantši megabaru, boikgogomošo goba tseba di na le go mo iša lehung. Ka go realo o tloga a fapana le wa phatose ka kudu ka gobane moanegwa wa phatose yena ke motho wa go loka, wa ditiro tša go hloka bosodi.

Go feta fao sengwalo sa masetlapelo se bolela ka moanegwathwadi yo a nago le bofokodi, bjo bo dirago gore a fologe mankalakaleng/matlakaneng a šihlame fase ka mošito wo mogolo, lefase ka moka le be le tšhoge, le ge go le bjalo le mo kwela bohloko ka lebaka la lehu goba tlaišego ye e rilego. Moanegwathwadi

wa phatose ke motho wa go hloka maemo, le ge a thedimogile kua mafekefekeng a wela fase mošitwana wa gagwe o ka se kwale felo – o kwelwa bohloko ke karolo ya setšhaba le ba lapa le meloko fela. Go feta fao ga a na bofokodi.

Ka go realo go tlo fapantšhwa moanegwa yo mogolo yoo wa masetlapelo le wa phatose ka go ba lebantšha le meakanyetšo ya dingwalo tšeo.

Morero goba moakanyetšo woo o hlaloša gore moanegwagolo wa masetlapelo ke:

- Motho wa maemo (moetapele, kgoši, mohumi, moruti, bjalobjalo).
- O na le bofokodi (bohvirihwiri, bonokwane, boradia, bosenyi, bjalobjalo).
- O a kokobetšwa (o išwa fase) ka lebaka la mafokodi a gagwe (lehu).
- Le ge go le bjalo mmadi o ikgweranya/itswalanya le moanegwa yoo ka lebaka la gore o kwa bohloko ge a hlokofala (Mojalefa, 1993:18).

Ka lehlakoreng la phatose morero woo o hlaloša gore moanegwa ke:

- Motho wa maemo a fase; ke go re motho wa mehleng.
- Ga a na bofokodi; ke moloki wa go hloka bošaedi.
- Le ge a se na bofokodi o a hlokofala ka lebaka la kgakanego le tlabego.
- O kwelwa bohloko ge a hlokofala ka gore ke motho wa go loka.

Phapano yeo e tlo bolelwa gape kua pele ka nepo ya go gatelela ditaba.

KGAOLO YA BONE

4.1 SENGWALO SA SEPEDI SA MASETLAPELO

4.2 MATSENYAGAE

Mo kgaolong ye go yo tsinkelwa sengwalo sa masetlapelo ge se lebane le mohuta wa kanegelo ya sengwalo sa kwešišano.

4.3 MATSENO

Ge a hlopha dingwalo go ya ka mekgwa ye mebedi ya go anega dingwalo: wa kwešišano le wa go itiša (boipshino), Groenewald (1993:37) o hlaloša gore ka gare ga dikanegelo tša kwešišano go na le mehuta ye e šupago ya dikanegelo tša kwešišano, e lego kanegelo ya bophelo bja sebjalebja, ya bophelo bja bogologolo, ya bophelo bja lapa, ya bophelo bja saekholotši, ya bophelo bja kgegeo, ya bophelo bja masetlapelo le phatose, ya bophelo bja taodišophelo gammogo le mehuta ye mengwe 'ye e hlokegago'. O tšwela pele go bolela gore go mehuta yeo, go na le mehuta ye mebedi ya go lebane le moko wa ditaba/morero/molaetša, e lego mohuta wa kgegeo, wa masetlapelo le wa phatose.

Nyakišišo e yo hlaola mehuta ye mebedi yeo ya mafelelo, e lego mohuta wa masetlapelo le wa phatose; ka ge e (nyakišišo) tlo nepiša tlhalošo ya phapano gare ga mehuta yeo, go ya ka fao e felago e hlakahlakanywa ke basekaseki ba bangwe ka gona. Ka go realo mo kgaolong ye go yo sekasekwa kanegelo ya masetlapelo (*Lukas Motšheletšhele*, 1963), ka ge yeo ya phatose (*Tladi wa Dikgati*, 1958) yona e tlo hlalošwa mo kgaolong ya boselela.

4.3.1 Kanegelo ya masetlapelo

Ge go balwa *Lukas motšheletšhele* (1963), kanegelo ya go ngwalwa ke Maggie Rammala, go lemogwa gore ke mohuta wa sengwalo sa masetlapelo. (Taba yeo e tlo tlišwa ka morago). Eupša le ge go le bjalo, babadi ba bantši ba na le go fela ba hlakahlakanya mohuta wa kanegelo ya masetlapelo ('tragedy') le wa phatose ('pathos'), ka gobane bobedi bja yona bo lebane le kwelobohloko. Gantši kwelobohloko yeo e sepedišana tsela e tee ya go lebana le lehu la moanegwathwadi, e lego molwantšhwa, yoo mmadi a itswalantšego le yena go tloga mathomong/matsenong a kanegelo (Groenewald, 1993:59). Mohlala wo mobotse mo dingwalong tša Sepedi ke kanegelo ya *Lukas Motšheletšhele*, go ya ka fao go šetšego go hlabahlabilwe ka gona mo matsenong. Taba yeo e tlo kgonthišwa ka botlalo kgaolong ye.

Ge padi(nyana) ye ya Maggie Rammala ya masetlapelo e yo tsinkelwa, go tlo hlokomelwa lenaneo le le latelago la ka mo tlase:

- (a) Kakaretšo ya kanegelo ye
- (b) Molwantšwa wa kanegelo ye
- (c) Ditiragalo tša mohutangwalo wo
- (d) Ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya masetlapelo?
- (e) Thumo

4.3.1.1 Kakaretšo ya kanegelo ye

Maggie Rammala o hlaloša ditiragalo tša kanegelo ye tša go lebana le Moruti Lukas Motšheletšhele gammogo le ba lapa la gagwe. Moebangedi Motšheletšhele bjalo ka moruti, moetapele wa kereke o be a hlompšha ke bohle, mola ka lapeng la gagwe a be a dira dipšhešamare tša go bjala kgethologanyo magareng ga bana ba gagwe. O be a rata morwa wa gagwe, Lukas (yo monnyane), e lego phejane ya lapa la gagwe ka go fetiša mo baneng ba gagwe. Mabošaedi ao a bego a dirwa ke morwa, Lukas a be a sa kgalengwe. Ge a tšhaba go ya sekolong Moebangedi Motšheletšhele o ile a mo nyakela motho

wa go mo felegetša sekolong le go mo rwalela mphago, mola e le gore o be a swanetšwe ke moretlwa.

Ge e le Dorothea yena o ile a rakwa sempša ka lapeng morago ga go ima. Moebangedi Lukas Motšheletšhele o bone tiragalo yeo (ya Dorothea) bjalo ka go mo senya leina le go mo tlontlolla le go mo nyefola seriti sa gagwe sa boruti.

Taba ye nngwe ya bošula ya go lebana le bophelo bja Lukas (yo mogolo) ke go kgoboketša ditseka ka ditsela tša bohvirihwiri: o be a rekiša patše le dihlare tša setšo ebile a theela batho metse. Ke yona taba yeo e bego e thulana le bophelo bja motho wa go swana le moruti setšhabeng yeo.

Se sengwe gape seo se bego se sa amogelwe mahlong a setšhaba, ke go pepetleletša Lukas (yo monnyane) diatleng. O tsenya Lukas (yo monnyane) mo kgwebong ya gagwe ka go mo dira moromiwa. Gona moo ke mo Lukas (yo monnyane) a nwelego mathaithai a tshepedišo ye mpe ya kgwebo yeo ya tatagwe; gomme godimo ga moo a tsebo tsena gape le ka dintlwaneng tša bobolokelo bja thoto ya tatagwe ka bomenetša.

Lukas (yo mogolo) o dumela go kgethologanyo (ka lapeng la gagwe). Ditaba tše ka moka tša go kgethologanya bana ka lapeng gotee le kgwebo ya bomenetša ga se tša kgahla MmaMotšheletšhele, ka gore mafelelong Lukas (yo monnyane) o ile a napa a senyegela pele le pele ka gona go se kgalengwe ke tatagwe ge a dirile diphošo.

Lerato le la Moebangedi Motšheletšhele go morwa wa gagwe Lukas, le ile la mo kgaoganya le bana ba bangwe ba gagwe, la tswalela morwa, Lukas, mahlo a kgopolo, a fahlwa ke makoko morwa' Motšheletšhele. Tša bophelo tša thoma go mo palela.

Lukas (yo monnyane) ge a tsene ka maotomabedi ka kgwebong ya tatagwe, go kwagala gore o be a rekišetša le batho ba dikompong patše le dihlare gomme a

itshwaela legopelo. Go swara tšhelete gwa dira gore a se sa hlokomela sekolo. Morago ga go tsoša mpherefere sekolong sa Seminare, bjalo ka moetapele wa sehlopha seo, Lukas (yo monnyane) a rakwa le bagwera ba gagwe.

Ditseka tša Moebangedi Motšheletšhele di lefetše lefeela kua Seminareng, mola tše dingwe Lukas (yo monnyane) a di phatlaladitše; lehono šo ga se a swara selo, ge e le Moebangedi Lukas (yo mogolo) o lobile. Ge mmagwe, Onika, a be a leka go eletša mabošaedi ao, Moebangedi Motšheletšhele o be a thuntšha muši ka dinko, e le gona go agela Lukas (yo monnyane) legora. Ditaba tša Lukas (yo monnyane) di namile tša re di hwetša e hlotša tša e nametša thaba. Bogwahla le botšofadi bja Lukas (yo mogolo) tša mo kata fase– ya hlaba fase ka lenaka ye kgolo.

Bana ba gagwe ba bangwe ba ile ba mo ngwalela lengwalo la go mo sola le go mo lemoša bošaedi bjo a bo dirago, gagolo go se kgalemele Lukas (yo monnyane), go rekiša patše le dihlare le go thea metse. Se se ile sa kweša Moebangedi Motšheletšhele bohloko.

Mafelelong Lukas (yo monnyane) o rile go boa gae, a swarwa ke dihlong tša ge ditaba tša go nyala Lina di sa kgonagale. Ka morago ga ketelo ya baeng ba babedi ba Bašweu, Lukas (yo monnyane) a bona gore ngwedi o apogetšwe ke maru; ka thokong ye nngwe o šetšwe morago ke ba molao ka ge a tlogetše Joisi ka bana ba bararo a re o nyala Lina. Lukas (yo monnyane) o bonwe a etšwa ka ntlong a lla, a namela thabana fao go lego dintlwana tša bobolokelo tša tatagwe. Ya ba gona ge a iphegile ka morago ga ngwako wa gabo.

Ge dingaka di fihlile go tlo bua setopo sa Lukas (yo monnyane) Moebangedi Lukas Motšheletšhele ge a leka go boela ka ngwakong a thetšwa, a wela fase, ya ba le yena go hlokofala ga gagwe. O ile le bomenetša bja gagwe Moebangedi Motšheletšhele. Polelo e re: Kalatšane ga e lape, mohla e lapa ke lehu.

Diteng tše tša kanegelo ye ya Rammala, *Lukas Motšheletšhele*, di yo tsinkelwa go lebeletšwe fela dikarolwana tša teori ya diteng, e lego (a) sererwa ('*topic*') le (b) baanegwa ba diteng: mongangišwa ('*kind-hearted person*') le mongangiši ('*quarrel-some person*') ka ge (dikarolwana tše) e le dipharologantšho tše bohlokwa tša go fapantšha kanegelo ya masetlapelo le ya phatose.

Sererwa sa *Lukas Motšheletšhele*

Go gateletšwe (mo kgaolong ya pele) gore Marggraff (1994:61) o hlalošitše gore sererwa ke kgopolokgolo ya mafelelo yeo mmadi a e fihleletšego mo sengwalong: mmadi o fihlile magomong a mafelelofelelo ao a ka se sa kgonago go tšwele pele go akaretša ditaba tše a ratago go di akaretša. Ka lebaka leo sererwa se bohlokwa ka gore se laola dielemente/dikarolwana tše nne tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Mo nyakišišong ye, go dikarolwana tše, go yo šalwa morago kudu baanegwa (le ditiragalo, le tšona ka boripana fela) ka gobane tikologo (nako le lefelo) ga se dipharologantšhothwi tša go fapantšha mehutangwalo ye (masetlapelo le phatose).

Bjale ge, ge go lekolwa sererwa sa kanegelo ye ya masetlapelo ya Rammala, go lemogwa gore se lebane le:

Motswadi o kgetholaganya bana gomme mafelelong (yena le ngwana' mamoratwa) ba welwa ke mathata a lehu.

Padinyaneng ye ya Maggie Rammala, Moebangedi Lukas Motšheletšhele o re e le moruti wa kereke, o itira letona la kgethologanyo ka lapeng la gagwe. Magareng ga bana ba gagwe ba ba selelago, o kgetha Lukas (yo monnyane) o mo fa lerato la go fetiša tekanyo. Ka tsela yeo a bego a mo rata ka yona, le ge a dirile diphošo o be a sa kgalemelwe ka lebaka la gore a ratwa go feta ba bangwe. Efela Dorothea, kgaetšedi ya Lukas (yo monnyane) ge a ima o rakwa sempša ka lapeng go thwe o senya leina la Moebangedi Motšheletšhele le go mo tlontlolla le gona go nyefola seriti sa gagwe sa boruti. Taba ye e hlolela

Moebangedi Motšheletšhele mathata ka ge mafelelong mamoratwa wa tatagwe a phatlalatša lehumo la tatagwe mola bana ba bangwe ka lapeng ba phatlalala. Moebangedi Motšheletšhele o ipona molahlego, o kgangwa ke pelo gomme o a hlokofala ge a bona dipšhešamare tšeo di dirwago ke mamoratwa wa gagwe.

Bjale ge, ge go hlokomelwa sererwa sa *Lukas Motšheletšhele* go lemogwa gore se bopilwe ka ditiragalo tše pedi tše kgolo, tše mo nyakišišong ye di tlogo bitšwa ditiragalotshwanelo. Ge a hlaloša ditiragalotshwanelo, Mojalefa (1995:10) o re ke ditiragalo tšeo di swanetšego go ba gona kanegelong, ke go re kanegelong ye ke tše pedi, e lego (a) go kgethologanya bana le (b) go tsena mathateng a lehu. Gomme ditiragalogo tšeo di laolwa ke sererwa; ke go re maatla a sererwa mo ke a magolo (bobedi bja ditiragalo tšeo bo laolwa ke sona (sererwa)).

Ka fao ge go yo lekolwa ditiragalo tšeo go tlo lemogwa gore ye nngwe le ye nngwe ya tšona e theilwe ka mohuta wo wa ditiragalokgolo. Ke go re sererwa se theilwe godimo ga tšona ditiragalo tšeo tše kgolo tša go hlama sengwalo. Godimo ga moo go tla no gatelelwa gore ditiragalotshwanelo tša kanegelo ye ya Rammala ya, *Lukas Motšheletšhele*, di na le ditiragalotshwanelo tše pedi, e lego ya mathomo, (go kgethologanya bana) le ya mafelelo (go tsena mathateng a lehu).

Bjale go yo hlalošwa ditiragalogo tšeo ka boripana.

Go kgethologanya bana

Moebangedi Motšheletšhele o be a na le bana ba baselelago, gomme phejane e be e le Lukas (yo monnyane), yo e bego e le mamoratwa wa tatagwe. Go laetša nnete ya taba ye, ge a sa le sekolwaneng sa fase, Albi o be a mo felegetša sekolong, a mo swarela mphago woo kua sekolong a kgopelelwago nako ya go yo ja (letl.12).

Ge a le Seminareng, ge dikolo di tswaletšwe o be a tšewa seteišeneng ka 'terole ya dimeila'. Gona fao ge a fihla ka gae, o hwetša a hlabetšwe kgogo ya go tlo

šeba. Ka le le latelago, pudi ya lahlegelwa ke bophelo, go hlabišwa mamoratwa wa tatagwe (letl. 32).

Kgaetšedi ya gagwe, Dorothea o ile a wela kotsing ya go ima a šetše a šoma. Moebangedi Motšheletšhele o ile a mo raka bjalo ka mpša ka lapeng la gabo. Moebangedi ga se a gopola go mo lebalela, o ile a fo thuntšha muši ka dinko a lebeletše gore maemo a gagwe a tlo ya fase ge a ka mo swarela melato ya gagwe.

Taba ye ya go rakwa ga Dorothea e ile ya godiša bothata ka lapeng. Ke bjona bofokodi bjo Lukas (yo mogolo) a sa bo bonego. Bana ba gabo ntle le Lukas (yo monnyane) ba re thako ya Dorothea ka lapeng ke thako ya bona ka moka. Ba bolela gore ba tla ka ba mmona gore ka ntle ga bona, Moebangedi Motšheletšhele o sa tlo hlwa a kgona go kgobokantšha leruo leo a rego ge a fora batho a re ke lešego leo Modimo a le fago bao ba bolokago ditaelo tša gagwe. Go feta fao ba bolela gore go tloga lehono ge a ka bona yo mongwe wa bona, a tsena ka sefero sa gagwe, o tla no re o a hlola (letl. 28).

Go tsena mathateng a lehu

Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) o tsena mathateng a lehu ka lebaka la go kgethologanya bana ka lapeng. Bana ba gagwe, ntle le Lukas (yo monnyane) ba re bona ga ba sa di tsena tša go mo thuša go kgobokantšha leruo. Se se ra gore o tla ithweša ka letolo. Ke mo go tlogo bofokodi, bo a senya, bo senyeditše Moebangedi Motšheletšhele.

Ge go le bjalo kua sekolong Lukas (yo monnyane) o šwalalanya ditseka tša tatagwe. Mafelelong o rakwa kua Seminareng. Ge go le bjalo o tšhaba go tlo dula le Moebangedi Motšheletšhele le go mo thuša. Go ba a boa ka gae tša bophelo di a mo palela: ditaba tša go nyala Lina ga di kgohlagane. O lewa ke dihlong, o a iphega gomme a hlokofala. Tše ka moka di kgwatha maikutlo a Moebangedi Motšheletšhele, ka kudu ge a bona lehumo la gagwe le nyamela bjalo ka phoka ge

letšatši le hlaba. Mafelelong o tšewa ke pelo, morago ga go thešwa a napa a neela moya.

Baanegwa ba diteng tša *Lukas Motšheletšhele*

Mojalefa (1995:6) o bolela gore baanegwa ba teori ya diteng ke batho ba sengwalwa, le ge e le gore le dilo (kgomo, nku, tonki, letlapa, selepe, thaba, noka, sefofane, puku, bjaloobjalo), e ka ba baanegwa. Go ka thwe ke baraloki go phala gore ke batho, ka gobane ge go bolelwa ka baraloki go bolelwa le ka dilo eupša e sego batho fela (Bal, 1980:14-15).

Baanegwa bao ba bitšwa mongangišwa (*'kind-hearted person'*) le mongangiši (*'quarrel-some person'*). Ge a ba hlaloša gona moo letlakaleng leo, Mojalefa (1995) o re mongangišwa ke moanegwa yoo mogolo yoo a ngangišetšwago go loka ga gagwe. Mo kanegelong ye ya *Lukas Motšheletšhele*, mongangišwa ke MmaMotšheletšhele, Onika, ka gobane ke yena yoo babadi ba mo ratago ka gobane a se na diphošo le gateetee. Pele ga babadi o lokile, ke ka fao ba mo kwelago bohloko.

Diphošo tša go kgethologanya bana ka lapeng le gona go gweba ka patše le dihlare tše di sa dumelelwago ke molao MmaMotšheletšhele ga a kwana le tšona. MmaMotšheletšhele o re:

'Re tla ka ra bona gore na Motšheletšhele manganga a a gagwe a go ngadiša bana ka lapeng o tla ka a no a dira le ge a le bobotlaneng a kgona naa'. MmaMotšheletšhele taba ye ya ge bana ba hlabana le lapa ga se a e rata (letl.30).

Go tšwela pele, Mojalefa (1995:7) o re mongangiši yena ke moanegwa yoo a bonwago bjalo ka sengangele ka gobane o phegišana le moanegwa yoo a ratwago ke babadi; go ka thwe moanegwa yoo ga a dire go loka ka gobane ga a dire tše babadi ba di ratago; o ngangiša mongangišwa, motho wa go loka.

Kanegelong ye baanegwa bao ke ba babedi: ke Lukas (yo monnyane) gammogo le Lukas (yo mogolo) ka gobane bobedi babadi ga ba rate tšeo ba di dirago.

Moebangedi Motšheletšhele o kgala Dorothea ka go mo raka ka gae. Molao wo Moebangedi Motšheletšhele a o balago ka mehla o re motho a swarelwe gamasome a a šupago ge a balwa gašupa. Tše ka moka di hlolwa ke go hloka nnete ga Lukas Motšheletšhele (yo mogolo). O godiša bana ba bangwe ba gagwe ka molamo wa tšhipi, mola Lukas (yo monnyane) a ‘swerwe bjalo ka lee la kgogo’ (letl.11); o hlokometšwe gabotse e le ruri.

Ka lehlakoreng le lengwe Lukas (yo monnyane) o dira mabošaedi ao a dirago gore babadi ba se mo rate. Ge a le kua sekolong sa Seminare, Lukas (yo monnyane) o be a phatlalatša lehumo la Moebangedi Motšheletšhele. Ge a tiišetša taba ye ka boyena Lukas (yo monnyane) o no re:

Se ke nogo rata go se dira ke go šomiša lefa le la Motšheletšhele ka go ipshina kua sekolong. Ge nka mo lemoša o ntlhapa ka tloga ke gakanega (letl.37).

Kgopolo ye, ya go phatlalatša ditseka tša Motšheletšhele (yo mogolo), e gatelelwa le ke MmaMotšheletšhele ka nama ge a re:

Lukas le yena šo, ka Seminare sa gagwe sa go se fele. Ga re sa tlo ja, goba ra apara selo; go tla apara Seminare. Mokgalabje o rekišitše lešaka o le ile ta, go šetše fela dipholo tše nne tša go lema le dikgomo tše pedi tša ditswetši gomme tšhelete o e tšhokgomeditše ka gare ga Seminare (letl.44).

Go ka akaretšwa ka go re sererwa se kgatha tema ye bohlokwa mo go ditiragalo tša kanegelo ka gobane se kgethela mongwadi tšeo a swanetšego go di rulaganya. Godimo ga moo se laola ditiragalokgolo (gammogo le ditiragalonyane) tšeo di swanetšego go bopa kanegelo; sa be sa bontšha fao

ditiragalo di thomago di bilego di felela gona. Go tšwela pele se feleletša ka go laola baanegwabagolo (Moebangedi Motšheletšhele le Onika) ba kanegelo.

4.3.1.2 Molwantšhwa wa kanegelo ye

Go ka gatelelwa gore molwantšhwa wa sengwalo se o feleletša a wetšwe ke lehu. Moanegwa yo ke wa maemo a godimo setšhabeng. O dira diphošo tša megabaru, boikgogomošo, tseba le go se ikemišetše go amogela dikeletšo, tšeo di mo tsenyago mathateng (o a hwa). Phošo yeo ga e bonagale gabotse, e iphihlile. Ka nako ye nngwe e ka bonwa ke babogedi/babadi fela. Ke ka fao ba thomago go kwela mogale yoo bohloko.

Bjale go yo hlokomelwa molwantšhwa wa masetlapelo go lebeletšwe *Lukas Motšheletšhele* go hlokometšwe molwantšhwa wa sengwalo sa masetlapelo, gomme go šeditšwe:

- Maemo a bona (Lukas (mogolo) le Lukas (yo monnyane) a godimo setšhabeng
- Go wela lehung ga bona
- Go ba le bofokodi ga bona
- Go se ba kwele bohloko ga mmadi

Maemo a bona a godimo setšhabeng

Moanegwagolo wa sengwalo sa masetlapelo o swanetše go ba motho wa maemo a a rilego a godimo, e se be mohlaki, e re le letšatši leo a šihlamago fase ka lona lefase lohle le šikinyege.

Bjale ge go balwa kanegelo ya *Lukas Motšheletšhele*, go lemogwa gore Rammala o diriša baanegwathwadi, e lego balwantšhwa ba babedi, e lego Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo) go phethagatša maemo ao.

Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) e be e le moebangedi (moruti), moetapele wa kereke ya Banede (D.R.C) kua setaseng sa Ledibung. Mošomo wa gagwe e be e le go phatlalatša lentšu la Modimo mo setšhabeng, ‘mo ba bangwe ba rena re ilego ra thwala seetša sa ebangedi’. Go ka thwe o be a tsebega gohle, Ledibung, Lebelethorong le mafelong a mangwe, gomme a dira modiro wo mogolo wa go ruta Lentšu la Modimo le go sokolla batho (letl. 6).

Go laetša gape gore Moebangedi Motšheletšhele e be e le moanegwagolo wa maemo a godimo, go thwe:

‘... ge re fihla Ledibung, dikereke di be di tšwele gomme motse ka moka o tletše ka lapeng la Motšheletšhele. Difela e se difela, diyunifomo e se diyunifomo’ (letla.7).

Taba ye e laetša gore ka nnete Moebangedi Motšheletšhele e be e le moetapele wa kereke, ke ka fao diphuthego di bego di tletše ka lapeng la gagwe.

Letlakaleng la bošupa la padi ya *Lukas Motšheletšhele* go tšwelela mantšu ao a rego:

Mna Motšheletšhele ke moetapele wa kereke gomme e ka ba sepoulo se segolo ge thobo e ka bonwa ka ga gagwe. Ka nako tša boMoruti Motšheletšhele bjalwa bo be bo sa tsene lapeng la lejakane, lapeng la moruti ga re sa bolela.

Godimo ga moo Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) e be e le monna wa mohumi, a na le leruo, dikgomo, dihuswane le dimeila tša go goga terole. Go feta fao gape a na le serantlatla sa motse. Fa go ka gopolwa ka dintlwana tša bobolokelo bja thoto ya gagwe ya bohvirihwiri. O be a lema ebile a gweba ka go rekiša dihlaire gotee le mošwang wa matuba. Lehumo (tšhelete) leo la gagwe le be le mmea maemo a godimo setšhabeng.

Go feta fao Moebangedi Motšheletšhele o be a hlompšha ke batho bohle. Go ka thwe ka nnete o be a na le maemo a godimo mo setšhabeng.

Bjale go yo lekolwa maemo a Lukas (yo monnyane). Ka lebaka la gore Lukas (yo monnyane) a be a ratwa le go papatletšwa ke tatagwe Lukas (yo mogolo), go ka thwe thoto yeo ya tatagwe e be e le ya gagwe. Ka go realo, le yena, bjalo ka Lukas (yo mogolo) o be a na le maemo a godimo ao a go swana le a tatagwe – ke mohumi kudu ka gore o be a dirile lehumo leo la tatagwe la gagwe.

Lukas (yo monnyane) e be e le molemi a thušana le tatagwe ka ge a be a tseba gore yena le tatagwe ke monwana le lenala. O re go tatagwe:

Mola o mpotšago ka go lema, le ge ke be ke ratile go ya Mangaung ke namile ke lesitše, gomme ke tla tla ke lema. Le gona ga go na fa nka yago ka diphomolo ka ntle ga tokollo ya gago (letl.28).

Go boletšwe gore tatagwe o mo tsentše kgwebong ya go tsenya tšhelete. Ka go realo ke mohumi ka gore ge a rekišeditše ba dikompong patše o itshegela legopelo. Ka go realo go na le batho ba bangwe bao ba mmonago bjalo ka mohumi.

Go wela lehung ga Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo)

Karolwana ye e šetše e boletšwe ge go hlalošwa ditiragalo tša go bopa sererwa sa kanegelo ye ya Rammala ka fase ga hlogwana ya ‘Go tsena mathateng a lehu’. Go gateletšwe gore bobedi boLukas, ba wetše mathateng a go ba bakela lehu mafelelong ka lebaka la diphošo tšeo tša bona. Ka go realo mo ga eyo hlalošwa gape.

Go ba le bofokodi ga Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo)

Moanegwathwadi wa mohutangwalo wa masetlapelo o gapeletšega gore a be le bofokodi; ke go re o swanetše go dira phošo yeo e tlogo mo gapela lehung. Bjale Moebangedi Lukas Motšheletšhele phošo ya gagwe ya pele e bile go kgethologanya bana ba gagwe ka lapeng. O rata phejane, e lego morwa wa gagwe, Lukas, ka kudu: ge a dira diphošo ga a dumele ge a kgalwa ka gobane o mo agela legora.

Morwedi wa gagwe, Dorothea ge a dirile phošo ka go ima, yena o rakwa sempša ka lapeng ka ge a re o mo sentše leina le gona go mo nyefola. Ga se a ikemišetša go mo lebalela.

Phošo ya bobedi ke ya go gweba ka lebake le tšona dihlare tša go se dumelelwe mo setšhabeng gammogo le go thea metse ya batho ka dihlare. Lebake, molao ga o le dumelele mo setšhabeng. Megabaru ya go rata go huma ka mo go sa dumelelwego e mo tswaletše mahlo, ebile o feleletša e mo wetša ka legageng la go boifiša - a ya gamaotwanahunyela. Ka thoko ye nngwe go se rate go amogela dikeletšo le gona go mo sobeletša lerageng gomme mafelelong a gahlana le lehu.

Diphošo tšeo di mo kgaoganya le lapa la gagwe, ya ba tšhikanoši gomme lehu le lona la re ke gona. Se se ra gore ge nkabe e se be tšona nkabe lehu le se la mo tšea.

Bjale ge go lekolwa mafokodi a Lukas (yo monnyane) go lemogwa ge a hlotšwe ke diphošo tša tatagwe. Lukas (yo monnyane) o ikgethologanya go bana babo. O bolela ge yena a ekwa tatagwe a nnoši/fela. O re:

Le gona ga go na fa nka yago ka diphomolo ka ntle ga tokollo ya gago (letl.28).

Gape Lukas (yo monnyane) o rekiša patše kua dikompong gomme a itšeela tšhelete ya ntshe. Ge a hlakiša taba ye mongwadi o re:

Ke moo Lukas a ilego a ithuta go fela a yo ithekišetša diphaselana kua dikompong tša kua dipolaseng, gomme ka tšhelete a ithekela tša go ja kua sekolong (letl.13).

Go tloga Seminareng, go ba a rakwa, Lukas (yo monnyane) a ya Gauteng. Gona fao Rammala o fo re:

Mo ntshe Motšheletšhele o ile a hlaka kudunyana, a hloka mediro, gomme ya re ka gore e le motho wa moya o mobenyana, a tloga le mathomong, a itahlela ka gare ga sehlopha sa bahudi. Masethe o kile a ba a wela diatleng tša sona sehlopha seo. ... Letšatši e le leo, Masethe a ka be a bone tša go ila le go hlola, ge nkabe a se humane Lukas (yo monnyane) ka mo gare ga sehlopha se sa disenyi (letl.59).

Go se ba kwele bohloko ga mmadi

Ditiro tše mpe tša boLukas ke bohodu, boradia, kgethologanyo le lehloyo, bosehlogo, manganga, kgatelelo le lenyatšo; gomme ditiro tše mpe tšeo di dira gore ba se kwelwe bohloko ke mmadi le setšhaba ka kakaretšo. Ka fao go se amogelege fao ga boLukas Motšheletšhele setšhabeng go yo lekolwa go šeditšwe dikokwane tše:

Bohodu

Ge a utolla bohodu mongwadi o fo re:

Tšhelete yeo a e šomišago ge a le gae le moebangedi ka noši o sa maketše (letl.40).

Go feta fao mongwadi o sa iša pele ka go re:

Noni yena o tla rekišetša batho ba bagolo dihlare ka kliniking.
Bana ba sekolo ba tla alafša fela. Batho ba tla khutša go
utswetšwa ke boMotšheletšhele tšhelete ka maano (letl. 42).

Bohodu bo hlalošwa ke polelo ya, (a) tšhelete ya go makatša, (b) thekišo ya
dihlare ka kliniking le (c) 'batho ba tlo khutša go utswetšwa'. Ka go realo
Rammala o godiša bohodu ka tsela yeo gore mmadi (le setšhaba) a bo
hlokomeđišiše gabotse bjalo ka tiragalo ya go se loke gore a tle a kgone go sola
baanegwa bao, boLukas, le go se ba kwele bohloko ge ba wela bothateng.

Boradia le bohvirihwiri

Go tlo lemogwa gore Rammala o hlaloša kgopolo ya boradia le bohvirihwi bja
Lukas (yo mogolo) ka mekgwa ya go fapana. Mo nyakišišong ye go tlo tsopolwa
mehlala ye mebedi fela: o tee wa go lebana le Lukas (yo monnyane), mola wo
mongwe o tlo nepiša Lukas (yo mogolo) go tiiša ditaba tšeo. Mongwadi o
hlaloša boradia bja Lukas (yo monnyane) ka go re:

... a itahlela ka gare ga sehlopha sa bahudi. Morutiši
Masethe o kile a ba a wela diatleng tša sona sehlopha seo,
fela a phološwa ke go tseba Lukas ... fela ka baka la
bohlajana bjo bja se - Motšheletšhele Lukas o be a šetše a
kgobakantšhitše mašelenyana a go tsebalega (letl.59-60).

Rammala o iša pele go bolela ka bohvirihwiri/boradia bja Lukas (yo
mogolo) ka go re:

Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele
mašegogare e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego

ka mašotša, tšeo ka moka di be di šetše di le diatleng tša
Lukas (letl.13).

Taba ya mathomo ya boradia, Rammala o e lebanya le sehlopha sa go tsebega ka boradia, sa go se be molaong. Ka fao le yena, bjalo ka setho sa sehlopha seo, o fetoga thwadi mererong ya bohwirihwiri.

Taba ya bobedi ya mohuta woo, ya boradia bja Lukas (yo mogolo), mongwadi o e gatelela ka mokgwa wa bosenyi (go oba molato wo o sego wa dumelwa ke molao, e lego wa go rekiša le bake) bjoo a bilego a bo rutila le morwa wa gagwe, Lukas (yo monnyane).

Bobedi ditirompe tšeo, mmadi (Le setšhaba) ga a di rate - o di hloile, ka gobane di thulana le maitshwaro a mabotse a bophelo bja batho, ao a ka tsenyago motho, ka go swarwa a išwa ntlwanaswana.

Kgethologanyo le lehloyo)

Ge Rammala a hlaloša kgethologanyo le lehloyo tša boLukase, ka go nepiša Lukas (yo mogolo) o no thoma ka go re:

Bona gore mpša yeo ya gago e sepele pele ga ge ke e hlaba
ka leihlo la ka (letl.23).

Ge a retologela ka go Lukas (yo monnyane) gona o fo re:

Ga ke tsebe gore yena Dorothea ga a bone gore ka nnete o
gobošitše leina le legolo la lapa lešo ka mediro ya gagwe
(letl.27).

Ka go diriša mantšu a 'mpša' mo polelong ya Lukas (yo mogolo) le 'gobošitše' mo polelong ya Lukas (yo monnyane), mongwadi o godiša maatla a lehloyo leo

le tlišwago ke kgethologanyo (ya Lukas (yo mogolo)) tšeo bobedi (lehloyo le kgethologanyo) di renago dipelong le maikutlong a boLukas.

Bosehlogo

Bosehlogo bja Lukas (yo monnyane) bo hlagišwa ke moanegwa yo mongwe, e lego Onika, Mmamotšheletšhele, ge a:

‘Fela Lukas ke mogarigatšhana, gape ga a na le lešokwana le lenyennyane, ngwanaka’ (letl.40).

Mongwadi o tšweletša sehlogo sa Lukas (yo monnyane) ka tsela ya khuduego (kgopolo ye e tlo hlalošwa ka botlalo ge go hlalošwa mongwalelo wa kanegelo ye) ka go diriša lenyatšo (e sego nyenyefatšo) ya mantšu a: mogarigašana, lešokwana le nyennyane. Ka go realo polelo ye bjalo e gatelela go nyatšwa ga Lukas (yo monnyane) ka lebaka la ditiro tša gagwe tša go se re selo ka mo lapeng labo. Go realo go ra gore mongwadi o a mo nyatša ka lebaka la go hloka maitshwaro, tlhompho le bošaedi bjoo bja gagwe godimo ga bana babo.

Bosehlogo bja Lukas (yo mogolo) bo tšweletšwa ke mongwadi, Rammala, ka go re:

Leina la Dorothea ge le bolelwa ditsebeng tša Moebangedi le namile la mo sehlefatša a ba a gakwa ke dijo... Ge a bolela bjalo ke ge šetše a lahlela diporogwana tša morwedi wa gagwe ka legopong la sephumamagapu a re: ‘Eya mo o šometšego gona’ (letl. 23).

Polelo ye ‘Eya mo o šometšego’ e gatelela bopelompe bja Lukas (yo mogolo) gore a lemogwe bjalo ka motho yo sehlogo; ka gobane tiragalo yeo e dirwa godimo ga ngwana wa gagwe. Bjale mmadi o ipotšiša gore ge a dira morweddiagwe bjalo, motho fela yena a ka mo dira tša phaku go feta tšeo. Ka

tsela yeo, go hlaloša ditaba ka mokgwa woo go godiša bogale bja sehlogo sa Lukas (yo mogolo).

Manganaga

Mo le gona, go swana le mo go kgopolo ya bosehlogo, moanegwa, MmaMotšheletšhele, o sa ikgata mehlala ka go gatelela manganga a Lukas (yo mogolo) ka go re:

‘Re tla ka ra bona gore na Motšheletšhele manganga a a gagwe a go ngadiša bana ka lapeng o tla ka a no a dira le ge a le bobotlaneng a kgona naa?’ (letl.30).

Rammala o sola Lukas (yo mogolo) ka bogale ka tsela ya potšišo. Potšišo yeo a e botšišago e na le karabo, e lego manganga a tla fela ka ge bjale Lukas (yo mogolo) a tsene bobotlaneng. Ka go realo ga a nyake karabo go tšwa go Lukas (yo mogolo) ka gobane o tseba karabo yeo ya yona (potšišo). Potšišo e dirišwa go gatelela tsholo go Lukas (yo mogolo).

Ka lehlakoreng le lengwe ge Rammala a hlagiša manganga a Lukas (yo monnyane) o no re:

Lukas Motšheletšhele yo a bolelwago o ile a ngangabala a gana diphepeletšo tša mookamedi wa Seminare ya rena gammogo le lekgotla la barutiši (letl. 47).

Polelo ye ya ka mo godimo e gatelela manganga a Lukas (yo monnyane). Ke ka fao mongwadi a fogo re ‘o ile a ngangabala a gana diphepeletšo tša mookamedi... gammogo le barutiši’. Ka go itshwara ka tsela yeo mongwadi o gapeletša mmadi gore a se rate ditiro tšeo tša Lukas (yo monnyane). Taba yeo e napile e dira gore le ge a ka tsena molekong ofe kapa ofe mmadi (le setšhaba) a se nyamišwe ke tiragalo ye bjalo ka yeo.

Kgatelelo

Ge MmaMotšheletšhele le Albina ba tsena ka gae, Motšheletšhele o re go Onika, mosadi wa gagwe:

‘Oni, ke swanetše go rekiša pholo tše nne ke romele Lukas tšhelete (letl.41).

Lukas (yo mogolo) o bontšha bonna bja gagwe bja setšo bjalo ka hlogo ya lapa. Ga a reriše Mmamotšheletšhele efela o a mo laela. Thulaganyo ya polelo yeo e bontšha kgatelelo; ke go re mosadi ke ngwana ga a rerišwe selo. Ke ka fao mmadi a ka se mo kwelego bohloko ka gore o laetša go se loke ga gagwe.

Lukas (yo monnyane) o laetša kgatelelo ka gare ga lengwalo leo a le ngwaletšego Lukas (yo mogolo) ka la 28.11.48. O re:

‘Ke ngwala lengwalo le ka pelo ye bohloko ka lebaka la se *Ausi* Dorothea a se bolelago. Ga ke tsebe gore na ge yena Dorothea a šitilwe ke go boloka ditaello tša tatagwe o rata ge ke mo rwalela kotlo ye e lebanego yena naa. Le gona nna ke bona bjalo ka wena tate, ka gore motho o swanetše go hlompha batswadi ba gagwe, gomme a kwe ditayo tša bona, gape ge a sa di kwe o no lebanwa ke kotlo’ (letl.27).

Polelo ye e nkgala lefetla la kgatelelo ya monna wa setšo yeo e rego sa mosadi ke go amogela sephetho sefe kapa sefe, ge se laelwa ke motho wa monna, go sa kgathalege gore ke sa maleba goba aowa. Ditaba tše bjalo ga di kgahle mmadi le gateetee. Ke ka lebaka le ge motho yo mobjalo a wela kotsing a sa kwelwe bohloko.

Lenyatšo

Ge Lukas (yo monnyane) a ngwalela tatagwe lengwalo leo, o tšweletša lenyatšo ka tsela ye:

‘Ke tla makala ge warra, Domitori a ka kwana le taba ya mohuta wo. Gona nka bona gore ke setlaela le gore Mafoofoo ga a mo akeletše ge a re o be a fela a utswa patše a fela a e kgoga ka kua leotswaneng’ (letl.27).

Polelo ya Lukas (yo monnyane) e na le lenyatšo ka go diriša lentšu la ‘setlaela’ ge a bolela ka mogolwagwe, Domitori. Godimo ga moo o phara mogolwagwe ka maaka (go thwe o utswa patše) ka lebaka la mabarebare.

Lenyatšo la Lukas (yo mogolo) le bonagala ge a re go Onika:

‘Ge nka re ge ke ema mo ka mo humana, wena le morwetšana yo wa gago le tla ntseba’ (letl. 23).

Mo le gona lenyatšo le tšweletšwa ke ‘ge nka mo humana’ le ‘le tla ntseba’ go godiša boitshwaro bjo bobbe bjoo bja Lukas (yo mogolo) go Oniki mosadi wa gagwe gammogo le go Dorothea morwediagwe ka gobane e le batho ba basadi bao ba se nago kabelo ya ditokelo bophelong bja boLukas ka ge ditokelo di lebane bona fela (batho ba banna). Ka go realo mongwadi o sola bophelo bja mohuta wo ka polelo ya lenyatšo yeo.

4.3.1.3 Ditiragalo tša mohutangwalo wo

Go ka akaretšwa ditiragalo tša masetlapelo ka go re di lebanywa le lehu la motho yo bohlokwa. Ditiragalo tšeo di nepiša bokgonthe; ke go re motho yo a tsebjago ke batho ba bangwe. Leina la motho yoo le a tsebega. Bangwadi ba hlaloša ditiragalo tša mohuta woo ka tsela ya go široga ka gobane ba šomiša

pebofatšo go tšweletša manyami le bohloko. Ditiragalo ke tša masetlapelo ka ge bohloko bo amana le motho yo mongwe le yo mongwe wa maemo a godimo bjalo ka kgoši, baetapele, bahumi, bjalobjalo.

Bjale go yo hlokomelwa ditiragalo tša masetlapelo go lebeletšwe boLukas Motšheletšhele (yo mogolo le yo monyane) ka go di nepiša le:

Lehu la motho yo bohlokwa

Mongwadi, Rammala, o hlaloša ditiragalo tša lehu la motho yo bohlokwa ka go re:

Ngaka e ile ge e thoma go dira modiro wa yona, wa go bua setopo sa Lukas, Motšheletšhele a nama a rutlologa ka phegelelo ye e ilego ya makatša banna ka moka. Go tsena ka ngwakong e filo ba go thetšwa ke segokgobe, go wela fase. Ge Mathuhu a re go banna ba bangwe a re 'mpoaboeng', aowa maloba e be e šetše e le ngwagola (letl 71).

le

'Mna Kgapšane, ka maswabi a re: go hlagile kotsi ka kua ga Moebangedi Motšheletšhele. Lukas Motšheletšhele ga a sa phela. O hweditšwe a iphegile mohlareng ka morago ga ntlo yabo' (letl.70).

Bobedi ditsopolwa tše di hlaloša lehu la go hlola masetlapelo (lehu) ka lapeng la Lukas (yo mogolo) yoo a tsebegago setšhabeng le phuthegong ya gagwe. Ge batho bao ba ekwa ditsikitlano tša meno tše bjalo, boKgašane le boMathuhu ba welwa ke maswabi a magolo, kudu ka gobane a ipolaile ka go iphega mohlareng.

Leina la motho yoo le a tsebega

Ge a hlatholla leina la motho yo a tsebegago, mongwadi o fo re:

Moebangedi Lukas Motšheletšhele e be e se motho wa go dula gae. O be a eya kua le kua ka terole ya gagwe, a tšama a etela diphuthego. Ka mehla ge a boa terole e rwele diphuthanaphuthana, tše dingwe tša dinama, tše dingwe tša mašotša, tše dingwe tša mabele. Tša mabake o be a di tšwela 'tšuthi' ka nako tša ge di bunwa (letl. 10).

Ge polelo ye ya ka mo godimo e hlokomedišišwa, go lemogwa gore go tsebega/tuma ga Lukas (yo mogolo) go ka arolwa ka dikarolo tše nne, e lego: (a) sa mathomo ke motho wa batho,

Moebangedi Lukas Motšheletšhele e be e se motho wa go dula gae. O be a eya kua le kua ka terole ya gagwe...

(b) Sa bobedi ke moruti wa go tsebega diphuthegong tša gagwe,

... a tšama a etela diphuthego.

(c) Sa boraro ke motho wa go selela lapa la gagwe,

Ka mehla ge a boa terole e rwele diphuthanaphuthana, tše dingwe tša dinama, tše dingwe tša mašotša, tše dingwe tša mabele.

(d) Gomme sa mafelelo o gweba ka lebake (bosenyi),

Tša mabake o be a di tšwela 'tšuthi' ka nako tša ge di bunwa.

Ge motho a hlalošwa ka tsela yeo, gona go ka thwe o a tsebega mo setšhabeng.

Godimo ga moo leina la Lukas (yo monnyane) le lona le be le tsebega le dikompong ka ge a be a fela a rekišetša batho ba fao mošwang wa matuba. Rammala o re:

Ke moo Lukas a ilego a ithuta go fela a yo ithekišetša diphaselana kua dikompong tša kua dipolaseng, gomme ka tšhelete a ithekela tša go ja kua sekolong (letl.13).

Le ge tumo ya Lukas (yo monnyane) e lebane le go se loke, fela le ge go le bjalo, bareki bao ba gagwe bona ba be ba mo tšea bjalo ka motho yo a tumilego ka thekišo ya mohuta woo. Ka go realo go ka thwe, ka lehlakoreng leo, Lukas (yo monnyane) le yena o tumile go no swana le tatagwe, Lukas (yo mogolo).

Go hlaloša ditiragalo ka tsela ya go široga (go tšweletša manyami le kwelobohloko)

Rammala o hlatholla ditiragalo ka mokgwa wa go iphahla ka go re:

Poloko ya Motšheletšhele e bile ya masetlapelo. Ba di bone, ba ba bego ba le gona. Ešita le yena Moneri Nylenberg yo a namilego a tangwa ke mabaka gore a sware tirelo, le ge ka mehla e le motho wa pelo ye thata, kudu ge a eme fa a bonago e le therešong, ka le lona, o ile a palelwa ke go thibela dikeledi (letl.71).

Pebofatšo ya ditiragalo tša manyami le kwelobohloko di tšweletšwa ke Rammala ge a re Moneri Nylenberg o re:

...o ile a palelwa ke go thibela dikeledi.

Mongwadi ga a tšweletše polelo ya gagwe thwi ya go re Moneri Nylenberg o lla ge a ekwa le go bona manyami a a hlagilego lapeng la Lukas (yo mogolo), eupša o šomiša mmolelwana wa go 'palelwa ke go thibela dikeledi'. Go thwe Moneri Nylenberg ke 'motho wa pelo ye thata'; ke go re ga a ke a no llišwa ke tša phaku, fela mo bjale o llišwa ke kwelobohloko. Masetlapelo a Lukas (yo mogolo) a dira gore Moneri Nylenberg a mo kwele bohloko godimo ga tiragalo yeo (ye mpe) le ge e le ya maitirelo, ye e lebanego le go se loke.

Ka ge Moneri Nylenberg e le motho wa go loka: moruti wa phuthego, wa go ruta Lentšu la Modimo, a kwela Lukas (yo mogolo) bohloko, mmadi le yena o ikhwetša a šetše a gapeletšega go kwela Lukas (yo mogolo) bohloko.

Ditiragalo ke tša masetlapelo

Ge a kgonthiša ditiragalo tša masetlapelo, Rammala o di hlagiša ka ditsela tše pedi. O re:

Ke humane yola Moebangedi Motšheletšhele a namile a gateletšwe ke bolwetši. Go tloga mola Lukas a boago, Moebangedi o fela a babjetša pele (letl.63).

le

Ka morago ga ge moneri le lephodisa ba tlogile, banenyana ba ile ba bona Lukas a etšwa ka ntlong a lla, a leba ka sa ka mafuri, o namile a namelela ka thabaneng, a tšama a phumola mahlo ka sakatuku (letl.67).

Manyami a hlalošwa ke (a) bolwetši (a gateletšwe ke bolwetši... a babjetša pele) mo tiragalong ya mathomo, le (b) go lla (... ba bona Lukas a lla... a phumola mahlo ka sakatuku) mo tiragalong ya bobedi. Ka ge ditiragalo tša bolwetši le selo di bonwa bjalo ka ditiragalo tše mpe tša go garola namana tša mmele

maphelong a batho ka moka; ke go re di ama motho mang le mang ge a le mathateng, ka gona bobedi (bolwetši le sello) di gapeletša mmadi gore le yena a lle ge ditragalo tšeo di diragalela boLukas le ge ba be ba sa dire batho (Onika, Dorothea, Domitori, bjalobjalo) ka go loka. Ka go realo mmadi (le setšhaba) o kwela boLukas bohloko ge ba tsena manyaming a mohuta woo, fela ka lebaka la bolwetši le sello.

4.3.1.4 Ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya masetlapelo?

Taba ya pele: Gantši kanegelo ya masetlapelo e na le moanegwagolo wa maemo a godimo. Go tlo tsopolwa mohlala wa Lukas Motšheletšhele bjalo ka molwantšhwa wa maemo a godimo.

Rammala o re:

Mna Motšheletšhele ke moetapele wa kereke gomme e ka ba sepoulo se segolo ge thobo e ka bonwa ka ga gagwe. Ka nako tša boMoruti Motšheletšhele bjalo bo be bo sa tsene lapeng la lejakane, lapeng la moruti ga re sa bolela.

le

Moebangedi Motšheletšhele e be e se motho wa go dula gae. O be a eya kua le kua ka terole ya gagwe, a tšama a etela diphuthago (letl.10).

Lukas (yo mogolo) ke moetapele wa kereke le moruti wa phuthago, gape o na le tša gagwe (thoto) (go ya kua le kua ka terole ya gagwe). Ka go realo boetapele le thoto/ditseka ke dipharologantšho tša go kgonthiša maemo a godimo a moanegwa yo.

Taba ya bobedi: Kanegelo ya masetlapelo e na le molwantšhwa wa go ba le mafokodi. Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) le Lukas (yo monnyane) bjalo ka

balwantšhwa ba padinyana ye ya Lukas Motšheletšhele ba na le mafokodi; go realo go šupša gore ba na le diphošwana tšeo ba di dirago ba sa lemoge. Go thwe, mohlala:

Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele mašegogare e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego ka mašotša, tšeo ka moka di be di šetše di le diatleng tša Lukas (letl.13).

le

Motšheletšhele o be a le tala mo mošomong; gape bana ba gagwe o ba godižitše ka molamo wa tšhipi; eupša Lukas yena o be a sa rate ge a kgongwa. Le ge o be o ka bolela gore Lukas e tla ba sebody, o be o tla be o kgopela pefelo ya rragwe gomme gantši o be o tla e fiwa (letl.11).

Go 'rwala mekotla ya mabake' e khupeditšwe ka mašotša, bošaedi/kgethollo bja kgodišo ya bana (... o ba godižitše ka molamo wa tšhipi; eupša Lukas yena o be a sa rate ge a kgongwa) le bobodu bja Lukas (yo monnyane) (Lukas e tla ba sebody) gammogo le pefelo ya Lukas (yo mogolo) ke dikokwane tše bohlokwa tša go laetša bofokodi bja moanegwa yo, Lukas (yo mogolo).

Bjale go latela moakanyetšo wa kanegelo ya masetlapelo.

Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) le Lukas (yo monnyane) ke baanegwa ba maemo a godimo

Kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe ka botlalo ka godimo. Mo karolwaneng ye go yo akaretšwa fela ka go tsopola mehlala ye mebedi fela ya go bontšha ge Lukas (yo mogolo) e le (a) molemi,

Moebangedi le mogwera wa gagwe bao ba bego ba sepelasepela ka kua kgauswi le lešaka, ba boledišana ka maano le ditokišetšo tša go lema ga wona ngwaga wo (letl.22).

le

Lešaka la dikgomo le la dihuswane, le sona setala sa dimeila di no šupa gona fao (letl.7).

ebile gape e le rakgwebo,

‘Makgowa ka kua dipolaseng ke kgale ba mpitša ba re ke tle ke reke mašotša, gomme ka baka la go diša ga ke sa kgona go naboga. Monngwaga ge batho ba go reka mašotša ba etla ba tla hwetša ke re too’ (letl. 41).

Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) le Lukas (yo monnyane) ba na le bofokodi

Go ka se hlalošwe mafokodi a, bobedi, balwantšhwa bao (a šetše a hlalošitšwe ka godimo), eupša mo karolwaneng ye go yo gatelelwa taba yeo go leka fela go hlagiša mabošaedi ao ge a lebane le moakanyetšo/morero wa moanegwa wa kanegelo ya masetlapelo. Mongwadi o fo re:

Leina la Dorothea ge le bolelwa ditsebeng tša moebangedi, le namile la mo sehlefatša a ba a gakwa ke go ja; a ema ka dinao a fufulelwa, ebile e re ke motho a tla gafa. Lentšu la mathomo e no ba, ‘Onika, ga nka ka go botša! Ge nka re ge ke ema mo ka mo humana, wena le morwetšana yo wa gago le tlo ntseba. Bona gore mpša yeo ya gago e sepele pele ga ge ke e hlaba ka leihlo la ka. Ke lapa la modumedi le. O

tloše boEfanyana bjoo bja gago ka fa ga ka. Thoma le gona bjalo o ithute maano' (letl.23).

Ge go lekolwa setsopolwa sa ka godimo go lemogwa gore Rammala o hlaloša bofokodi bja Lukas (yo mogolo) ka tsela ya go godiša lehloyo la gagwe go morwediagwe, Dorothea, ka mokgwa wa go feteletša/godiša ditaba:

Leina la Dorothea ge le bolelwa ditsebeng tša moebangedi, le namile la mo sehlefatša a ba a gakwa ke go ja; a ema ka dinao a fufulelwa, e bile e re ke motho a tla gafa.

Ka lebaka la lehloyo leo le legolo go Dorothea, Lukas (yo mogolo) o tšhošetša le mogatšagwe, Oniki, ka go re:

'Onika, ga nka ka go botša! Ge nka re ge ke ema mo ka mo humana, wena le morwetšana yo wa gago le tlo ntseba... Ke lapa la modumedi le. O tloše boEfanyana bjoo bja gago ka fa ga ka. Thoma le gona bjalo o ithute maano'.

O feleletša a hlapotše Dorothea ka go re:

Bona gore mpša yeo ya gago e sepele pele ga ge ke e hlaba ka leihlo la ka.

Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) le Lukas (yo monnyane) ba a kokobetšwa

Ge a hlaloša ditiragalo tša go kokobetšwa/tlaišwa ga Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo), Rammala o no re:

Go tloga mola Motšheletšhele a senyagalelwago ke kgwebo ya lebake, le dihlare, re goga boima. ... E sa le dimeila tša

gagwe di timela, le gonabjale di sa ile. Bjalo le gona Motšheletšhele ga a sa bona.... Lukas le yena šo, ka Seminare sa gagwe sa go se fele. Ga re sa tlo ja goba ra apara selo; go tla apara Seminare. Mokgalabje o rekišitše lešaka o le ile ta, go šetše fela dipholo tše nne tša go lema, le dikgomo tše pedi tša ditswetši gomme tšhelete o e tšhokgomeditše ka gare ga Seminare (letl. 44).

Mongwadi o gatelela go theošetšwa fase ga maemo a godimo a Lukas (yo mogolo) ka lebaka la go se eletšege ga gagwe godimo ga morwagwe Lukas (yo monnyane). Ditseka ka moka tša gagwe di feleletše kua Seminareng, gomme tlala le mohlako di iphile maatla ka gae:

‘Ga re sa tlo ja goba ra apara selo; go tla apara Seminare. Mokgalabje o rekišitše lešaka o le ile ta, go šetše fela dipholo tše nne tša go lema, le dikgomo tše pedi tša ditswetši gomme tšhelete o e tšhokgomeditše ka gare ga Seminare.’

Ge go balwa tša letlakaleng la 63, Rammala o no re:

Ke humane yola Moebangedi Motšheletšhele a namile a gateletšwe ke bolwetši. Go tloga mola Lukas a boago Moebangedi o fela a babjetša pele.

Mabapi le go kokobetšwa ga Lukas (yo monnyane) Rammala le gona o no re:

Ka morago ga ge moneri le lephodisa ba tlogile, banenyana ba ile ba bona Lukas a etšwa ka ntlong a lla, a leba ka sa ka mafuri, o namile a namelela ka thabaneng, a tšama a phumola mahlo ka sakatuku (letl.67).

Mongwadi o lebanya go kokobetšwa ga Lukas (yo monnyane) le masetlapelo, e lego ona manyami a a tlišitšwego ke ditiro tše mpe:

... a lla, a leba ka sa ka mafuri...

Taba yeo e gatelela gore moputso wa ditrompe ke ditlaišego le ditsikitlano tša meeno.

Mmadi o ikgweranya/itswalanya le Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) le Lukas (yo monnyane)

Semelo sa Albi le Moneri Nylenberg ke tšona di dirago gore babadi ba ikgweranye/itswalanye le Lukas (yo mogolo) gammogo le Lukas (yo monnyane).

Ge a hlaloša semelo sa Moneri Nylenberg, Rammala o no re:

Ešita le yena Moneri Nylenberg yo a namilego a tangwa ke mabaka gore a sware tirelo, le ge ka mehla e le motho wa pelo ye thata, kudu ge a eme fa a bonago e le therešong, ka le lona, o ile a palelwa ke go thibela dikeledi (letl.71).

Go šetše go kgwathilwe ntlha ye ka godimo. Mo karolwaneng ye go yo gatelelwa go itswalanya ga mmadi le Lukas (yo mogolo) ka lebaka la semelo/boitshwaro sa Moneri Nylenberg. Moneri Nylenberg ke moruti (motho wa go loka). Bjale ge motho wa go loka a kwela bohloko Lukas (yo mogolo) ka go lla go bontšha manyami a a hlagilego lapeng la Lukas (yo mogolo), mmadi le yena, ka lebaka la go loka goo ga Moneri Nylenberg, o tlogela go hloya Lukas (yo mogolo) gomme a thoma go mo rata. Ke ka fao bjale a bontšhago manyami go tiragalo yeo ya kwelobohloko yeo e diragaletšego Lukas (yo mogolo).

Ka lehlakoreng le lengwe, ge a hlaloša semelo sa Albina, Rammala o no re:

Ge ba šetše ba ntsebile gomme ba bone bobotegi bja ka, nka re kudu ge ke šetše ke tsebile diphiri tša lapa la bona, ka bontši, go ile gwa hlomega segwera se le gona bjale se sa emego (letl.39).

Albi ke moanegwa wa go loka, wa go ba le lerato, wa go botega le tlhompho. Ka fao mmadi o a mo rata ka lebaka la semelo seo sa gagwe. Rammala o diriša Albi go kwela bohloko Lukas (yo monnyane) ga ešita le yena Lukas (yo mogolo). Ge Albi a re babadi/setšhaba/batho ba se nyatše Lukas (yo mogolo) ka lebaka la lerato leo a ratago Lukas (yo monnyane) ka lona, babadi/batho ba ikhwetša le bona ba šetše ba rata moanegwa yoo; ke go re ga ba mo ganetše; ba fo thoma ka go mo kwela bohloko.

4.4 THUMO

Go ka rungwa ka go re kanegelo ye ya *Lukas Motšheletšhele* e sekasekilwe ka go nepiša kokwane ya masetlapelo, e sego phatose, le ge e le gore babadi ba bantši ba na le go fela ba hlakahlakanya mohuta wa kanegelo ya masetlapelo le wa phatose ka gobane bobedi bja yona, mehuta yeo, bo lebane le kwelobohloko. Gantši kwelobohloko yeo e sepedišana tsela ya go lebana le lehu la molwantšhwa, yoo mmadi a itswalantšego le yena go tloga mathomong a kanegelo.

Padinyana ye ya Rammala e tsinketšwe ka go hlokomela kakaretšo ya kanegelo ye, molwantšwa wa kanegelo ye, ditiragalo tša mohutangwalo wo le ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya masetlapelo.

Kakaretšo yeo e thušitše kudu go lemogwa maatla a sererwa. Sererwa se bohlokwa ka gore se laola dielemente/dikarolwana tše nne tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Mo nyakišišong ye, go dikarolwana tše, go hlokometšwe kudu baanegwa (le ditiragalo, le tšona ka boripana fela) ka gobane

tikologo (nako le lefelo) ga se dipharologantšhothwi tša go fapantšha mehutangwalo ye (masetlapelo le phatose).

Go ka akaretšwa ka go re sererwa se kgatha tema ye bohlokwa mo go ditiragalo tša kanegelo ka gobane se kgethela mongwadi tšeo a swanetšego go di rulaganya. Godimo ga moo se laola ditiragalokgolo (gammogo le ditiragalonyane) tšeo di swanetšego go bopa kanegelo; sa be sa bontšha fao ditiragalo di thomago di bilego di felela gona. Go tšwela pele se feleletša ka go laola baanegwabagolo ba kanegelo.

Mabapi le karolwana ya molwantšhwa go gateletšwe gore molwantšhwa wa sengwalo sa masetlapelo o feleletša a wetšwe ke lehu. Moanegwa yoo ke wa maemo a godimo setšhabeng. O dira diphošo tša megabaru, boikgogomošo, tseba le go se ikemišetše go amogela dikeletšo, tšeo di mo tsenyago mathateng (o a hwa). Phošo yeo ga e bonagale gabotse, e iphihlile. Ka nako ye nngwe e ka bonwa ke babogedi/babadi fela. Ke ka fao babadi ba thomago go kwela mogale yoo bohloko.

KGAOLO YA BOHLANO

5.1 SENGWALO SA SEPEDI SA MASETLAPELO (TŠWETŠOPELE)

5.2 MATSENO

Mo kgaolong ye ya bohlanano, bjale kanegelo ye ya masetlapelo ya Rammala ya go bitšwa *Lukas Motšheletšhele*, e yo sekasekwa go šeditšwe lenaneo le la ka tlase.

- (f) Morero wa kanegelo ye
- (g) Dithekniki tša thulaganyo
- (h) Mongwalelo wa kanegelo ye

5.2.1 Morero/Moko wa ditaba wa kanegelo ye

Groenewald (1993:37) o bolela gore mohutangwalo wa masetlapelo (le phatose) o theilwe godimo ga moko wa ditaba. Ge ba tšwela pele Shole (1991:109) le Thokoane (1994:13) ba re go rulaganywa ga ditiragalo tša mohutangwalo wo go lebane le go ya ka maikemišetšo a mongwadi. Taba ye e nontšhwa gape le ke Groenewald (1993:4) ka go re mongwadi o šomiša ditaba tša diteng gore tebanyo ya gagwe ye e rilego e tšwele pele. Tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba (molaetša/morero). Ke ka fao Peck le Coyle (1984:141) le Heese le Lawton (1988:135) ge ba hlaloša moko wa ditaba, ba rego ke kgwekgwe goba kgopolokgolo ya sengwalo yeo e tšweletšwago ke mongwadi go mmadi. Kgopolokgolo yeo e swaraganya ditiragalo ka moka tša sengwalo. Groenewald (1991:135) o tšwela pele go hlaloša gore moko wa ditaba ke tebelelo ya mongwadi yeo e sego ya mehleng yeo e kgethilwego malebana le ditaba goba ditiragalo tšeo a di lemogilego bophelong.

Culler (1972:224) le Groenewald (1993:3-4) ba re mohola wa moko wa ditaba ke go logagantšha ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee, gape o kgokaganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane. Malebana le letlalo la bobedi la thulaganyo, boStrachan ba re le lebane le kanegelo '*verhaal*'. Ka fao go ka rungwa ka go re phapano ye e bonagalago gare ga boStrachan le boGroenewald ke ya go re boGroenewald ba tšweletša kgopolo ya moko wa ditaba, gore ke wona wo o laolago thulaganyo ya sengwalo. Ke go re moko wa ditaba o laola modiro wa dielemente tša sengwalo, mola boStrachan bona ba sa bolele selo ka moko wa ditaba.

Go ka akaretšwa ditaba tše ka go re moko wa ditaba o kgokaganya ditiragalo tša thulaganyo gore di bope taba ya go tia ya go lebana le thuto ya mongwadi go babadi. Ke ka fao go yogo lekolwa morero wa kanegelo ya Rammala ya go bitšwa *Lukas Motšheletšhele*, e lego kanegelo ya masetlapelo.

Morero/Thuto wa kanegelo ya Rammala, o theilwe godimo ga **go se loke go tsenya motho mathateng a lehu**.

Rammala o laodiša ka ga bophelo bja Moruti Lukas Motšheletšhele le ba lapa la gagwe. Lapeng la gagwe go na le lesogana, e lego Lukas Motšheletšhele, kgorutlane ya lapa leo le kgarebjana, Dorothea. Moo gare ga bana bao ba gagwe, Moruti Lukas Motšheletšhele o rata morwagwe, Lukas Motšheletšhele go feta morwediagwe Dorothea. Ge Dorothea a ima pele ga lenyalo, Moruti Lukas Motšheletšhele o re o senya seriti sa lapa la gagwe le leina la gagwe setšhabeng. Ka go realo o mo raka ka lapeng. Eupša ge morwa wa gagwe, Lukas Motšheletšhele, e le sehvirihwiri sa go tsebja ke bohle, ga a kgalemele bosenyi bjoo ka ge a mo rata ka kudu go feta morwediagwe, Dorothea. O ka re Lukas Motšheletšhele (yo mogolo) o iphetošitše sefoa malebana le ditiro tše mpe tša morwagwe Lukas (yo monnyane). Ditiro tše o tša bošula di kweša mogatšwagwe pelobohloko.

Go tlo lemogwa gore le ge mmadi (setšhaba) a sa rate tšeo Lukas (yo monnyane) a di dirago (e lego bomenetša le boradia), eupša ga a mo nyatše, ka gobane o mo kwela bohloko. Rammala o diriša thekniki ya molaodiši (kgopolo ye e tlo hlalošwa ka morago) go foraforetša mmadi gore a ikgweranye le Lukas (yo monnyane). Molaodiši yoo ke Albi, e lego moanegwa yo bolo, wa go ba le tlhompho le lerato. Ka lebaka la lerato leo Albi a nago le lona go Lukas (yo monnyane), mmadi o gapeletšego go se nyatše Lukas (yo monnyane). Tlhalošo ya ditaba tšeo e sa tlo hlalošwa ka botlalo ge go tsinkelwa dithekniki tša thulaganyo ya kanegelo ye ya masetlapelo.

5.2.2 Dithekniki tša thulaganyo

Mojalefa (1997:15) o re go na le dithekniki tša thulaganyo le tša mongwalelo. Kgopolo yeo e dirišwa go swana ge go sekasekwa matlalo a mabedi a sebopego sa sengwalo, e lego thulaganyo le mongwalelo. Ge a hlaloša thekniki Kerkhoff (1962:16) o bolela gore ke seo se bonwago seo se tlogo kgona go šomišwa go tšweletša seo se bolelwago. Gomme ge, ka go šomiša thekniki, mongwadi o kgona go tšweletša tebanyo ya gagwe. Mojalefa (1997:17) ge a tlaleletša seo se bolelwago ke Kerkhoff, o no re Marshal McLuthan (Lazarus le Smith, 1983:289) o tiiša taba yeo ka go re:

Ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona ka go se ngwala (*'the medium is the message'*).

Ka go le lengwe, Mark Schorer (Lazarus le Smith, 1983:288) o fo hlaloša kgopolo ye go tšwela pele ka go re:

(It) may well become the discipline that leads writers to discover what they have to say.

Groenewald (1993:17) o kgonthiša kgopolo ya thekniki ka go bolela gore ke mokgwa woo ka wona mongwadi a tšwetšago pele moko wa ditaba. Ka go realo thekniki e na le mediro ye e rilego, e lego (a) go gatelela kgopolo, (b) go godiša kgopolo, (c) go tiiša kgopolo ye e itšego le (d) go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Ge dithekniki tša *Lukas Motšheletšhele* di yo ahlaahlwa go tlo šetšwa dikokwane tšeo dithekniki tše di theilwego go tšona. Dikokwane tše bohlokwa tšeo ke (a) lerato, (b) kgethologanyo le lehloyo, (c) bohwirihwiri (bja Lukas yo monnyane), (d) go kwa bohloko ga mogatša' Lukas (yo mogolo) le (e) moanegwa Albi.

Bjale go yo lekolwa morero woo ka go o nepiša le ditsopolwa tšeo di o godišago gore o tle o bonagale gabotse ka go hlokomela dikokwane tšeo tša ka mo godimo, e lego:

5.2.2.1 *Lerato (la Albina)*

Ge Rammala, ka molomo wa Albi, a kgonthiša lerato le go bogega gabotse ga Lukas (yo monnyane) o re:

Lukas, botse go yena e be e le mpho ye a tšwago nayo badimong. Mothalwana wa ditedu fa molomong wa ka godimo, nkwana yela, le menwana ale a mašwaana, go hlakana le bothakgana bja tswalo, meriri ya go dirwa matheti ke bothipa-ihlo ba Seminare, aowa Lukas e be e le sebogwanyana sa lesogana. Go be go sa makatše ge bagwera ba Rosina ba be ba rata go mo kgema le ka meno ge a ba phakeditše morwa wa go swana le Lukas. Ga go na mo a bego a ka se lohlantšhe methepa. Lukas e be e le sebitši sa mahlo a le kgole, le mahlo a diphoofolo (letl. 32).

Polelo ye ya Albi ga e bontšhe bosodi bja ditiro tša Lukas (yo monnyane). E sekametše lehlakoreng la go loka: bobotše, pogego le lerato go Lukas (yo monnyane). Ge Albina a re Lukas (yo monnyane), ka lebaka la go agega ga gagwe, o ratwa ke methepa, mmadi ga a ganetše taba yeo ka gobane o tseba Lukas (yo monnyane) go phala babadi, ga ešita le baanegwa ba bangwe gammogo le yena Rammala. Ga go makatše ge babadi le bona ba šala morago kgopolo yeo ya Albi (le ge ba sa kwane le ditiro tša gagwe) ka gobane a ratwa ke Albina, motho wa go hloka bosodi.

5.2.2.2 Kgethollo le lehloyo

Ditemana ke tše mmalwanyana tša go lebana le kgethollo le lehloyo go boLukas ge go balwa kanegelo ye. Ka go realo nyakišišo e yo tsopola tše pedi fela ka nepo ya go bontšha bohlokwa bja dithekniki tše Rammala a di dirišitšego go tsupolla bošaedi bjoo.

Bjale ge, ge mongwadi a hlaloša go se loke ka go go lebanya le kgethologanyo gammogo le lehloyo ka lehlakoreng la boLukase, ka go nepiša Lukas (yo mogolo), o no re:

‘Bona gore mpša yeo ya gago e sepele pele ga ge ke e hlaba ka leihlo la ka’ (letl.23).

Ge a retologela ka go Lukas (yo monnyane) gona o fo re:

Ga ke tsebe gore yena Dorothea ga a bone gore ka nnete o gobošitše leina le legolo la lapa lešo ka mediro ya gagwe (letl.27).

Ge ditsopolwa tše di badišišwa ka tshwanelo go lemogwa gore Rammala o šomišitše dithekniki tše tharo mo setsopolweng sa pele, e lego poledišo,

kemedi, sekapolelo, mola setsopolweng sa bobedi a šomišitše dithekniki, bonnyane tše nne, e lego kganetšo, kgatelelo, lehlaodi le lerui.

Pele dithekniki tše di hlalošwa, go tlo gatelelwa mehola ya tšona go hlokometšwe:

- (a) Go gatelela kgopolo.
- (b) Go godiša kgopolo.
- (c) Go tiiša kgopolo ye e itšego.
- (d) Go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Ge mongwadi a tiiša lehloyo la Lukas (yo mogolo) go Dorothea o re:

‘Onika, ga nka ka go botša! Ge nka re ge ke ema mo ka mo humana, wena le morwetšana yo wa gago le tla ntseba’
(letl.23).

Ge setsopolwa se se badišišwa go ya ka thulaganyo ya ditaba go lemogwa gore Rammala o dirišitše dithekniki tša thulaganyo tša poledišo, poledišano, kganetšo, kgatelelo, lehlaodi le lerui. Bjale mohola wa dithekniki tše o yo hlathollwa.

Poledišo

Go ya ka Abrams (1993:182) poledišo ke:

An apostrophe is a direct and explicit address either to an absent person or to an abstract or nonhuman entity. Often the effect is of high formality or else of a sudden emotional impetus

Seo se gatelelwago ke Abrams fa ke go re poledišo e lebane le pegelo ('address'), e lego:

Onika, ga nka ka go botša!

Ka go realo pegelo ye bjalo e lebane le go tiiša ditaba tša bošoro bja Lukas (yo mogolo).

Poledišano

Cohen (1973:183) o hlatolla poledišano ka tsela ye:

Dialogue is the conversation between people in poetry, plays and stories.

Se se ra gore ke polelo yeo e dirišwago magareng ga baanegwa ba sengwalo. Bjale thekniki yeo e tšweletša maikutlo goba semelo sa baanegwa gore molaetša wa mongwadi o bonale gabotse. Groenewald (1993:49) o ruma ka go re poledišano e emela mmakgonthe. Ka mantšu a mangwe ge moanegwa a ipolela ka boyena ka go boledišana le moanegwa o tšweletša nnete yeo e tletšego ka boyena. Mmadi a lemoga semelo sa gagwe, mohlala poledišano yeo ya Lukas (yo mogolo) le Onika ya ka godimo.

Kganetšo

Ke go hlaloša selo ka tsela ya phapantšho. Ke ka fao Sefoka (2007:95) a rego kganetšo ke phapantšho. Cohen (1973:182) o oketša ka go re:

(it is) the juxtaposition of opposites details, concepts or people.

Mongwadi setsopolweng sa ka godimo o re:

... ga nka ka go botša...

Go gatelela ditaba ka tsela ya taelo, Lukas (yo mogolo) o hlaloša maemo a gagwe a pefelo go Onika ka mokgwa wa go ganetša, 'ga nka...' gore molaetša wa gagwe o hlophologe kgopolong ya mmadi. Ke ka fao mmadi a lemogago bogale le bobbe bja Lukas (yo mogolo) ka mokgwa woo Rammala a rulaganyago ditaba ka gona.

Kgatelelo

E ka tšweletšwa le ke motifi goba pheteletšo. Yelland le ba bangwe (1950:115) ge ba hlaloša motifi ka tsela ya kgatelelo ba re:

In the literary art it may be simply a word or phrase repeated at certain intervals with the purpose of stressing an underlying idea, or it may be the dominating theme of a single work or of a series of work.

Mongwadi o diriša thekniki ya kgatelelo ya ditaba ka tsela ye:

'Ge nka re ge ke ema mo ka mo humana...'

Pele mmadi a ka balela pele, o šetše a tseba karabo ya go re:

'... le tla ntseba...'

Ka tsela yeo go ka thwe Rammala o šomišitše thekniki ye go utolla ditaba tše di sa tlogo, se go ka thwego ke tekolapejana. Kgopolo ye e ka se hlalošwe fa ka gobane mošomo wa yona o swana le wo wa kgatelelo mo tirišong ya polelo ya mongwadi.

Ge a tšwela pele, Serudu (1989:35) o bolela gore kgatelelo e ka dirišetšwa go hlaloša semelo sa moanegwa go swana le mekgwa, mafokodi le mabokgoni a gagwe.

Bjale ka thekniki ye mmadi o lemoga semelo sa Lukas (yo mogolo) – ke motho yo mobe, wa mafokodi, wa go se loke. Ke ka fao, ge go hlathollwa ditaba bjalo, mmadi a kgonago go lemoga nepo ya mongwadi go seo a se hlalošago ka go diriša kgatelelo.

Lehlaodi

Wales (1989:10) o tšweletša kgopolo ye ka go re:

Adjective is a word class or part of speech which characteristically premodifies a noun in the so-called attribute position following the article (e.g. the white Peacock). Or which occurs in the so-called predicative position, following the verb as a complement.

Mongwadi, setsopolweng sa ka godimo o re:

‘... wena le morwetšana yo wa gago...’

Lukas (yo mogolo) ga a no re ‘wena le morwetšana’, eupša o tlaleletša polelo yeo ya gagwe ka ‘yo wa gago’. Ka go dira bjalo, go ka thwe, o hlaola morwetšana go bao ba ka bago ba le gona ka mo gae ga gagwe. Yena yoo a mo hlaotšego, ke yena le mmagwe ba ba tlogo mo tseba.

Ka go bolela bjalo mmadi o thoma go lemoga polelo ya Wales ya go hlaloša gore kgopolo ya lehlaodi e lebane le karolwana ya polelo yeo e hlaolago leina (morwetšana). Ke ka mokgwa woo Snyman le Mothogae (1990:27) ba tiišago tlhalošo yeo ka go e oketša ka go re thekniki ya lehlaodi e ka dirišwa ka tsela ya

lefoko/sekafoko (yo wa gago) leo le hlaolago mafoko (le ge e le leina) ao a dirišwago bjalo ka lediri goba didirwa polelong.

Lerui

Ge a le hlaloša lerui, Louwrens (1994:145) o re ke:

A term which is used to refer to those grammatical constructions which express ownership 'e.g. dipuku tša baithuti'. That which is owned, is commonly referred to as the possession, whereas the owner is called a possessee or possessor.

Setsopolweng sa ka godimo, mongwadi o diriša:

... wena le morwetšana yo wa gago...

Lerui mo ke 'wa gago' ka gobane e hlaloša thuo, e lego morwetšana wa mang? yeo karabo ya yona e lego wa Onika, yoo leina la gagwe le tsebegago, e lego Dorothea. Ke ka tsela yeo go thwego go rulaganya ditiragalo ka tsela yeo go lebanego le go gatelela kgopolo ya lerui bjalo ka thekniki goba setlabakelo sa go godiša ditaba seo se nepišago morero wa mongwadi, e lego Rammala. Morero woo o lebane le go se loke ga Lukas (yo mogolo).

5.2.2.3 Bohwiriwiri

Ge Maggie Rammala a hlaloša bohwiriwiri bja Lukas (yo mogolo) (le ga ešita le bja Lukas (yo monnyane)) o re:

Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele mašegogare e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego ka mašotša (letl.13).

le

Ge a le Gauteng mo ntshe. Motšheletšhele o ile a hlaka kudunyana, a hloka modiro, gomme a itahlela ka gare ga sehlopha sa bahudi. Masethe o kile a ba a wela diatleng tša sona sehlopha seo, efela a phološwa ke go tseba Lukas (letl.59)

Mo thulaganyong ya dipolelo tša ka godimo, go tlo hlokomelwa gore mongwadi, bonnyane, o šomišitše dithekniki tše tharo, e lego (a) thulaganyo ya polelo, (b) nyenyefatšo ya bonnyane le (c) seka.

Thulaganyapolelo

Groenewald (1993:19) o hlaloša thulaganyo gore e lebane le tlhopho ya dithekniki ge di amana ka botšona, ge ye nngwe le ye nngwe ya tšona e lebane le morero woo e lego tebanyo ya mongwadi. Shipley (1970:300) o tlaleletša ka go re:

Sequence is the order in which events occur or words follow one another.

Ke ka fao Prince (1987:87) a hlalošago gore:

Sequence is a component unit of NARRATIVE that is, itself capable of functioning as a narrative, a series of situations and events of which the last one in time constitute a partial repetition or TRANSFORM of the first one.

Go ya ka setsopolwa sa ka godimo, Rammala o rulaganya ditaba ka mokgwa wo:

Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele
mašegogare e rwala mekotla ya mabake

Rammala o rulaganya dikgopolo tše pedi tša (a) 'go lala' le (b) 'go ema' pele ga kgopolo ya 'go rwala'. Lebaka la gagwe le bohlokwa la go beakanya ditaba bjalo, le lebane le tirišo ya sediri, e lego mebotoro le sedirwa, e lego mekotla (ya mabake). Go hlaloša ditiragalo go ya ka thulaganyo ya lefoko leo, go nepišwa sediri (mathomong) le sedirwa (mafelelong) ka maikemišetšo a go gatelela bohlokwa bja kgopolo ya mebotoro ye e rwalago mabake.

Nyenyefatšo

Makopo le ba bangwe (1989:260) ba hlaloša kgopolo ye ka go re:

Nyenyefatšo ke mohuta wo o itšego wa leina le le hlagišago bonana (go se gole go felelela) kganyogo, lerato, lenyatšo le bonnyane ka ga dilo tše di phelago le dilo tše di sa phelego. Nyenyefatšo e tsebega ka meselana ye mebedi ya go fapana, e lego –ana le –nyana.

Ka 'Motšheletšhele o ile a hlaka kudunyana' kgatelelo e tšweletšwa ke lentšu la nyenyefatšo la 'kudunyana'. Kgopolo ya lentšu le e lebane le bonnyane bja kgopolo ya go hlaka fao go hlaolwago ka tsela ya go bontšha go se tsene mathateng a magolo. Ka fao ge, lentšu leo le tšweleditšwe ka mokgwa wa nyenyefatšo yeo e sego ya lenyatšo, eupša ya pebofatšo ya ditaba tša go lebana le mathata a Lukas (yo monnyane). O ka re mongwadi o re Lukas (yo monnyane) le ge a sa hwetše mošomo ga go tshwenye. Ka go beakanya ditiragalo ka tsela yeo, mongwadi o godiša molaetša wa gagwe gore o bonagale gabonolo pele ga mahlo le kgopolo ya mmadi.

Tirišo ya nyenyefatšo ke setlabakelo seo se thušago go godiša molaetša wa mongwadi. Ge mongwadi a re Lukas (yo monnyane) o hlaka kudunyana, o

dirišitše nyenyefatšo ya pebofatšo ya ditaba; ke go re ga a hlake le ge o ka re o a hlaka.

Seka

Ge Cuddon (1977:321) a bolela ka kgopolo ya seka o re ke:

‘A form of expression, construction or phrase peculiar to a language and often possessing a meaning other than its grammatical or logical one’

Serudu (1989:40) ge a thekga le go tlaleletša Cuddon o re ke sehlophantšu goba sekafoko sa polelo ye e itšego seo tlhalošo ya sona e sa amanego le popego ya sona. Mohlala: Go hlanola direthe – go tšhaba.

Mongwadi, polelong ya ka godimo, o no re:

... a itahlela ka gare ga sehlopha sa bahudi. Masethe o kile a ba a wela diatleng tša sona sehlopha seo.

Kgopolo ya seka, yeo e hlalošwago setsopolweng se, e lebane le (a) ‘... a itahlela’ le (b) ‘a wela diatleng’. Bobedi dihlophantšu tše, tlhalošo ya tšona ga e amane le popego ya tšona. Ke go re go itahlela ke go tsena mathateng ka ntle le go hlokomedišiša seemo sa ditaba, mola go wela diatleng gona go lebane le go tanywa molabeng wo kotsi. Ka tsela yeo, tirišo ye bjalo ya polelo, e rwele maatlakgogedi ao a bonagatšago morero wa mongwadi, e lego go se hlokomele ga Lukas (yo monnyane) ka lebaka la go fepelwa diatleng ke tatagwe, Lukas (yo mogolo).

5.2.2.4 Go kwa bohloko

Ditiragalo tša go kweša MmaMotšheletšhele bohloko ke tše:

Ge sephumamagapu se etšwa ka sefero ke ge mosadi wa Motšheletšhele a re ‘o sepele botse, ngwana wa ka, Modimo o tla go bona’ a nama a bofa sekopodi a tsena ka ngwakwaneng wa mollo a lla ka pelo, e llela ngwana wa gagwe a ikhomotša ka la go re: ‘Maatla a phalwa ke boleta’ Ngwana wa ka yena ke tla mo lwela, e sego ka bogale, eupša ka bohlale... Ka baka la leina Motšheletšhele o lahlile ngwana (letl.24).

Ge polelo ye ya Onika e lekodišišwa go lemogwa gore mongwadi o dirišitše dithekniki tše di seelago, e lego (a) poledišano, (b) seka, (c) mmolelwana wo e sego wa mehleng, (d) papetšo, (e) phapantšho le (f) tlogelo. Le ge go le bjalo, mo nyakišišong ye poledišano le seka di ka se hlathollwe ka gobane tlhathollo yeo e tla no swana le yeo ya ka godimo. Ka go realo go tlo hlalošwa fela dithekniki tše nne tše, yeo ya mmolelwana wo o sego wa mehleng, ya papetšo ya phapantšho le ya tlogelo.

Mmolelwana wo e sego wa mehleng

Mmolelwana wo e sego wa mehleng o lebane le thulaganyompsha (ye e ka fetogafetogago) ya seema le ge e ka ba seka. Ka go realo, mo nyakišišong ye e tlo hlalošwa go lebeletšwe tlhathollo ya seema ka gobane morero wa dipolelwana tše o a swana.

Holman (1936:421) o hlaloša seema ka go re ke:

A sentence or phrase which briefly and strikingly expresses some recognised truth or shrewd observation about practical life and which has been preserved by oral traditional, though it may be preserved and transmitted in written literature as well.

Seema ke lefoko goba sekafoko leo le šomišwago go tšweletša tlhalošo ka polelo ye e utamilego. Ge a tlaleletša polelo ya Holman, Beckson (1960:175) o bolela gore ke polelo yeo e sego ya tlwaelega ya go šomišwa ge go eletšwa batho ka tša merero ya bophelo. Ke ka fao Serudu (1989:41) a rumago ka go re:

Ke mmolelwana wa go nepagala wo o tebilego le gona o tšweletšago kgonthe ye e sa tekemego.

Mo polelong ya ka godimo go dirišitšwe mmolelwana wo e sego wa mehleng, e lego:

... a lla ka pelo, e llela ngwana wa gagwe...

Le ge mmolelwana wo o ka re o sekametše kgopolong ya seka, (go lla ka pelo) fela nyakišišo ye e ya go o hlaloša bjalo ka polelo ye e sekametšego go seema ka gobane tlhalošo ya seema e tebile go feta yeo ya seka.

Ka fao ge, mmolelwana woo o tswalanywa le seema sa, pelo ga e na mmotlana (Rakoma, 1995:233). Ke go re motho le ge a ka nyatšega bjang kapa bjang ge a ile a befedišwa, o ke a no dira kotsi (le ge Onika a ka se dire kotsi ka ge e le motho wa go loka, fela o tshwenyegile kudu moyeng). Onika o befedišitšwe ke monna wa gagwe Lukas, (yo mogolo) ka lebaka la diphošo (lehloyo la/go morwediagwe, Dorothea) tše a sa di lemogego (go pepetleletša Lukas (yo monnyane) diatleng) le ge di le mo nyanyeng, tše (diphošo) mafelelong di godišago kgethologanyo lapeng la bona (Onika le Lukas (yo mogolo)).

Papetšo

Mabapi le papetšo Rammala o no re:

... a lla ka pelo, e llela ngwana wa gagwe a ikhomotša ka la go re: 'Maatla a phalwa ke boleta'.

Ka go ngwala bjalo, mongwadi o gatelela boineelo bja Onika - ga a sa na maano a mangwe – o feletšwe ke tshepo le megopolo. Ka go realo, mabapi le boineelo le kgakanego yeo ka tsela ya papetšo ya mohuta woo, nyakišišo e yo ahlaahla ka go nepiša goba go amanya ditlhalošo tše pedi: (a) tlhalošo ya ‘maatla’ le (b) tlhalošo ya ‘boleta”, dikgopolo tše di tšweletšwago ke Onika ge a le kgakanegong/tlalelong.

Taba yeo e bolela gore tlhalošo ya ‘maatla’ e lebane le bošula, bošoro le bogale bja Lukas (yo mogolo); ke go re kgopolo ya maatla e emela selo se se boifišago ka kudu sa lenyatšo. Ke ka lebaka leo batho ba ka se kwelego Lukas (yo mogolo) bohloko ka gobane ke motho wa go se loke.

Bjale ge go lekolwa tlhalošo ya kgopolo ya boleta, go hlokomelwa gore yona e lebane le kgopolo ya tlhomphe le kwelobohloko go Onika. Ke go re Onika ke motho yo a sa boifšego, wa mabobo; ka lebaka leo batho ba bangwe (gagolo ba lapa/bana la gagwe, ka ntle Lukas (yo monnyane)), le ga ešita le mmadi ba mo hlomphego le go ba le yena ge a le manyaming le tlalelong.

Tlhalošo ye bjalo e bolela/gatelela bohlokwa bja papetšo tirišong ya polelo. Bohlokwa bjoo bo tšwetša pele moko wa ditaba woo e lego tebanyo ya Rammala.

Phapantšho

Ge Cuddin (1998:191) a hlaloša kgopolo ye ya ka godimo ya phapantšho, o no ke:

The juxtaposition of disparate images, ideas, or both to heighten or clarify a scene, theme or episode.

Ka tirišo ya ‘Maatla a phalwa ke boleta’ go fapantšhwa dikgopolo tše pedi, e lego maatla le boleta. Dikgopolo tše di napile di bolela se sengwe go mmadi, e

lego go loka goba go ba le mabobo ga Onika. Ke go re moanegwa yo ga a na mafokodi mo bophelong.

Tlogelo

Serudu (1989:51) o bolela ka tlogelo ya lentšu goba lefoko. Mo dingwalong mongwadi o fela a tlogela ditaba tše dingwe gore mmadi a tle a inyakele tšona. Ka go realo tlogelo e lebane le ge mongwadi a tlogela ditaba tše dingwe ka boomo gore mmadi a ikutollele tšona.

Serudu (1993:32) o iša pele go bolela gore tlogelo e bonala moo sereti/mongwadi se sa feleletšego lefoko gona. Sereti se lebeletše gore mmadi a feleletše lefoko leo. Ka go realo go bopša maatlakgogedi; ke go re seo sereti se sa se bolelago, se bolelwa ke mmadi. Ka go realo go ka fo gatelelwa gore tlogelo ga se e lebane le go tlogelwa ga lefoko goba lentšu, eupša go tlogelwa kgopolo goba tiragalo yeo mmadi a swanetšego go e tlaleletša.

Bjale go yo balwa temana ya ka godimo gape, e lego:

Maatla a phalwa ke boleta' Ngwana wa ka yena ke tla mo
lwela, e sego ka bogale, eupša ka bohlale...

Bjale go lemogwa gore mongwadi o tlogetše ditiragalo tša go lebana le dikgopolo tša go swana le go phološwa ga Dorothea diatleng tša boLukas, tšeo mongwadi a di tlogelelago mmadi go di tlaleletša/feleletša. Go beakanya ditiragalo ka tsela yeo, go bopa maatlakgogedi ka gobane mongwadi o hlaloša ditaba mmogo le mmadi. Bobedi ba anega kanegelo yeo ya Rammala ya *Lukas Motšheletšhele*.

Moanegwa Albi

Le ge mmadi a sa rate tše Lukas (yo monnyane), a di dirago, o mo kwela bohloko, gagolo ge a ikgwagetša ka lebaka la bomenetša le bogwaragwara bja Lukas (yo monnyane). Rammala, ka molomo wa Albina, o fo re:

‘Ge ba šetše ba ntsebile gomme ba bone bobotegi bja ka, nka re kudu ge ke šetše ke tsebile diphiri tša lapa la bona, ka bontši, go ile gwa hlomega segwera se le gona bjale se sa emego’ (letl.39).

Taba ye Rammala o e kgonne ka tshwanelo ka go diriša thekniki ya molaodiši. Ge a hlaloša thekniki ya molaodiši Abrams (1993:167) o re:

The narrator tells the story in the third person, but stays inside the confines of what is experienced thought, and felt by single character (or at most by very few characters) within the story.

Ge a tiiša taba yeo Henry James mo go Abrams (1993:167) o bolela gore bolaodiši bjoo bo fetoga bja moanegwa yoo a hlaotšwego, yoo a nepišwago. Taba yeo e bolela gore ditiragalo, gammogo le ditiro di hlagišwa bjalo ka ge di tšwetšwa pele go ya ka fao di balwago ka gona. Ke go re go mmadi go hlagišwa tše a di lemogago gammogo le tše a di kwešišago go ya ka tsebo, kgopolo, maikutlo, bjalobjalo, go thea maitemogelokakaretšo a gagwe.

Ka wona mokgwa woo, tebelelo (‘*vision*’) yeo e bolela seo se diregago, seo se amago maikutlomoka a moanegwa fela tiragalong yeo, gomme ka yona tsela yeo e (tiragalo) fahlolla mmadi malebana le ditiragalo tše a nago le boitemogelo go tšona. Gomme ge, ka wona mokgwa woo mmadi o tlo lemoga tše di lemogwago ke molaodiši fela; ke go re ga a tsebe ditaba ka moka ka botlalo (Mojalefa, 1995:109). Go realo go ra gore mongwadi o diriša molaodiši

ge a rata go utela mmadi se sengwe, e lego seo se lebanego le kwelobohloko yeo e tšweletšwago ke Albina (moanegwa yo mmadi a mo ratago).

Molaodiši yoo, bjalo ka ge go šetše go ukamilwe gona ka mo godimo, ke Albi, moanegwa/motho yo bolo wa go loka, wa tlhompho le lerato. Ge Albi a re go mmadi a se ke a nyatša Lukas (yo mogolo) ka lebaka la lerato leo a ratago Lukas (yo monnyane) ka lona, ga a mo ganetše; o thoma go kwela bobedi Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo) bohloko.

5.3 MONGWALELO WA KANEGELO YE

Bjalo ka ge kgopolo ye e šetše e hlatholotšwe ge go hlalošwa sebopego sa sengwalo mo kgaolong ya pele, mo go yo lekolwa ka botlalo ge go tlo ba go tsinkelwa kanegelo yeo ya Rammala ya masetlapelo ya go bitšwa *Lukas Motšeletšhele*. Tlhathollo yeo e tlo lebanywa le dithekniki tša mongwalelo. Ka go realo tlhalošo ya kgopolo ya thekniki ge e lebane le mongwalelo e bohlokwa.

Phala (1999:78) o fo thoma ka go re, go ka thwe thekniki ke mokgwa woo o akaretšago wa go ngwala sengwalo. Ke mokgwa wa go amanya pharologantšho ya mongwalelo le dipharologantšho tše dingwe go tšwetša pele molaetša wa mongwadi. Ke ka lebaka leo pharologantšho ya mongwalelo e lemogegago fela ge monyakišiši le ge e le yena mmadi, a šetšego a lemogile moko wa ditaba.

5.3.1 Pharologantšho ya mongwalelo

Ge a hlaloša pharologantšho ya mongwalelo, Kerkhoff (1962:164) o tšweletša dikgopolokgolo tše nne tše di latelago ka mo tlase. Ge a hlaloša sebopego sa yona o fo re:

*Das einzeine Stilistikum ist die kleinste für den Sti
besedeutssame Einheit. Es ist nicht der Monade vergleichbar;
den ein isolierles Stilistikum spiegelt nie das Wesen des*

*Ganzen. Nicht alle Einzel-elemente sind für den Stil in
glechem Masze aufsschlussfähig.*

Kerkhoff (*ibid*:163) o hlatholla gore phapantšho ke karolwana ye nnyane kudu ya polelo ya go tšwetša pele mongwalelo. O tšwela pele go bapiša pharologantšho yeo ya mongwalelo le 'Monade'. O re bobedi ga di swane ka lebaka la gore go na le 'Monade' ye kgolo le ye nnyane; di a swana eupša dipharologantšho tša mongwalelo di a fapana. Ka fao mongwalelo o bopša ka dipharologantšho, e sego fela pharologantšho e tee. Godimo ga moo dipharologantšho tšeo tša mongwalelo ga di lekane ka mošomo le mohola. O sa gatelela gape ka go hlatholla mohola le mošomo woo wa pharologantšho ya mongwalelo ka go re:

*Klein Stilistikum besitzt absoluten Wert es kann verschiedene
Aufgaben übernehmen. Je nach dem Zusammenhang wird e
sanders getönt und wechselt seine Funkton sogar innerhalb
eines Werkes.*

O hlaloša gore pharologantšho ya mongwalelo ga e na mošomo wo o tiilego ka lebaka la gore e ka dirišwa ditebanyong tše di fapafapanego. O gatelela polelo yeo ka go re mošito wo o itšego o ka lebanywa le ge e le lethabo. Ke ka tsela yeo go thwego pharologantšho ya mongwalelo ga e na mohola wo o itšego woo o tiilego. Ka mokgwa woo morero wa sengwalo/kanegelo o laola mošomo wa pharologantšho ya mongwalelo; ke go re kamano gare ga dipharologantšho ka moka tša mongwalelo e bonagatša morero wa sefela/sereto. Go realo go ra gore dipharologantšho tšeo di logaganywa ke morero wa kanegelo go tšweletša khuduego ya mongwadi (Mojalefa, 1995:130).

Kerkhoff (1962:31) o bolela go ya pele gore dipharologantšho di tšweletša mongwalelo ka go dirišana. Le ge maatla a bontši bja tšona a lemogega, ga di amane; tše dingwe di kgona go bonagatša tebanyo ya mongwadi ka botšona. Tabataba mo ke go re gantši ge go hlathollwa modiro wa dipharologantšho, go kgonwa go lemogwa mohola wa tšona, ge fela go hlokomelwa kamano gare ga

pharologantšho le dipharologantšho tše dingwe. Kerkhoff (*ibid*) o sa tiiša gore mongwalelo o bopša ka dipharologantšho ka moka ga tšona. Se bohlokwa ke gore mongwalelo o bonagale ka kamano yeo ya gare ga dipharologantšho, gomme gape kamano yeo go lemogwe gore ga se fela koketšo ya dipharologantšho, ka lebaka la gore mongwalelo ga o bonale ka koketšo ka gore ga o swane le dipalo.

Go phutha ditaba tše mmogo, gore di tle di nyalelane le mongwalelo, go ka thwe mohuta wo wa sengwalwa o lebane le manyami goba ona masetlapelo. Molwantšhwa wa gona ke wa masetlapelo goba kwelobohloko. Mmadi o swanetše go mo kwela bohloko. Mohuta wo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a mongwadi. Khuduego yeo e swanetše go rotošwa ka kgogedi le phego tšeo e lego ditheknikigolo tša sengwalo sa masetlapelo. Mongwadi o swanetše go hlokomela le tirišo ya polelo. E swanetše go ba ya maikutlo a go lebana le kwelobohloko.

5.3.2 Dithekniki le dipharologantšho

Bjale ge go tsinkelwa mongwalelo wa *Lukas Motšheletšhele* go yo hlokomelwa temana ye e tlogo tsopolwa gomme ya hlalošwa ka go tsenelela. Kgetho ya temana yeo e hlohleleditšwe ke ge e le ye e tlogo lebana thwi le morero/moko wa ditaba wa kanegelo ye ya masetlapelo ka ge e nepiša kokwane ya thulano, ka gona e utolla khuduego ye e swanetšego ya kanegelo ye ya Rammala.

Pele go tsopolwa temana, go yo akaretšwa temana yeo pele go thuša kwešišo go mmadi. Bjale go latela kakaretšo yeo.

Moebangedi Lukas Motšheletšhele o dumela go (a) kgethologanyo le (b) kgwebo ya bomenetša lapeng la gagwe. Ditaba tšeo ga se tša kgahla MmaMotšheletšhele gammogo le bana ba bangwe ka lapeng leo. Bošaedi bjo bo napile bja dira gore mafelelong Lukas (yo monnyane) a senyegele pele le pele ka gona go se kgalengwe ke tatagwe ge a dirile diphošo. Bana ba bangwe ba ile ba ngwalela tatagobona lengwalo la go mo sola le go mo lemoša bošaedi

bjo. Se se ile sa kweša Moebangedi Motšheletšhele bohloko bjalo ka ge nke bana ba gagwe ba a mo nyatša.

Mafelelong Lukas (yo monnyane) o rile go boa gae, a swarwa ke dihlong tša ge ditaba tša go nyala Lina di sa kgonagale. Ka morago ga ketelo ya baeng ba babedi ba Bašweu, Lukas (yo monnyane) a bona gore ngwedi o apogetšwe ke maru; ka thokong ye nngwe o šetšwe morago ke ba molao ka ge a tlogetše Joisi ka bana ba bararo a re o nyala Lina. Lukas (yo monnyane) o bonwe a etšwa ka ntlong a lla, a namela thabana fao go lego dintlwana tša bobolokelo tša tatagwe; ya ba gona ge a iphegile ka morago ga ngwako wa gabo.

Lehu la Lukas (yo monnyane) e bile la semaka. Ke lona la go hlola ketelo ya satšeni le maphodisa gammogo le ngaka le mooki go tlo thuša ba lapa leo. Sebakeng sa gore Lukas (yo mogolo) a fefolwe bogale bja lehu leo la morwagwe ka ketelo yeo, o fo wela fase, le yena a tšewa ke phiri bjalo ka morwagwe. Ke ka fao lehu la, bobedi, boLukas, le ka hlalošwago go ba la masetlapelo ka ge ebile godimo ga moo le šikintše le lefase lohle, gagolo ka lebaka la maemo a godimo a baanegwa (batho) bao.

Ka go realo, mohola wa kakaretšo ye ke go hlatha dilo tše pedi tše bohlokwa tša go rotošwa ke setsopolwa se, tšeo di tswalanago le bophelo bja lapa la Moebangedi Lukas Motšheletšhele, e lego (a) tswalano ya maeto a mabedi: ketelo ya baeng ba babedi ba Bašweu ya go lebana le bosenyi bja Lukas (yo monnyane) le (b) ketelo ya satšeni le maphodisa gammogo le ngaka le mooki ya mabapi le lehu la Lukas (yo monnyane) go tlo thuša Lukas (yo mogolo) manyaming ao. Ka fao maeto a mabedi ao a godiša manyami a go lebana le kwelobohloko lapeng la Moebangedi Lukas Motšheletšhele.

Ke ka tsela yeo go tlogo kgethwa temana ye e tlogo tšweletša mongwalelo wa kanegelo ye ya masetlapelo. Yona še e a latela:

Go tseneng satšeni le maphodisa ba namile ba laela batho gore ba emele kgakala, le gore Moebangedi Motšheletšhele a batamele. Ngaka e namile ya tšwela le mooki, yena a swere ditlabele-mefaka, disaga, diletswana – dilo ka moka tša go bua batho. Ngaka e ile ge e thoma go dira modiro wa yona wa go bua setopo sa Lukas, Motšheletšhele a nama a rutlologa ka phegelelo ye e ilego ya makatša banna ka moka. Go tsena ka ntlong e filo ba go thetšwa ke segokgobe, go wela fase. Ge Mathuhu a re go banna ba bangwe a re ‘mpoaboeng’ aowa maloba e be e šetše e le ngwagola. Ngaka ge e kgopelwa tlhakodišo, e filo boa e kgaphanya diatla ebile e šikinya le hlogo, e re o betilwe ke pelo (letl.70-71).

Temana ye e lebane le ditaba tše pedi tše:

- Ngaka e bua setopo sa Lukas (yo monnyane).
- Lehu la Lukas (yo mogolo).

Ge mongwadi a bolela ka ga go buiwa ga Lukas (yo monnyane) ke ngaka e thušwa ke mooki, o nepiša bophelo bja Moebangedi Motšheletšhele. Mokgalabje yo, bophelong bja gagwe ka moka, o phedišitše ba lapa la gagwe gaboima ka lebaka la kgethologanyo le lehloyo baneng ba gagwe. Mafelelong a hwa lehu le lešoro.

Le ge go bile le lehu le lebjalo la Lukas (yo monnyane), mongwadi ga a mo nyatše, o ka re o no nyaka go bona kwelobohloko go babadi/batho. Kwelobohloko yeo e bonagala ge mongwadi a diriša Albina (motho wa go loka) go fefola maatla a bošoro bja Lukas (yo monnyane) ka gobane Albi ga a nyatše Lukas (yo monnyane). Ditaba tše di šetše di hlalošitšwe ka botlalo kua morago gona mo kgaolong ye.

Nyakišišo bjale e yo ahlaahla mongwalelo wa temana ye. Modirokgomo wa monyakišiši fa, ke go lemoga dipharologantšho tša mongwalelo, gomme ka morago tša hlathollwa go utolla mongwalelo wa Rammala. Ka yona tsela yeo, ge go senkasenkwa, ka tsenelelo, mongwalelo, go sekasekwa dipharologantšho tša mongwalelo gammogo le dithekniki tše di šomišitšwego. Tlhalošo ya dikgopolo tšeo e šetše e phethilwe ka godimo.

Ge go sekasekwa mongwalelo wa temana ye e kgethilwego ka mo godimo, go yo latelwa lenaneo la dipharologantšho tša mongwalelo mo temaneng ka go di nepiša le dithekniki tše di dirišitšwego ke Rammala mo polelong ya gagwe go tšweletša khuduego le maikutlo.

Dipharologantšho tša mongwalelo	Dithekniki tša mongwalelo
1 peakanyapolelo	kgogedi le phego
2 (modiro wa) yona le (ngaka) yena	lešalašala/lešalaina
3 go emele kgakala, go wela fase le go betwa ke pelo	seka
4 aowa	lelahlelwa
5 maloba e be e šetše e le ngwagola	pebofatšo
6 le gore, le ebile le le	phapantšho
7 (dilo) ka moka le (banna) ka moka	
8 ge e thoma go dira	modirišopeelano
9 wa go go bua setopo le ye e ilego ya makatša	lehlaodi
10 ka ntlong	lehlathifelo
11 a re (go banna ba bangwe) a re	poeletšo

Pele dithekniki tšeo di ahlaahlwa ka botlalo go swanetše go gatelelwe gore mohola wo mogolo wa thekniki ya mongwalelo ke go tšweletša maikutlo le khuduego tša mongwadi ka nepo ya go leka go huetša mmadi (le setšhaba) gore le yena a huduege go no swana le mongwadi.

5.3.2.1 Kgogedi

Ge a tšweletša tlhalošo ya kgogedi, Cohen (1973:197) o re:

The means used by the author to keep the interest of his reader or audience in what is happening or in the results of what has happened to the people in his narrative.

Fa Cohen o re kgogedi ke mokgwa wo bohlokwa wo mongwadi a o dirišago go loutša kgahlego ya mmadi go bala go ya pele gore a tle a tsebe gore ditaba di fela bjang. Yelland, Jones le Easton (1983:184) bona ba hlaloša kgogedi ka tsela ye:

The poised anticipation of the reader or audience as to the outcome of the events of a Short Story, A Novel or A Drama, particularly as these events affect a character in th work for whom the reader or audience has formed a sympathetic attachment...

Mongwadi setsopolweng sa ka godimo o re:

Go tseneng satšeni le maphodisa ba namile ba laela batho gore ba emele kgakala, le gore Moebangedi Motšheletšhele a batamele.

le

Go tsena ka ntlong e filo ba go thetšwa ke segokgobe, go wela fase.

Sa mathomo, polelo ya ka godimo e lebana le sephiri. Ke go re mongwadi o hlaloša ditaba ka go široga/utama gore di se lemogwe gabotse ke mmadi. Mmadi o rato tseba gore (a) ge bjale batho ba laetšwe go emela kgakala, mola

(b) Moebangedi Motšheletšhele a batametše, go tlo direga eng. Thulaganyo ye bjalo ya ditaba e hlola kgogedi ya go lebana le go balela sengwalo pele. Kgogedi yeo ke ya kwelobohloko go lapa la Moebangedi Motšheletšhele.

Sa mafelelo, ge go lekolwa thulaganyo ya polelo ya Rammala ya setsopolwa sa ka godimo ka kakaretšo, go hlokomelwa tirišo ya thekniki ya peakanyapolelo go ya ka tlhalošo ya ka godimo ya teori ye ya kgogedi, e lego go hlaloša ditiragalo (a) ka go laela batho gore ba emele kgakala le (b) go batamela ga Moebangedi Motšheletšhele ge go tlo buiwa setopo sa Lukas Motšheletšhele (yo monnyane). Ka lehlakoreng le lengwe boitshwaro bja maikutlo a go wela fase ga Lukas (yo mogolo) bo makatša le go gakgamatša batho. Mafelelong Mathuhu o goleditše tlhakodišo go tšwa go banna ba bangwe go mo thuša mahlokong ao a Lukas (yo mogolo).

5.3.2.2 Phego

Holman (1936:170) o tšwela pele ka go hlaloša phego ka tsela ye:

Suspense is the major device for the securing and maintaining of interest in all forms of fiction. It may be either of two major types, in one the outcome is uncertain and the suspense resides in the question of who or what or how, in the other the outcome is inevitable from the events which have gone before and the suspense resides in the audience's frightened anticipation in the question of when.

Rammala o tšwela pele polelong ya ka godimo gore:

Ngaka ge e kgopelwa tlhakodišo, e filo boa e kgaphanya diatla ebile e šikinya le hlogo,

Ka polelo ye o gatelela gore mmadi o tseba pheletšo ya Lukas (yo monnyane) eupša ga a tsebe gore le yena Moebangedi bjalo ka morwa wa gagwe o tlo feletša a hlokofetše, gagolo ka gore o be a šetše a babja.

5.3.2.3 Lešalašala/lešalaina

Serudu le ba bangwe (1988:244) ge ba hlatholla lešalašala, ba re ke lentšu leo le emelago leina mo lefokong ntle le gore le be leina la selo seo. Ba tšwela pele ka go re le kgona go thoma lefoko ntle le leina.

Ge a gatelela tirišo ya lešalašala Rammala o re:

Ngaka e namile ya tšwela le mooki, yena a swere ditlabele-
mefaka, disaga, diletswana...

Lentšu le 'yena' setsopolweng le emela leina la 'ngaka' mo lefokong la ka godimo ntle le gore lentšu leo e be leina ka bolona. Godimo ga moo, tirišo ya 'yena' e ka thoma lefoko ntle le leina leo la ngaka, bjalo ka '... Yena a swere ditlabele-mefaka, disaga, diletswana...' Go tlo lemogwa gore 'yena' yeo e hlaloša ngaka yeo modiro wa yona o tšweletšwago bjalo ka moya wa pherekano ya manyami wo o fokago lapeng la Lukas (yo mogolo), e lego lehu la Lukas (yo mogolo).

5.3.2.4 Seka

Ge go tsinkelwa dithekniki tša thulaganyo go šetše go hlalošitšwe kgopolo ya seka. Ka go realo mo karolong ye go yo gatelelwa dintlha tše bohlokwa fela tša thekniki ye ya seka. Serudu (1989:40) o bontšhitše gore seka se amanywa le sehlophantšu le ge e ka ba sekafoko sa polelo ye e itšego seo tlhalošo ya sona e sa amanego le popego ya sona.

Rammala o dirišitše thekniki ya seka ka ditsela tše tharo tše di latelago, e lego:

- Go emele kgakala,
- Go wela fase
- Go betwa ke pelo

Go emela kgakala go lebane le go ba kgojana ga tiragalo (gantši ya go garola matswalo). Go wela fase o bontšha letšhogo, mola go betwa ke pelo gona go gatelelwa maikutlo a manyami a lehu. Bjale, ditaba tšeo di tšweletša maikutlo a go garola matswalo, letšhogo le manyami. Ka go realo maikutlo a mohuta woo a tšweletša kwelobohloko le manyami a masetlapelo a lehu.

5.3.2.5 Lelahlelwa

Go boletšwe ka godimo gore, ka lelahlelwa, Nokaneng le ba bangwe (1992:439) ba gateletše gore ke lentšu la go se amane le mantšu a mangwe polelong yeo. Ke go re lelahlelwa ga le laolwe ke makgokedi gammogo le melao ya polelo. Se bohlokwa ka lelahlelwa ke go ntšha maikutlo a a rilego a motho/mongwadi.

Rammala o diriša lelahlelwa ka tsela ye:

Ge Mathuhu a re go banna ba bangwe a re ‘mpoaboeng’
aowa maloba e be e šetše e le ngwagola.

‘Aowa’ yeo e dirišitšwe go ntšha maikutlo a tšhoganetšo ya go lebana le manyami a lehu la Lukas (yo mogolo).

5.3.2.6 Pebofatšo

Go balwa gore ‘maloba e be e šetše e le ngwagola’ mo setsopolweng sa ka godimo. Phapantšho ye e lebane le kwelobohloko; ke go re Lukas (yo monnyane) o hwile. Mongwadi o dirišitše thekniki ya pebofatšo go bontšha khuduego ya go lebana le kwelobohloko ya lehu le le hlagilego lapeng la Lukas (yo mogolo). Ge a hlaloša pebofatšo, Abrams (1985:60) o fo re ke:

An offensive expression used in place of a blunt one that is felt to be disagreeable or embarrassing.

Tlhalošo ye e laetša gore pebofatšo e lebane le ge ditaba di hlathollwa ka go di široga – ditaba tšeo ke tša manyami a magolo (lehu) lapeng la Lukas (yo mogolo), tšeo mongwadi a di hlalošago ka go di beba/hlompha gore di se tlo kweša, gagolo, ba lapa la Lukas (yo mogolo), bohloko.

5.3.2.7 Phapantšho

Kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe ka godimo. Go yo tsopolwa dikgopolo tše bohlokwa tše di theilwego godimo ga yona ye, e lego tšweletšo ya diswantšhokgopolo, dikgopolo goba bobedi bja tšona, tšeo di fapanego ka nepo ya go godiša goba go hlaloša tema, temana goba morero/molaetša wo o rilego sengwalong.

Ka fao, ka tirišo ya makopanyi a mararo ao: le gore, ebile le le, go fapantšhwa dikgopolo tše pedi, e lego batho le Moebangedi Motšheletšhele (le gore), satšeni le maphodisa le ngaka le mooki (le) le 'e kgaphanya diatla le e šikinya le hlogo' (ebile). Makopanyi ao a napile a tiiša kgopolo ya tlhokofalo ya Lukas (yo monnyane). Mongwadi o rulaganya ditaba bjalo ka maikemišetšo a go tšweletša kwelobohloko ya lehu.

5.3.2.8 Modirišopeelano

Mongwadi polelong ya gagwe ya ka godimo, o no re:

Ngaka e ile ge e thoma go dira modiro wa yona wa go bua setopo sa Lukas, Motšheletšhele a nama a rutlologa ka phegelelo ye e ilego ya makatša banna ka moka.

Modiro wa peelano o tšweletšwa ke:

... ge e thoma go dira modiro wa yona wa go bua setopo...

Lekopanyi le 'ge' ke lona le tiišago gore polelo yeo e lebane le modirišopeelano. Ge a hlaloša thekniki ye Serudu le ba bangwe (1988:373) ba fo re modirišopeelano o bopša ka mafokwana ao a tšweletšwago ke lekopanyi 'ge'. Mafokwana a ntshe a laetša peelano ('*condition*'). Ka go realo lefoko leo le lebane le peelano ya dikgopolo tša 'ge a thoma modiro woo wa go bua' le 'Lukas (yo mogolo) a rutlologa ka phegelelo ya go makatša banna'. Peelano ye bjalo e bontšha moya wa khuduego ya makalo yeo e tlogo tliša manyami a lehu la Lukas (yo mogolo).

5.3.2.9 Lehlaodi

Ka ge go šetše go boletšwe ka thekniki ya lehlaodi kua moragonyana, mo go tlo fo itiwa mabalankwe fela. Nokaneng le ba bangwe (1992:394) ba re lehlaodi ke lentšwana leo le hlaolago (kgethago) leina ka gare ga maina a mangwe. Lona le kwana le leina la legoro leo.

Ge go lekolwa polelo ye ya ka mo godimo ya:

Ngaka e ile ge e thoma go dira modiro wa yona wa go bua setopo sa Lukas, Motšheletšhele a nama a rutlologa ka phegelelo ye e ilego ya makatša banna ka moka.

Thekniki ya lehlaodi e tšweletšwa ke:

(a) modiro wa yona

le

(b) makalo banna

Ka go realo mantšwana ao a hlaolago (kgethago) maina (modiro le banna) ka gare ga maina a mangwe ke wa yona le ya makatša. Mohola wa go diriša thekniki ye ke go gatelela manyami a lehu.

5.3.2.10 Lehlathifelo

Nokaneng le ba bangwe (1992:474) ge ba hlaloša lehlathifelo ba re:

Ke lentšwana leo le tswalanago le lediri ka ge e le lona la go re botša ka felo fao modiro o diragalago ntshe. Lehlathi la ntshe le tlo araba potšišo ya kae.

Ge ba tlaleletša seo boSerudu (1988:227) ba fo re lehlathi le šomišetšwa go begela mmadi ditaba ka botlalo go feta lediri. Go ka thwe lehlathi le hlaloša tiro ya lediri go ya ka felo fao e diregago gona.

Rammala o re:

Go tseba ka ntlong e filo ba go thetšwa ke segokgobe, go wela fase.

‘...ka ntlong...’ yeo e dirišwago lefokong la ka godimo e tšweletša tirišo ya lehlathifelo. Bjale modiro wa thekniki ye ke (a) go araba potšišo ya ‘kae?’ le (b) go hlaloša tiro ya lediri go ya ka felo. Ke go re ka thekniki yeo mongwadi o thuša mmadi go araba fao Lukas (yo mogolo) a tsenago gona, e lego go gatelela le go hlaloša tiro ya lediri leo go ya ka felo. Lefelo leo Lukas (yo mogolo) a tsenago gona ke la khuduego ya kwelobohloko ya lehu – fao setopo sa Lukas (yo monnyane) se lego gona.

5.3.2.11 Poeletšo

Rammala o diriša poeletšo ya ‘ka moka’ mo go ‘dilo ka moka tša go bua batho’ le mo go ‘a rutloga ka phegelelo ye e ilego ya makatša banna ka moka’ go

gakgamatša mmadi ka lebaka la maatla a lehu leo le hlalošwago ka mokgwa wa go gatelelwa ka poeletšo. Ge Preminger (1965:998) a hlaloša poeletšo o re ke:

The repeating of words, syllables, sounds, phrases, a line/lines, stanza and events in all poetry.

Ge a iša pele Wales (1989:403) o bolela gore poeletšo e dirišwa go gatelela go tšweletša morero le maatlakgogedi. Ka go realo go ka thwe poeletšo e na le mešomo ye mebedi, e le lego (a) go tšwetša pele moko wa ditaba le (b) go bonagatša maatlakgogedi/phišegelo gore khuduego ya mongwadi e godišwe.

Polelo ye ya Rammala ya ka godimo e bontšha gore khuduego e tšweletšwa ka go boeletša bontši bja palo ya dilo le banna, e lego 'dilo ka moka' le 'banna ka moka'; gomme ka wona mokgwa woo go gatelelwa bontši bja batho bao ba tlilego le dilo (ditlabakelo) tše ntši. Ka go realo lehlaodipalo leo le dirišwa bjalo ka theknikinyana ya go bonagatša theknikikgolo ya poeletšo go hlagiša bogolo ('ka moka') bja manyami le kwelobohloko lapeng la Lukas (yo mogolo).

5.4 THUMO

Kgaolo ye ya bohloko e tsitsinketše kanegelo ye ya masetlapelo ya Rammala ya go bitšwa *Lukas Motšheletšhele* go šeditšwe morero le mongwalelo ge di lebane le dithekniki tša thulaganyo le tša mongwalelo. Mabapi le morero go gateletšwe gore thuto ya kanegelo ya Rammala, e theilwe godimo ga molaetša wa go re go se loke go tsenya motho mathateng a lehu.

Ge dithekniki tša *Lukas Motšheletšhele* di ahlaahlwa go šeditšwe dikokwane tšeo dithekniki tše di theilwego go tšona. Dikokwane tše bohlokwa tšeo ke (a) lerato, (b) kgethologanyo le lehloyo, (c) bohvirihwiri (bja Lukas yo monnyane), (d) go kwa bohloko ga mogatša' Lukas (yo mogolo) le (e) moanegwa Albi.

Malebana le lerato go boletšwe gore ka gobane Albi a rata Lukas (yo monnyane) gona mmadi le yena o ikhwetša a šetše a gapeletšega go se hloye Lukas (yo monnyane) le ge a na le diphošo.

Ge go tsinkelwa karolwana ya kgethologanyo le lehloyo, gona go gateletšwe gore Rammala o šomišitše dithekniki tše tharo mo setsopolweng sa pele, e lego poledišo, kemedi, sekapolelo, mola setsopolweng sa bobedi a šomišitše dithekniki, bonnyane tše nne, e lego kganetšo, kgatelelo, lehlaodi le lerui. Dithekniki tše di hlalošitšwe ka go gatelelwa mehola ya tšona.

Ka lehlakoreng la bohvirihwiri gona mongwadi, Maggie Rammala, bonnyane o šomišitše dithekniki tše tharo, e lego thulaganyo ya polelo, nyenyefatšo ya bonnyane le seka go bonagatša tebanyo ya gagwe.

Mabapi le thulaganyapolelo, Rammala o rulagantše dikgopolo tše pedi tša (a) 'go lala' le (b) 'go ema' pele ga kgopolo ya 'go rwala'. Lebaka la gagwe le bohlokwa la go beakanya ditaba bjalo, le lebane le tirišo ya sediri, e lego mebotoro le sedirwa, e lego mekotla (ya mabake). Go hlaloša ditiragalo go ya ka thulaganyo ya lefoko leo, go nepišwa sediri (mathomong) le sedirwa (mafelelong) ka maikemišetšo a go gatelela bohlokwa bja kgopolo ya mebotoro ye e rwalago mabake.

Go kwa bohloko go hlalošitšwe ka go nepiša polelo ya Onika yeo go yona go lemogilwego ka tirišo ya dithekniki tše di seelago, e lego poledišano, seka, mmolelwana wo e sego wa mehleng, papetšo, phapantšho le tlogelo.

Ka ga moanegwa Albi go boletšwe ge e le motho yo bolo wa go loka, wa tlhompho le lerato. Ge Albi a re go mmadi a se ke a nyatša Lukas (yo mogolo) ka lebaka la lerato leo a ratago Lukas (yo monnyane) ka lona, ga a mo ganetše; o thoma go kwela bobedi Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo) bohloko.

Mongwalelo o hlalošitšwe bjalo ka mokgwa wa go amanya pharologantšho ya mongwalelo le dipharologantšho tše dingwe go tšwetša pele molaetša wa mongwadi. Ke ka lebaka leo pharologantšho ya mongwalelo e lemogegago fela ge monyakišiši le ge e le yena mmadi, a šetšego a lemogile moko wa ditaba.

Go rumilwe ka go re gore mongwalelo wa kanegelo ye ya Rammala o tle o lemogege gabotse o swanetše go lebanywa le kgopolo ya manyami goba ona masetlapelo. Ka fao molwantšhwa wa gona ke wa masetlapelo goba kwelobohloko. Mmadi o mo kwela bohloko. Ke ka tsela yeo go thwego mohuta wo wa kanegelo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a mongwadi. Khuduego yeo e rotošwa ka kgogedi le phego tšeo e lego ditheknikigolo tša sengwalo sa masetlapelo. Mongwadi o hlokomela le tirišo ya polelo ye e swanetšego go ba ya maikutlo a go lebana le kwelobohloko.

KGAOLO YA BOSELELA

6.1 SENGWALO SA SEPEDI SA PHATOSE

6.2 MATSENYAGAE

Mo kgaolong ye go yo tsinkelwa sengwalo sa phatose ge se lebane le mohuta wa kanegelo ya sengwalo sa kwešišano.

6.3 MATSENO

Mo kgaolong ya bone go šetše go hlalošitšwe gore ge go tsinkelwa mekgwa ye mebedi ya go anega dingwalo, go bolelwa gape le ka sengwalo sa phatose. Go hlalošitšwe gape gore mehuta ye mebedi yeo (phatose le masetlapelo) e lebana le moko wa ditaba wa go nepiša kgegeo yeo e godišago goba e tšwetšago pele ditiragalo tša sengwalo sa mohuta wo.

Bjalo ka kanegelo ya masetlapelo, ditiragalo tša phatose le tšona di lebane le kwelobohloko yeo e nyalanego le lehu la molwantšhwa yoo mmadi a ikgwerantšego le yena. Moanegwa yoo o welwa ke matshwenyego a magolo ka kudu go feta moanegwagolo wa masetlapelo. Molwantšhwa yoo ke yo bolo; ke ka fao a ratwago ke karolo ye e rilego ya setšhaba ka lebaka la gona go loka goo ga gagwe; ebile kwelobohloko ya bona (karolo ya setšhaba) e feta le kwelobohloko ya ge go hlagile lehu. Ditaba tšeo di tlo hlalošwa ka tshwanelo ge go sekasekwa moanegwa yoo kua pele gona mo kgaolong ye.

Mohlala wo mobotse mo dingwalong tša Sepedi wa kanegelo ya phatose ke wa kanegelo ya *Tladi wa Dikgati*. Ka lebaka la gore ditiragalo tša phatose di fela di hlakahlakanywa bobading le bosekaseking bja masetlapelo, go bohlokwa go fa tlhalošo ye e tseneletšego ya ditiragalo tša mohuta wo wa sengwalo sa phatose, ka go sekaseka kanegelo yeo ya go ngwalwa ke Phatudi ka ngwaga wa 1958 gore go tle go be le lesedi tharollong ya kgakanego le tlabego tša go lebana le

go ba gona ga kwelobohloko dingwalong tša mohuta wo wa masetlapelo le wa phatose.

Bjale ge, ge *Tladi wa Dikgati* e eyo ahlaahlwa, go yo hlokomelwa lenaneo le le latelago la ka mo tlase la go swana le lela la kanegelo ya masetlapelo go no kgonthiša phapano gare ga dingwalo tše pedi tše. Ka go realo go swantšhwa/kwantšhwa ga mananeo ao go tlo thuša ka kudu mo papetšong ya ditiragalo tša mehutangwalo ye mebedi ye, go ya ka fao go šetšego go ukamilwe ka godimo.

- (i) Kakaretšo ya kanegelo ye
- (j) Molwantšwa wa kanegelo ye
- (k) Ditiragalo tša mohutangwalo wo
- (l) Ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya phatose?
- (m) Morero wa kanegelo ye
- (n) Dithekniki tša thulaganyo
- (o) Mongwalelo wa kanegelo ye
- (p) Thumo

6.3.1 Kakaretšo ya kanegelo ye

Phatudi o anega ditiragalo tša kanegelo ye ya phatose ya *Tladi wa Dikgati* (1958) ka ga bophelo bja Tladi, ngwana ebile e le morwa wa Dikgati.

Ka go realo morero wa kanegelo ye ya phatose o nepiša bophelo bja manyami a magolo a lehu ka tsela ya go tlabega le go gakanega. Kgopolo ye e thekgwa ke ge mongwadi, Phatudi, a anega merero ya bophelo bja Tladi, morwa wa Dikgati, yoo a golelago lapeng la Dikgati gammogo le morwarragwe, Monanye. Monanye ke morwa wa Dikgati yo mogolo wa segwahlana (yo a otlilwego ke tlhago ka ge e be e le segole). Tladi ke morwa yo monnyane wa Dikgati yoo a phetšego gabotse mmeleng.

Ge nako ya lebollo e fihla, Monanye o palelwa ke go ya komeng, ka lebaka la bogole bja gagwe. Ka mokgwa woo Tladi ga a dumelelwa go bolla pele ga mogolwagwe, Monanye. Tladi o išwa ga rakgolwagwe moo a go golela gona, ka lebaka la bogwahlana bja mogolwagwe, Monanye.

Ka go hlompha mogolwagwe, Monanye, le setšo Tladi o tšhabela komeng mefatong e šele, kua gaMasemola, ka ge a se a swanela go bolla ga gabo pele ga mogolwagwe. Madimabe Tladi o hlokofalela ka molotong. Tlhokofalo yeo ya Tladi e tsoša tlabego le kgakanego ka tsela ya kwelobohloko ye kgolo go karolo ya setšhaba.

6.3.1.1 Sererwa sa phatose

Sererwa sa kanegelo ye ya Phatudi se lebane le ge Tladi a ganetšwa go ya komeng ka nako e tee le Monanye, mogolwagwe. Ka boripana go ka thwe sererwa ke: Tladi o ganetšwa go ya komeng.

Sererwa se se ka akaretšwa ka go re ge nako ya go ya komeng e fihla, Monanye o šitwa go ya molotong ka lebaka la bogwahlana bja gagwe. Ka tsela yeo Tladi o ganetšwa go bolla pele ga Monanye. Ka lona lebaka leo Tladi o išwa ga rakgolwagwe moo a go golela gona, ka lebaka la bogole bja mogolwagwe.

Ka lebaka la go hlompha mogolwagwe, le ka lebaka la melao ya setšo, Tladi o tšhabela komeng mefatong ye mengwe, kua gaMasemola, ka lebaka la ge a se a swanela go bolla ga gabo pele ga mogolwagwe go ya ka melao ya bogologolo ya segagabo. Madimabe Tladi o hlokofalela ka molotong. Tlhokofalo yeo ya Tladi e tsoša tlabego le kgakanego ka tsela ya kwelobohloko ye kgolo go karolo ya setšhaba.

Ge kakaretšo ya sererwa se e lekodišišwa go lemogwa gore se ipopile/theilwe ka dikarolwana/dikokwane tše pedi, e lego:

- Go ganetšwa go ya komeng ga Tladi
- Go hlokofalela ka komeng ga Tladi

Bjale go yo akaretšwa kokwane/motheo wa dikarolwana tše pedi tšeo tša sererwa.

Go ganetšwa go ya komeng ga Tladi

Ge nako ya go bolla ga Monanye e fihla, o šitwa go ya molotong ka lebaka la bogole bja gagwe. Ge lebaka la go wela ga Tladi le fihla, le gona Tladi o šitwa go ya lebollo ka lebaka la bogwahlana bja mogolwagwe Monanye, gammogo le gore o hlompha mogolwagwe, Monanye, go ya ka tshepedišo ya melao ya segagabo malebana le ditaba tša mohuta wo. Ke ona mabaka a mabedi a magolo ao a dirago gore Tladi a paledišwe go phetha merero ya bonna ka tsela ya lebollo ka lebaka la mogolwagwe, Monanye wa segwahlana.

Go hlokofalela ka komeng ga Tladi

Dikgati, ka go bona bothata bjoo bja morwagwe Monanye, o napile o iša Tladi, morwagwe, ga rakgolwagwe gaMasemola, moo a go golela gona. Ge koma e etšwa moo gaMasemola, ka lebaka la go šitwa ke maemo a tlhago (bogole), e lego gore bjale ke thakakoma, o šitwa go tšwela pele go emela mogolwago gore a bolle pele ga gagwe, go ya ka taelo ya melao ya bogologolo. Tladi o tšhabela komeng mefatong e šele, kua gaMasemola, ka lebaka la ge a se a swanela go bolla ga gabo pele ga mogolwagwe go ya ka melao ya bogologolo ya segagabo. Madimabe Tladi o hlokofalela ka komeng. Tlhokofalo yeo ya gagwe e tsoša tlabego le kgakanego ka tsela ya kwelobohloko ye kgolo go karolo ya setšhaba.

6.3.1.2 Mongangiši wa phatose

Mo kgaolong ya bone go šetše go boletšwe gore moanegwa wa teori ya diteng ke motho wa sengwalo, le ge e le gore le selo, e ka ba moanegwa. Go thilwe

moanegwa yoo go kaone a bitšwe moraloki go phala gore ke motho, ka gobane ge go bolelwa ka moraloki go bolelwa le ka selo eupša e sego motho fela.

Moanegwa yoo (wa mohuta woo) o bitšwa mongangišwa ('*kind-hearted person*') goba mongangiši ('*quarrel-some person*'). Gomme go hlalošitšwe gore mongangišwa ke moanegwa yo mogolo yoo a ngangšetšwago go loka mola ka lehlakoreng le lengwe mongangiši e le moanegwa wa senganga, wa go se ratege, yoo a sa dirego go loka ka dinako tšohle.

Bjale ge go sekasekwa kanegelo ye ya Phatudi ya phatose ya go bitšwa *Tladi wa Dikgati*, go lemogwa gore moanegwa yoo ke mongangišwa, e lego Tladi ka gobane o dira go loka; ka fao mmadi (le karolo ya setšhaba) o a mo rata le go mo kwela bohloko ka ge a se na le phošo le gateetee. Ditaba tša go tšhabela komeng ga se phošo ya gagwe. Ke phošo ya tlhago (bogwahlana bja mogolwagwe, Monanye gammogo le melao ya segagabo – o se bolle pele ga mogolwago). Ka go realo o ngangišwa ke tlhago le melao ya setšo (go thwe moanegwa ga se motho fela le selo goba senaganwa e ka ba moanegwa) gore a bolle ka nako ya gagwe yeo e mo lekanego go swana le dithaka tša gagwe.

6.3.2 Molwantšwa wa kanegelo ye

Mo kgaolong ya boraro go gateletšwe gore molwantšhwa ke moanegwa wa teori ya thulaganyo yoo a nago le modiro wo o itšego sengwalong. Moanegwa wa kanegelo ya mohuta wo wa phatose ke motho yo mošomo wa gagwe e lego go tšweletša bophelo bjo bo phelwago ke motho wa go se be le sa gagwe (moditšana). Ke moanegwa yo a sa amanego felo le maemo ao a phagamego setšhabeng seo a phelago go sona. Ka go realo moanegwa wa phatose o nepiša bophelo: go tlabega le go gakanega. Dikgopolo tše pedi tše di tlo hlalošwa ka botlalo ka morago ge go tsinkelwa mongwalelo wa kanegelo ye ya *Tladi wa Dikgati*.

Go wa ga gagwe (molwantšhwa) mo bophelong ga go ame setšhaba ka moka, ka ge e no ba motho fela, yo a se nago maemo a a rilego. Le ge go le bjalo, ge

a wele, babadi/batho ba no mo kwela bohloko bjalo ka karolo ya setšhaba, ka lebaka la go loka goo ga gagwe. Go realo go ra gore mogale yo wa sengwalo sa phatose ga a na mafokodi ao a ka mo amanyago le diphošo tša go lebana le lehu la gagwe, goba ona masetlapelo a go feta lehu. Ge go bapetšwa tlhalošo ye le ditragalo tša *Tladi wa Ditkgati*, go lemogwa se molwantšhwa, Tladi, a lego sona.

Ge Tladi wa Dikgati, bjalo ka molwantšhwa wa *Tladi wa Dikgati*, semelo sa gagwe se sekasekwa bjalo ka sengwalo sa kanegelo ya phatose, seo se laolwago ke moko wa ditaba/morero, se tlo lebanywa le morero woo o hlalošago gore moanegwa yo ke molwantšhwa wa phatose, yoo e lego:

- Motho wa maemo a fase; ke go re motho wa mehleng.
- Ga a na bofokodi; ke moloki wa go hloka bošaedi.
- Le ge a se na bofokodi o a hlokofala ka lebaka la kgakanego le tlabego.
- O kwelwa bohloko ge a hlokofala ka gore ke motho wa go loka.

Bjale go yo tsitsinkelwa morero wa padinyana ye go ya ka dikokwane tše tša ka godimo tša moanegwa wa phatose go lebeletšwe gore molwantšhwa ke:

6.3.2.1 *Motho wa maemo a fase*

Moanegwathwadi wa sengwalo sa phatose o swanetše go ba motho wa maemo a a rilego a fase, e be mohlaki le mohlaki. Ke go re ga a na maemo bophelong; ke motho wa go hloka sa gagwe. Ge a tiiša maemo ao, Phatudi o re:

Mmasefako le Mmapule ba be ba robala ka morago mathuding
a ngwako woo go robalago mmagobona (letl.8)

le

'Ba akanya gore Morwa' Dikgati le ge a be a eme ka maoto, a le dipotokwane, o be a sa le ngwana gobane le komeng o be a sa ba a hlwa a eya gona' (letl.33).

Legae la boTladi, ke la go hloka ka gobane le hlaelela madulo a maemo a godimo gammogo le ditlabakelo tše dingwe tša go bontšha gore ke la mabaibai:

Mmasefako le Mmapule ba be ba robala ka morago mathuding a ngwako..., tatago bona yena a robala ka ntlwaneng ka mafuri (ebile) go na le ngwakwana wa mollo

Godimo ga moo, go thwe Tladi e be e sa:

le ngwana gobane le komeng o be a sa ba a hlwa a eya.

Ge motho e sa le ngwana ga a na ditseka, ka go realo ga a na sa gagwe – bophelo bja gagwe bo itshamile ka bja ba bangwe (batswadi ba gagwe).

6.3.2.2 Ga a na bofokodi

Go kgonthiša go hloka bofokodi ga Tladi, Phatudi o no re:

Na koma e fetola matswalo le bogolo bja motho? Aowa, ga e fetole selo. Monanye ke mogolle. Go tla no ba bjalo ka mehla le ge re ka ya mphatong gotee (letl.46).

Tladi o gatelela gore yena ga a na le phošo – phošo o e rweša melao ya setšo:

Na koma e fetola matswalo le bogolo bja motho? Aowa, ga e fetole selo.

Ka lehlakoreng le lengwe mongwadi o kwana le Tladi ka go tšweletša mafokodi a a rilego a mogolwagwe Monanye, ka gore o bolela gore Monanye o na le mafokodi ka go re:

‘Monanye ke segwahla. Ke mofokodi’.

‘O a rereša. Ke yo boima Monanye ruri,’ go bolela yo mongwe (letl. 19).

Bofokodi bja Monanye bo lebanywa le bolwetši le bogwahlana bja gagwe go ya ka fao bo hlalošwago ke baanegwa ba bangwe ka gona. Ge moanegwa yo a phelago le go tseba dilo ka moka tša bophelo bja Monanye a re ke segole; ke go re o na le mafokodi bophelong bja gagwe, mmadi o amogela ditaba tšeo ka botlalo ka gobane o tseba Monanye go feta le mongwadi.

6.3.2.3 O a hlokofala (le ge a se na mafokodi)

Phatudi o re Tladi o ya fase le ge a se na mafokodi a a rilego ka gobane o a hlokofala. O re:

Matwetwe a lemoga gore molwetši o dikologwa ke phiri gomme a ba a lemoga gape gore Dikgati o tsenwe ke maseme ka maatla (let.55).

le

Jo-nna-jo! Dikgati a hlaba mokgoši gobane o bone ka mahlo... Banna ba ile ge ba ekwa sello sa Dikgati ba thoma ka pela go hlaba mašata le go opela go tima le go thibela gore sello sa Dikgati se se kwale ka ge e le mokgwa wa komeng go dira bjalo (letl.55).

Dipolelo tše di gatelela lehu; ke go re le ge Tladi a se na mafokodi – mafokodi e le a tlhago, o feleletše a ile moletemohlaelathupa. Taba ye e hlola kwelobohloko

le manyami a magolo mafahleng a karolo ya setšhaba ka gobane batho ba a gakanega le go tlabega ka lebaka la tiragalo yeo.

6.3.2.4 Mmadi o mo kwela bohloko

Go tiiša kgopolo ya karolo ya setšhaba (batho) ya go kwela Tladi bohloko ge a tšewa ke phiri, mongwadi o re:

Kgwedi ya boraro e be e šetše e balamile gomme go šetše fela dibeke di le tharo gomme boTladi ba fologa thabeng. Dikgati bjalo ka mehleng a leba morotong go yo bona Tladi. A hwetša Tladi le ba bangwe ba le balwetši kudu! Ba palelwa ruriruri gomme ba šetše ba šala morotong ge koma e eya go fula (letl.53).

le

Malekutu le Kunupi, bakgomana ba bagolo gaMasemola, bona beng ba koma, mmogo le Dikgati ba fihla ka pele go matwetwe.

‘Babinaphiri’ go realo ngaka, ‘naka e šitile moletši’. Sefahlego sa gagwe se senyegile (letl.55).

Maemo a bolwetši bja Tladi ka mphantong, a ipopile sethakgodi, e lego tiragalo ya go hlola thulano (ye kgolo) ya manyami. Ka go realo bolwetši bo fetoga semamathane (moromiwa) sa lehu leo le tlelago Tladi:

... ‘naka e šitile moletši’. Sefahlego sa gagwe se senyegile.

Ka fao, ditiraglo tšeo di bakela mmadi go ba le kwelobohloko ye kgolo pelong ya gagwe.

6.3.3 Ditiragalo tša mohutangwalo wo

Go lemogilwe gore ditiragalo tša sengwalo sa phatose, ge di bapetšwa le tšeo tša masetlapelo, di lebanywa le go hlokofala ga moanegwa wa mehleng, wa go hloka maemo setšhabeng. Gantši ditiragalo tšeo di ama lapa le meloko ya lona (le karolo ya setšhaba) bjalo ka lapa la Dikgati le bana ba gagwe. Godimo ga moo, se bohlokwa ka ditiragalo tšeo ke kokwane ya go loka. Ke go re ditiragalo di theilwe godimo ga toko/bolo (Tladi o lokile ka gore o na le tlhomphe le lerato).

Ditiragalo tša mohutangwalo wo di amana ka kudu le taba ya go beelwa thokwana ga moanegwagolo/molwantšhwa (Tladi o išwa gaMasemola) eupša le ge go le bjalo, lapa le meloko ba ikgweranya le gona go itswalanya le yena ka lebaka la kwelobohloko; ke yona taba yeo e hlolago kgakanego le tlabego (lehu la Tladi).

Ge ditiragalo tšeo tša phatose, e lego tša *Tladi wa Dikgati*, di lekolwa, go yo hlokomelwa:

- Ditiragalo tša lehu la moanegwa wa mehleng
- Ditiragalo tša go ama lapa le meloko
- Ditiragalo bjalo ka kokwane ya go loka
- Ditiragalo tša go hloka bofokodi ebile di tsošago maikutlo a kwelobohloko
- Ditiragalo tša go makatša tša go tšweletša dinnete tša bophelo
- Ditiragalo tša go šiiša namana tša mmele ebile tša go tsoša kwelobohloko ye kgolo

Bjale go yo tsinkela dikokwane tšeo tša ditiragalo tša sengwalo sa phatose ka go di nepiša le padinyana ya *Tladi wa Dikgati*.

6.3.3.1 *Ditiragalo tša lehu la moanegwa wa mehleng*

Ge a hlaloša ditiragalo tša moanegwa yoo wa mehleng wa go hloka sa gagwe, mongwadi o re:

Ka letšatši le lengwe, maru a phefo a tletše legodimo gomme go tonya, too! ka nako ya ge koma e goroga e etšwa go fula, Tladi a golelwa ke bolwetši ka kudu. Matwetwe a lemoga gore molwetši o dikologwa ke phiri gomme a ba a lemoga gape gore Dikgati o tsenwe ke maseme ka maatla (let.55).

le

‘Babinaphiri’ go realo ngaka, ‘naka e šitile moletši.’ Sefahlego sa gagwe se senyegile (let. 55).

Ditsopolwana tše tša ka godimo di hlaloša lehu la Tladi ka batho ba babedi, e lego mongwadi le ngaka. Phatudi o diriša batho ba babedi bao go anega ditiragalo tše tša lehu la Tladi go gatelela gore ka nnete (go na le bohlatse ka ge go na le hlatse) Tladi o tšerwe ke phiri. Ka tsela yeo, palo ya bobedi (ke go re lehu le begwa ke batho ba bantši (dihlatse tše pedi), e sego motho o tee(hlatse e tee)) yeo, e godiša kwelobohloko, masetlapelo le manyami a magolo mafahleng a karolo ye e rilego ya setšhaba le go mmadi. Ka go realo go ka thwe palo yeo (ya bobedi) e tiiša lehu la Tladi, moanegwa wa mehleng, wa go itlhakela – tatagwe ga a na sa gagwe. Ge a (Dikgati) ka be a na le sa gagwe, mohlomongwe o be a tla kgona go phološa morwagwe dinaleng tša lehu ka go hwetša ngaka ye nngwe ye maatla ya go mo thuša kotsing yeo.

6.3.3.2 Ditiragalo tša go ama lapa le meloko

Mongwadi ge a hlaloša ditaba tše o re:

Dikgati o be a dutše setulwaneng. Monnamogolo, Mogalatšane, a dutše fase phateng, a itshetlegile ka lebotā; Tladi a le thoko ya gagwe ka go la go ja gomme Mohlehle, mmagoTladi, mogatša’ Dikgati, a khunamile go lebana le monna wa gagwe ka le letshegadi.

Mogalatšane a bula molomo:

‘Malope!’

‘Mogale!

‘Ke tlile mo ka taba’

‘Mahlako o a kwa na? go realo Dikgati...

Ke tlile ka molato wa yo morwago, Tladi! Maabane o tlile a lla mo go nna. O re, thaka tša gagwe di mo šiile, di ile mphatong gomme le yena o rata go ya gona... Tladi o re: ‘ke tenwe ke bošoboro ke nyaka go ya komeng bjalo ka ba bangwe. Ke šetše ke nnoši gomme batho ba ntshega’... ‘Malope, ke ya di kwa ditaba tše’ go realo Mohlehle (letl.44).

Go ya komeng ga Tladi go bolelwa ke ba lapa. Ke go re ditaba tša go rata go wela ga Tladi, di šilwa megopolong ya ba lapa. Go rulaganya ditaba bjalo, Phatudi o rato gatelela bogale le bošoro bja tiragalo ye e tlogo ya masetlapelo, e lego lehu la Tladi, yeo e tlogo wela ba lapa leo.

6.3.3.3 *Ditiragalo bjalo ka kokwane ya go loka*

Ge Phatudi a hlaloša ditiragalo tše, o no re:

‘Fela ga di ye ka tsela gobane Monanye a ka se thake le Tladi. Sesotho se a gana le tshwanelo ga se yona go dira gore bana ba motho ba nyatšane. Tladi a se ke a taboša Monanye mahlo eupša ga a mo hlomphe, ke kwana kudu le mantšu a rakgoloagwe’ (letl.44).

Ntshetshere ya go ya molotong ga Tladi, ga se phošo ebile Tladi ga a nyatše Monanye; o a mo rata le go mo hlompha. Bothata bo hlolwa ke tshepedišo ya melao ya setšo sa segagabo:

Sesotho se a gana le tshwanelo ga se yona go dira gore bana ba motho ba nyatšane.

Tšeo di bolelwago ka godimo ga di dire gore go thwe Tladi ga se a loka. Go se loke go lebane le bogologolo. Ditiragalo di begwa ka mokgwa wa lehlakore la go se loke go gatelela lehlakore la go loka.

6.3.3.4 Ditiragalo tša go hloka bofokodi ebile tša go tsoša maikutlo a kwelobohloko

Ge a kgonthiša ditiragalo tšeo, mongwadi, Phatudi, o fo re:

‘Ke molao wa go fahlwa, wa go leka go thibela motho go ba monna mola o sa kgone go mo thibela go gola! Ke molao wa go senya sebaka fela. Le gona mphato wona wo o lebane nna, e sego Monanye.’

le

Tladi a goletwa ke bolwetši ka kudu. Matwetwe a lemoga gore molwetši o dikologwa ke phiri gomme a be a lemoga gape gore Dikgati o tsenwe ke maseme (letl.55).

Tiragalo ya setsopolwa sa mathomo e gatelela gore ke molao wa setšo woo o nago le phošo ka go ganetša Tladi ge a eya molotong, eupša e sego Tladi ka gobane nako ya gagwe ya lebollo e fihlile. Go realo go hlalošwa go hloka bofokodi ga Tladi.

Ka lehlakoreng le lengwe tiragalo ya setsopolwa sa bobedi yona e gatelela ka fao Tladi a tlaišegago ge a le kua komeng ka lebaka la bolwetši bjo bo mo hlasetšego le go mo gatelela, ka go realo e tsoša khuduego, maikutlo le kwelobohloko.

6.3.3.5 Ditiragalo tša go makatša tša go tšweletša dinnete tša bophelo

Tladi o gapeletša gore a lokollwe go yo bolla ka gobane ge a ka se bolle o tla fetoga lešoboro (melao ya setšo fao le gona e a mo gapeletša); yona taba yeo e tlogo go ba semaka bophelong bja gagwe. O re:

Na koma e fetola matswalo le bogolo bja motho? Aowa, ga e fetole selo. Monanye ke mogolle. Go tla no ba bjalo ka mehla le ge re ka ya mphatong gotee (letl.46).

O tšwela pele go nyatša le go nyefola setšo ka gore o re se a mo makatša ka fao se lego ka gona:

'Ke molao wa go fahlwa, wa go leka go thibela motho go ba monna mola o sa kgone go mo thibela go gola! Ke molao wa go senya sebaka fela. Le gona mphato wona wo o lebane nna, e sego Monanye' (letl.46).

Ka polelo ye mongwadi o dirišitše sekapolelo sa kganetši go gatelela maemo a Tladi a go ngangabala. Mampuru (1991:80) o hlaloša kganetši gore ke:

Go tšweletša kganetšano le phapanyo mo go hlalošeng seo go bolelwago ka sona. Kganetšano ye e tšwelela ka mokgwa wa go bapetša dilo tšeo di fapanago. Ka papetšo ye mmadi o kgona go bona kganetšano ya tšona le go kwešiša kgopolo yeo e tšweletšwago.

Ka fao mongwadi o diriša papetšo go fapantšha dilo (dikgopolo) tše pedi, e lego molao (tshepedišo ya setšo) le Tladi (ge a ganetša molao woo wa bogologolo go phethagatšwa). Go ka thwe ka go realo Phatudi o thulanya dikgopolo tša bogologolo le tša sebjalebja, e lego dikgopolo tše mpsha tša Tladi malebana le tshepedišo ya setšo mererong ya lebollo.

6.3.3.6 Ditiragalo tša go šiiša namana tša mmele ebile tša go tsoša kwelobohloko ye kgolo

Ge a kgonthiša ditiragalo tše o tša go garola matswalo, Phatudi o no re:

Jo-nna-jo! Dikgati a hlaba mokgoši gobane o bone ka mahlo...
Banna ba ile ge ba ekwa sello sa Dikgati ba thoma ka pela go
hlaba mašata le go opela go tima le go thibela gore sello sa
Dikgati se se kwale ka ge e le mokgwa wa komeng go dira
bjalo (letl.55).

Ge motho wa monna a šetše a hlaba phooko (go lla), mola go thwe monna ke
nku o llela teng, go bontšhwa/gatelelwa maatla a bošoro le bogale bja tiragalo
yeo ya mahlomola a magolo, ka gobane monna o a kgotlelela ka gore ga se
ngwana goba mosadi. Bjale ge Dikgati a šetše a šitwa ke go kgotlelela, go
laetša gore tiragalo ye bjalo e kweša bohloko ka kudu. Ka fao tiragalo yeo e
tshotshoma ka khuduego le maikutlo a manyami le kwelobohloko ye kgolo yeo e
amago le karolo (ba lapa le meloko) ya setšhaba.

6.3.4 Ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya phatose?

Taba ya pele: Gantši kanegelo ya phatose e na le moanegwagolo wa maemo a
fase. Go tlo tsopolwa mohlala wa Tladi wa Dikgati bjalo ka molwantšhwa wa
maemo a mehleng. Ge a tiiša ditaba tše Phatudi o re:

Bjalo ka ge e be e le marega, phefo e gaketše gomme mmu o
ke o kolobile. Nao tša Tladi tša phaka tša hwa gomme go
sepela ya eba go šita kgang. Mo mmeleng, Tladi a se kwe
phefo kudu ka lebaka la mantabulana a a bego a ena le ona.
Monnamogolo yena o be a tsene jaseng ya matšoni gomme a
tšhahlanketše ka dimphašane (let.28).

le

Ba akanya gore Morwa' Dikgati le ge a be a eme ka maoto, a le dipotokwane, o be a sa le ngwana gobane le komeng o be a sa ba a hlwa a eya gona (let. 33).

Polelo yeo e gatelela maemo a mehleng (go hloka sa gagwe) a Tladi:

Nao tša Tladi tša phaka tša hwa gomme go sepela ya eba go šita kgang. Mo mmeleng, Tladi a se kwe phefo kudu ka lebaka la mantabulana a a bego a ena le ona.

Taba ya bobedi: Kanegelo ya phatose e na le molwantšhwa wa go hloka mafokodi. Go kgonthiša ditaba tše mongwadi o re:

'Ke molao wa go fahlwa wa go leka go thibela motho go ba monna mola o sa kgone go mo thibela go gola. Ke molao wa go senya sebaka fela. Le gona mphato wona wo o lebane le nna, e sego Monanye' (let. 46)

Go ka thwe, Tladi o hloka mafokodi ka gobane diphošo tše o ka rego o a di dira, di lebane le tshepedišo ya melao ya setšo, e sego bofokodi go tšwa lehlakoreng la gagwe.

Taba ya boraro: Ditiragalo tša kanegelo ya phatose di nepiša bophelo: go tlabega le go gakanega. Mongwadi, Phatudi, o fo re:

Tladi a golelwa ke bolwetši ka kudu. Matwetwe a lemoga gore molwetši o dikologwa ke phiri gomme a be a lemoga gape gore Dikgati o tsenwe ke maseme (letl.55).

Mongwadi o diriša kgakanego le tlabego bjalo ka kokwane ye bohlokwa ya bophelo bja moanegwa wa sengwalo sa phatose ka gobane di godiša morero

wa mohutangwalo wo. Kgakanego le tlabego tšeo di hlagišwa gagolo gape ka mokgwa wo, gore di bonagale le go godišwa gabotse:

Jo-nna-jo! Dikgati a hlaba mokgoši gobane o bone ka mahlo...
Banna ba ile ge ba ekwa sello sa Dikgati ba thoma ka pela go hlaba mašata le go opela go tima le go thibela gore sello sa Dikgati se se kwale ka ge e le mokgwa wa komeng go dira bjalo (letl.55).

6.3.5 Morero wa kanegelo ye

Padi ye ya Phatudi e theilwe godimo ga ditaba tša setšo/bogologolo. Phatudi o hlaloša ditiragalo tša lebollo. Ditaba tšeo ke tša setšo. Moko wa ditaba o lebane le **tumelo ya go re motho a ka se ete mogolwagwe pele mererong ya bophelo**: e ka ba mošemane goba ngwanenyana, go ka thwe ke **bophelo bja kgakanego le tlabego**. Ke ka lebaka leo Tladi a ganetšwago go ya komeng ka nako e tee le Monanye, mogolwagwe. Monanye o šiilwe ke dithaka tša gagwe ka lebaka la bolwetši/bogole. Tladi ga a kwešiše ge a se a swanela go ya komeng le dithaka tša gagwe. Ke go re, o tlo ya komeng le moroto wo o latelago. Mongwadi o diriša kgakanego go godiša moko wa ditaba wa padinyana ye. Ge a kgonthiša kgakanego yeo Phatudi o fo re:

Jo-nna-jo! Dikgati a hlaba mokgoši gobane o bone ka mahlo...
Banna ba ile ge ba ekwa sello sa Dikgati ba thoma ka pela go hlaba mašata le go opela go tima le go thibela gore sello sa Dikgati se se kwale ka ge e le mokgwa wa komeng go dira bjalo (letl.55).

6.3.6 Dithekniki tša thulaganyo

Setsopolwa sa ka godimo se yo hlalošwa go thuša go bonagatša mediro ya thekniki. Ka thekniki, mo kgaolong ya bohloko, go gateletšwe gore ke selo seo se bonwago seo se tlogo kgona go šomišwa go tšweletša seo se bolelwago.

Gomme ka go šomiša thekniki, mongwadi o kgona go tšweletša tebanyo ya gagwe. Ke ka fao go thwego ke seo mongwadi a se bolelago ka go ngwala, le ka wona mokgwa woo a se boletšego ka gona ka go se ngwala. Ke ka tsela yeo go ka thwe ke mokgwa woo ka wona mongwadi a tšwetšago pele moko wa ditaba. Ka go realo thekniki e na le mediro ye e rilego, e lego (a) go gatelela kgopolo, (b) go godiša kgopolo, (c) go tiiša kgopolo ye e itšego le (d) go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Bjale mo kgaolong ye, go yo šetšwa mediro yeo ya thekniki ka botlalo mo kanegelong ya phatose ya *Tladi wa Dikgati*, e lego.

- go gatelela kgopolo,
- go godiša kgopolo,
- go tiiša kgopolo ye e itšego le
- go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Go gatelela kgopolo

Ge go balwa lelahlelwa la 'Jo-nna-jo!' mo setsopolweng sa ka godimo go lemogwa ka fao, Phatudi a ratogo gatelela kgopolo ya bošoro le bogale bja lehu ka go diriša sello sa motho wa monna, Dikgati, go hlaloša maemo a tiragalo yeo, ka gobane go thwe monna ke nku o llela teng. Ka tsela yeo, ka thekniki yeo ya kgatelelo ya kgopolo, mongwadi o hlaloša le go gatelela ditiragalo (dikgopolo) gore di bonagale gabotse mahlong a mmadi gore di tle di kwešišege gabonolo le ke bohle (setšhaba).

Go godiša kgopolo

Bjale ge go balwa:

Dikgati a hlaba mokgoši...

gona ka mo setsopolweng sa ka godimo, go lemogwa gape gore Phatudi mo o nyaka go godiša kgopolo yela ya go hlokofala ga Tladi ka mphatong. Go hlaba mokgoši ke tsela ye nngwe ye šoro ya go bontšha polelo ya selo sa manyami le masetlapelo a magolo, gagolo sa motho yo mogolo ka gobane ga go ke go bolelwa ka go hlaba mokgoši ga ngwana. Ka fao go hlaloša ditaba ka mokgwa wo, go lebane le go godiša kgopolo ye e rilego, e lego maatla, bogale le bošoro bja lehu la masetlapelo le manyami ka tsela ya semaka le tlabego.

Go tiiša kgopolo ye e itšego

Mongwadi polelong ya setsopolwa sa ka godimo o re:

Banna ba ile ge ba ekwa selo sa Dikgati ba thoma ka pela go hlaba mašata le go opela...

Go hlaba mašata le go opelela godimo go tiiša kgopolo ye e itšego ya go re ke nnete Tladi o hlokofetša. Ka go realo ke seka sa lehu. Bjale baditi ba koma ba dira mašata le go opela (ga bodikana) ka maatla gore selo sa Dikgati se se tlo kwewa ke basadi le bana kua gae, (koma ke mmutla) ka gobane ge a ka kwewa o tlo ba a tlontlotše seriti sa koma. Ge modikana a hlokofoletše komeng, tiragalo yeo ga e tsebišwe go fihlela koma e aloga.

Go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba

Bjale ge, ge go balwa gape,

Jo-nna-jo! Dikgati a hlaba mokgoši gobane o bone ka mahlo...

go tlo lemogwa gore 'Jo-nna-jo!' le '... a hlaba mokgoši...' ke polelo ye e tšweletšago dikgopolo tše di lebanego le molaetša wa Phatudi, e lego bophelo bja manyami a magolo a lehu ka tsela ya go tlabega le go gakanega. Go thwe polelo yeo e nepiša morero wa mongwadi ka gobane ke ya selo se bogale sa

manyami le masetlapelo se se tšwetšago pele tebanyo ya Phatudi ge a tlo ngwala kanegelo ye ya phatose.

Bjale pele ga ge go lekolwa morero wo wa phatose, go tlo rungwa ka go gatelela gore thulaganyo ya ditaba tša kanegelo ya mohutangwalo wo, ga ya swanela go raragana ka kudu ka ge e lebane le kwelobohloko (ya batho le karolo ye e itšego ya setšhaba). Ditaba tšeo di yo akaretšwa ka boripana go hlokometšwe ditiragalo tšeo tša kanegelo ya *Tladi wa Dikgati*.

Kanegelo ya *Tladi wa Dikgati*, ge e lekolwa go lemogwa gore thulaganyo ya yona ga se ya raragana; ditiragalo di latelane go ya le ka fao di hlofanago ka gona. Ditaba di thoma mathomong, tša latelana bjalo go fihla mafelelong. Taba ye e dira gore sengwalo sa phatose se balege gabonolo ntle le ditšhitišo gore kwelobohloko le manyami di tle di bonagatšwe ka tshwanelo.

Kanegelo ye ya Phatudi e arotšwe ka ditemana; mabakeng a mangwe mongwadi o fela a arola moela wa dikgopolo ka go šomiša dikarolwana tša go arola kanegelo ka dihlogwana tše lesometee gomme hlogwana ye nngwe le ye nngwe e na le leina la yona – e reetšwe leina. Go realo ke gore thulaganyo ye ya *Tladi wa Dikgati* ke yeo e kgotsofatšago dinyakwa tša sengwalo sa phatose. Ka gona go ka thwe e loketše babadi ka gore thulaganyo yeo e raranego e ka swariša babadi bothata ka ge e bolaya moya wa khuduego ye e letetšwego. Seo se bolela gore tatelano ya ditiragalo ke ye bohlokwa sengwalong sa phatose.

Bjale go yo lekolwa morero woo, go ka thwego ke tumelo ya go re motho a ka se ete mogolwagwe pele mererong ya bophelo, e lego bophelo bja manyami a magolo a lehu ka tsela ya go tlabega le go gakanega, ka go o nepiša le ditsopolwa tšeo di o godišago gore o tle o bonagale gabotse ka go hlokomela dikokwane tše di latelago, e lego (a) go ganetšwa lebollo, (b) go išwa gaMasemola, (c) Tladi o bogale, (d) go tšhabela komeng le (e) go hlokofala.

Go ganetšwa lebollo

Tladi o gapeletša gore a lokollwe go yo bolla. Ge a botšwa gore o ganetšwa ke molao wa setšo, o fetola ka go re:

Na koma e fetola matswalo le bogolo bja motho? Aowa, ga e fetole selo. Monanye ke mogolle. Go tla no ba bjalo ka mehla le ge re ka ya mphatong gotee (letl.46).

Gona mo letlakaleng leo, o tšwela pele go nyatša le go nyefola setšo ka gore o re:

Ke molao wa go fahlwa, wa go leka go thibela motho go ba monna mola o sa kgone go mo thibela go gola! Ke molao wa go senya sebaka fela. Le gona mphato wona wo o lebane nna, e sego Monanye.

Ka polelo ye mongwadi o dirišitše sekapolelo sa kganetši go gatelela maemo a Tladi a go ngangabala. Mampuru (1991:80) o hlaloša kganetši gore ke:

Go tšweletša kganetšano le phapanyo mo go hlalošeng seo go bolelwago ka sona. Kganetšano ye e tšwelela ka mokgwa wa go bapetša dilo tšeo di fapanago. Ka papetšo ye mmadi o kgona go bona kganetšano ya tšona le go kwešiša kgopolo yeo e tšweletšwago.

Dikgopolo tše di ganetšanago mo setsopolweng di ama molao:

- Molao o thibela motho go ba monna.
- Molao ga o kgone go mo thibela go gola.

Ge go le bjalo ke molao wa mohuta mang? Ke ka lebaka leo Tladi bjale a fetolago mawa, a kgopelago gore a išwe komeng gaMasemola.

Go išwa gaMasemola

Bothata bja ditaba bo thoma gona moo komeng gaMasemola. Kgopolo ye e tiišwa ke mantšu a Dikgati ge a re:

Koma ya kgole ditšhabeng ke dijabatho. Ge re ka leka go go arošetša dileteng, re tla be re go beša gomme o tla swa ra tloga ra ba bomang? (letl.45).

Mohlehle o tiišetša mantšu a Dikgati ka seema ge a re:

Ngwanamaganagobotšwa o wetše komeng tša batho, a re dikoma ke tšešo (letl.44).

Tladi ke yo bogale

Tladi ke yo bogale ka kudu. Mo go gopolwa ka bašemane ge ba le merakeng. Gona mo Tladi o bolaya nkwe a nnoši. Gape go bolelwa ka basetsana bao ba tšwago nokeng, gomme ba opela ka melodi ye mebosana; gomme ba godiša leina la Tladi ka dikoša, ge ba re:

‘Na ga re ba rate,
Bosehlwakamafuri,
‘Na ga re ba rate,
Bomašiyagodiša.
Re rata mang?
Mogale’a kgomo, (letl.34).

Ka košana ye, Phatudi o phagamišetša maemo a Tladi godimodimo ka go diriša dikwero. O re bašemane ba bangwe ke bosehlwakamafuri, ke bomašiyagodiša. Tladi yena ke mogale. Ka lebaka leo go ka thwe maemo a Tladi a phagamišwa ka tirišo ya phapantšho (kgopolo yeo e šetše e hlalošitšwe kgaolong ya bohloano), ka gore go bolelwa ka dihlopha tše pedi tša bašemane, tšeo di ganetšanago – bofšega le bogale. Ke ka lebaka leo padi ye e bitšwa ya bobadi bja phatose.

Go tšhabela komeng

Ka lebaka la bonganga, Tladi o gapeleditše, o bile o gorogile molotong, gaMasemola. Bjale go phethagala dikeletšo tša bakgekolo le bakgalabje tša go re bjale koma ya naga dišele e mo jele. Se se tiišetšwa ke leeto la Dikgati ge a yo hlola Tladi gona moo mphantong:

A hwetša Tladi le ba bangwe ba le balwetši kudu. Ba palelwa ruriruri gomme ba šetše ba šala morotong ge koma e eya go fula (letl.53).

Tiragalo ye e tloga e garola matswalo. Ke ya maikutlo a letšhogo a go tliša poifo le mororomelo.

Go hlokofala

Ditaba di befelela pele ge seemo sa Tladi se gakala ka tsela ya go hlalošwa gore go thwe:

Tladi a goelwa ke bolwetši ka kudu. Matwetwe a lemoga gore molwetši o dikologwa ke phiri gomme a be a lemoga gape gore Dikgati o tsenwe ke maseme (letl.55).

Yona nakong yeo Tladi o a ithobalela/hwa. Go hlaloša tiragalo ye, mongwadi o diriša kgakanego bjalo ka kokwane ye bohlokwa ya sengwalo sa phatose. Ke yona e godišago moko wa ditaba sengwalong sa phatose. Kgakanego yeo e tšweletšwa ka tsela ye:

Jo-nna-jo! Dikgati a hlaba mokgoši gobane o bone ka mahlo...
Banna ba ile ge ba ekwa sello sa Dikgati ba thoma ka pela go hlaba mašata le go opela go tima le go thibela gore sello sa Dikgati se se kwale ka ge e le mokgwa wa komeng go dira bjalo (letl.55).

6.3.7 Mongwalelo wa kanegelo ye

Mo kgaolong ya bone, Groenewald (1993:5) o hlalošitše letlalo la mongwalelo ge le nepiša polelo ya mongwadi yeo ka yona a dirago segwera le mmadi, ka gobane, go ya ka Mojalefa (1995:19) mongwalelo o ntšha khuduego. Celine (1974:934) le yena o tiišitše ka go tlaleletša taba yeo ya mongwalelo ka go o nepiša le maikutlo le khuduego. Marggraff (1996:62) le borateori ba go swana le Mohlala (1994:26) le Mojalefa (1996:19) ba rumile ka go gatelela kgopolo ya mongwalelo gore e laola maikutlo le khuduego tše di tšwetšago pele tebanyo ya mongwadi.

Ka go realo le mo kgaolong ye, mongwalelo o tlo nepišwa le dithekniki tša mongwalelo gore mmadi a tle a lemoge phapano ya tirišo ya thekniki ge e lebane le thulaganyo le ge e nepiša mongwalelo. Ka wona mokgwa woo, go tla gatelelwa gore tlhalošo ya kgopolo ya thekniki ge e lebane le mongwalelo, e bohlokwa.

Go hlalošitšwe gape gore go na le dithekniki tša thulaganyo le tša mongwalelo, go ya ka kgatelelo ya tlhalošo ye ya ka mo godimo. Mo karolong ye go tlo hlokomelwa dithekniki tša mongwalelo fela. Go šetše go boletšwe gore ka thekniki go hlathwa mokgwa woo o akaretšago wa go ngwala sengwalo. Ke mokgwa wa go amanya pharologantšho ya mongwalelo le dipharologantšho tše

dingwe go tšwetša pele molaetša wa mongwadi. Ke ka tsela yeo pharologantšho ya mongwalelo e lemogegago fela ge monyakišiši le ge e le yena mmadi, a šetšego a lemogile moko wa ditaba.

6.3.8 Pharologantšho ya mongwalelo

Dipharologantšho tša mongwalelo le tšona di ka se hlalošwe ka botlalo. Fela go gateletšwe gore ge a hlaloša pharologantšho ya mongwalelo, Kerkhoff (1962:164) o tšweletša dikgopolokgolo tše nne go ya ka fao di hlalošitšwego ge go tsinkelwa mongwalelo wa sengwalo sa masetlapelo. Eupša gape go gateletšwe gore Kerkhoff (*ibid*:163) o hlatholla go ya pele gore phapantšho ke karolwana ye nnyane ya polelo ya go tšwetša pele mongwalelo. O bapiša pharologantšho yeo ya mongwalelo le 'Monade'. A re bobedi ga di swane ka lebaka la gore go na le 'Monade' ye kgolo le ye nnyane; di a swana eupša dipharologantšho tša mongwalelo di a fapana. Ka fao mongwalelo o theilwe godimo ga dipharologantšho, e sego fela pharologantšho e tee. Gomme dipharologantšho tšeo tša mongwalelo ga di lekane ka mošomo le mohola.

O bolela go ya pele gore pharologantšho ya mongwalelo ga e na mošomo wo o tiilego ka gobane e dirišwa ditebanyong tše di fapafapanego. Ke go re mošito wo o itšego o ka lebanywa le ge e le lethabo. Ke ka tsela yeo pharologantšho ya mongwalelo e se nago mohola wo o itšego woo o tiilego. Ka mokgwa woo morero wa temana ya kanegelo o laolago mošomo wa pharologantšho ya mongwalelo; ke go re kamano gare ga dipharologantšho ka moka tša mongwalelo e bonagatša morero wa kanegelo. Go realo go ra gore dipharologantšho tšeo di logaganywa ke morero wa kanegelo go tšweletša khuduego ya mongwadi (Mojalefa, 1995:130).

Kerkhoff (1962:31) o re dipharologantšho di tšweletša mongwalelo ka go dirišana. Le ge maatla a bontši bja tšona a lemogega, ga di amane; tše dingwe di kgona go bonagatša tebanyo ya mongwadi ka botšona. Tabataba mo ke go re gantši ge go hlathollwa modiro wa dipharologantšho, go kgonwa go lemogwa

mohola wa tšona, ge fela go hlokomelwa kamano gare ga pharologantšho le dipharologantšho tše dingwe. Se bohlokwa ke gore mongwalelo o bonagale ka kamano ya gare ga dipharologantšho, gomme kamano yeo ga se fela koketšo ya dipharologantšho, ka lebaka la gore mongwalelo ga o bonale ka koketšo ka gore ga o swane le dipalo.

Pele ga tlhalešo ya dithekniki le dipharologantšho tša tšona, go tla akaretšwa ditaba tša sengwalo sa phatose ka go bolela gore mongwalelo wa mohuta wo wa kanegelo o nyakile go swana le wa masetlapelo, e no ba gore wona o lebane le masetlapelo le manyami a magolo ka kudu a go ama gantši ba lapa le meloko. Ge mongwadi a ngwala sengwalwa seo o swanetše go tlaiša mmadi wa gagwe, ke go re mmadi o swanetše go kwešwa bohloko ka kudu go tloga mathomong go fihla mafelelong. O swanetše go kwela molwantšhwa yoo bohloko bjo bogolo ka kudu go fihlela sengwalo seo se phethwa.

6.3.9 Dithekniki le dipharologantšho

Bjale ge go tsinkelwa mongwalelo wa *Tladi wa Dikgati*, le mo go yo hlokomelwa temana ye e tlogo tsopolwa gomme ya hlalošwa ka go tsenelela. Kgetho ya temana yeo le yona e hlohleleditšwe ke ge e le ye e tlogo lebana thwi le morero/moko wa ditaba wa kanegelo ye ya phatose ka ge e nepiša kokwane ya thulano; ka gona e utolla khuduego ye e swanetšego ya kanegelo ye ya Phatudi.

Pele go tsopolwa temana, le mo go yo akaretšwa temana yeo pele, go thuša kwešišo go mmadi. Bjale go latela kakaretšo yeo.

6.3.9.1 Kakaretšo ya temana

Padi ye ya Phatudi, *Tladi wa Dikgati*, e theilwe godimo ga ditaba tša setšo. Moko wa ditaba o lebane le polelo ya go re motho a ka se wele le mogolwagwe (komeng). Ke ka lebaka leo Tladi, morwa wa Dikgati, a ganetšwago go ya komeng ka nako e tee le Monanye, mogolwagwe. Monanye o šilwe ke dithaka ka lebaka la bolwetši. Tladi ga a kwešiše ge a se a swanela go namela thaba le

dithaka tša gagwe. Se se šupa gore o tla emela baratho išago. Woo ke molao wa setšo.

Moanegwathwadi wa padi ye ke Tladi. Ditaba tša padi ye di dikologa godimo ga gagwe go tloga mathomong go fihla mafelelong. Mohlang a belegwa go direga mehlolo. Lefase le a mo araba le go mo amogela gore bjale o gorogile.

Mongwadi o hlaloša tiragalo yeo ka tsela ye:

Ka morago ga sebaka, Mohlehle (mmagoTladi) a re phaphara borokong! A phaphamišwa ke modumo, pula ye šoro e etla. Gwa kwala digo le mašata di tšewa ke phefo ka mafuri. Bjang bja ntlo bja kwala eke bo re wašaa! Mosadi wa Dikgati a kwa a garolwa ke letswalo, a tšhoga (let.8).

Taba ya go re pelego ya Tladi e šikinye lefase, e fetole tlhago, e mo dira motho yo bohlokwahlokwa.

Bjale go tlo tsinkelwa ditaba tše ka lehlakoreng le lengwe, ka tsenelelo. Ditaba tše di hlalošitšwego ga di bohlokwa mo pading ye; ka gore ga di lebane le tebanyo ya mongwadi. Ke ka lebaka leo ge Groenewald a bolela ka ga semelo sa Tladi a rego (1993:8):

Bokgoni, bonatla le bophelo bja gagwe bo ka se mo hole ka selo.

Polelo ye e tiiša gore ditaba tše dibotse ka ga bophelo bja Tladi ga di thuše mongwadi ka selo go tšweletša tebanyo ya gagwe. Ge go bolelwa ka tebanyo go šupša seo mongwadi a ratago go se tšweletša ka sengwalo sa gagwe.

Polelo ye e tiišwa ke Kgatla (2000:23-24) ge a re:

Moko wa ditaba o lebane le tebanyo; ke tebanyo ya mongwadi. O na le se a se lebantšego ge a tlo ngwala puku.

Go gatelelwa gape gore pading ye, tebanyo ya mongwadi ke gore Tladi a ka se bolle ka nako e tee le mogolwagwe, Monanye. Ke setšo; go a ila. Go leka go retolla taba ye ke go ipiletša masetlapelo. Se se tiiša maatla a bošoro bja taba ye go bolelwago ka ga yona mo pading ye.

Tladi ke moanegwa wa phatose. Ditaba tša sengwalo sa phatose, di nepiša dilo tše tharo, e lego (a) bophelo, (b) go tlabega le (c) go gakanega (Kgatla, 2000:73). Ka fao khuduego ya kanegelo ya phatose e lebane le maikutlo a go tšhoša - ditaba tša setšhaba tša go garola matswalo.

Ke ka tsela yeo go tlogo kgethwa temana ye e tlogo tšweletša mongwalelo wa kanegelo ye ya masetlapelo e lebanego le bophelo tlabego le kgakanego.

6.3.9.2 Temana ya go tsopolwa

Yona še e a latela:

Ka morago ga sebaka, Mohlehle (mmagoTladi) a re phaphara borokong! A phaphamišwa ke modumo, pula ye šoro e etla. Gwa kwala digo le mašata di tšewa ke phefo ka mafuri. Bjang bja ntlo bja kwala eke bo re wašaa! Mosadi wa Dikgati a kwa a garolwa ke letswalo, a tšhoga (let.8).

6.3.9.3 Tsekatsheko ya mongwalelo wa temana

Go tloga mo bjale nyakišišo e yo sekaseka mongwalelo wa temana ye ya ka godimo go no swana le kgaolong ya bohlano. Modirogolo wa monyakišiši fa, ke go hlokomela dipharologantšho tša mongwalelo, gomme ka morago tša hlathollwa go tšweletša mongwalelo wa Phatudi. Ka yona tsela yeo, ge go

senkassenkwa ka tsenelelo mongwalelo, go ahlaahlwa dipharologantšho tša mongwalelo gammogo le dithekniki tše di šomišitšwego temaneng. Tihalošo ya dikgopolo tšeo e šetše e phethilwe ka godimo.

Ge go sekasekwa mongwalelo wa temana ye e kgethilwego ka mo godimo, go yo latelwa lenaneo la dipharologantšho tša mongwalelo mo temaneng ka go e nepiša le dithekniki tše di dirišitšwego ke Phatudi mo polelong ya gagwe go tšweletša khuduego.

Dipharologantšho tša mongwalelo	Dithekniki tša mongwalelo
Ka morago ga sebaka	Kelonako
Mohlehle (mmagoTladi)	Kgatelelo
Phaphara le wašaa	Leekiši
...a re phaphara borokong! le bo re wašaa!	Apostrofi
Phaphara le phaphamišwa	Poeletšo
A phaphamišwa ke modumo le di tšewa ke phefo	Tirwa
Ye šoro	Lehlaodi
Ka mafuri	Lehlathifelo
Eke	Tshwantšhwanyo
Wa Dikgati	Lerui
Go garolwa ke letswalo	Seka

Pele dithekniki tšeo di tsitsinkelwa ka botlalo le ka tsenelelo go swanetše go gatelelwe gore mohola wo mogolo wa thekniki ya mongwalelo ke go tšweletša maikutlo le khuduego tša mongwadi ka nepo ya go leka go huetša mmadi gore le yena a huduege go no swana le yena mongwadi.

Bjale go tlo latela tirišo ya dithekniki tšeo, go ya ka fao di bontšhitšwego ka gona mo lenaneong la ka godimo.

Go tlo lemogwa gore temana ye e lebane le ditaba tše tharo: bophelo, tlabego le kgakanego.

Bophelo

Tladi, morwa wa Dikgati, a ganetšwago go ya komeng ka nako e tee le Monanye, mogolwagwe. Monanye o šilwe ke dithaka ka lebaka la bolwetši. Tladi ga a kwešiše ge a se a swanela go namela thaba le dithaka tša gagwe. Se e tla ba taetšo ya gore o tla emela banyanana ngwageng wo o latelago. Woo ke molao wa setšo.

Le ge Tladi a le kgole komeng tša batho, ga Masemola, mmagwe, Mohlehle (mmagoTladi) o gopola ka bophelo bja gagwe bja go tšhoša mo torong:

Mohlehle (mmagoTladi) a re phaphara borokong! A phaphamišwa ke modumo, pula ye šoro e etla.

Ka go realo mongwadi o diriša thekniki ya **toro** go utolla tše di tlogo, e lego lehu la Tladi. Ka go realo o ka re Phatudi o šomiša toro bjalo ka thekniki ya tekolapejana. Ge a hlaloša thekniki ye ya tekolapejana Serudu (1989:45) o re:

Ye ke thekniki ye mongwadi a e dirišago ge a rata go tšweletša seo se tlogo direga mafelelong goba seo se utollago gannyane ditiragalo tšeo di sa tlogo direga ka moragonyana mo pukung ya gagwe.

Kelonako

Ge e hlaloša kgopolo ye, *en.wikipedia.org/wiki/Timeline* e re:

A timeline (is) a way of displaying a list of events in chronological order, sometimes described as a project

artefact. Timelines can use any time scale, depending on the subject and data. Most timelines use a linear scale, where a unit of distance is equal to a set amount of time.

Se se gatelelwago fa ke gore ka kelonako go bolelwa ka ga kelo ya nako ye e itshamile ka ditiragalo, tšeo di diregilego ka gare ga nako ye e itšego. Gape go tlo hlokomelwa gore go na le mehuta ye e rilego ya kelonako, e lego kelonako ya sengwalo, kelonako ya dipalo le kelonako ya nyalelano (*'interactive'*) ya ditiragalo. Mehuta ya kelonako ye e tlogo hlokomelwa nyakišišong ye, ke yeo ya mathomo le ya boraro, e lego kelonako ya sengwalo le kelonako ya nyalelano ya ditiragalo, ka gobane mehuta yeo e na le tebanyo ya nyakišišo ye.

Ka tshedimošo ye ya kelonako nyakišišo e tlo hlaola tirišo ya kelonako go lebeletšwe histori ya tatelano ya ditiragalo go ya ka fao di phuthologago le mabaka ka gona.

Phatudi o hlaloša thekniki ya kelonako ge e lebane le ge Tladi a ganetšwago go ya komeng ka nako e tee le Monanye, mogolwagwe. Monanye o šilwe ke dithaka ka lebaka la bolwetši. Tladi ga a kwešiše ge a se a swanela go ya komeng le dithaka tša gagwe. Se se šupa gore o tla emela baratho išago. O gapeletša go ya lebollong. Kua molotong o lewa ke koma. Ka go realo kelonako ya ditiragalo tšeo e ka arolwa ka ditiragalokgolo tše tharo tše di latelago, e lego:

- (a) Tladi o ganetšwa go ya komeng (e ka ba paka ya go kaka go belegwa le go gola ga Tladi, kua gaMasemola)
- (b) Tladi o tšhabela komeng (e ka ba nako ya go lekana mengwaya ya bošoboro bja Tladi – go ba thakakoma)
- (c) Tladi o a babja gomme ebile o a hlokofala – tiragalo yeo e ka ba lebaka la ge Tladi a bolla, e lego dikgwedi tše tharo le dibeke tše tharo, go ya ka kanegelo ye ya Phatudi).

Tatelano ya ditiragalo tšeo, le go thulanywa ga tšona, go bopa le go aga moya wa tlabego le kgakanego bophelong bja Tladi; ke go re Tladi ga a kwešiše ge ditaba di swanetše go ba ka fao di diregago ka gona. Ke ka fao Tladi, ka molomo wa gagwe wa go ja bogobe, a fogo re:

Na koma e fetola matswalo le bogolo bja motho? Aowa, ga e fetole selo. Monanye ke mogolle. Go tla no ba bjalo ka mehla le ge re ka ya mphatong gotee (letl.46).

Ge bophelo bja Tladi bo felelela ka komeng, mmadi (le karolo ya setšhaba) o a gakanega le go tlabega bjalo ka Tladi. Kgakanego le tlabego yeo di godiša maatla a khuduego le maikutlo a manyami le kwelobohloko.

Kgatelelo

E ka tšweletšwa le ke motifi goba pheteletšo. Yelland le ba bangwe (1950:115) ge ba hlaloša motifi ka tsela ya kgatelelo ba re:

In the literary art it may be simply a word or phrase repeated at certain intervals with the purpose of stressing an underlying idea, or it may be the dominating theme of a single work or of a series of work.

Ka gare ga dingwalo kgatelelo e ka tšweletšwa ka go boeletša lentšu goba sekafoko ka nepo ya go gatelela taba goba kgopolo. Kgatelelo yeo e šomišitšwego ke Phatudi ya 'phapha' ka gare ga mantšu a mabedi e lego 'phaphara' le 'phaphamišwa' e utolla gore ditaba tšeo tše šoro, tša go se kgahliše, ga di tlo wela motho yo mongwe ntle le Mohlehle.

Leekiši

Serudu le ba bangwe (1988:239) ge ba hlaloša leekiši ba re ke lentšu leo le bolelago se sengwe ka ga tiro/lediri ka tsela ya go bapiša. Ke go bolela maikutlo a motho ka mo a bonago selo se direga ka gona, goba se bopegilego ka gona goba se kwalago ka gona. Nokaneng le ba bangwe (1992:437) ge ba le hlaloša go ya pele kgopolo ye, ba re ke lentšu leo le tšweletšago maikutlo a mmoledi gotee le dikgopolo tša gagwe.

Mo setsopolong sa ka godimo 'phaphara' le wašaa' ke ona maekiši ao a utollago maikutlo a go se thabiše ao a amanago le lehu la Tladi wa Dikgati gammogo le dikgopolo tša go lebana le lehu leo le lešoro, le bogale bophelong bja Tladi le ba lapa labo.

Apostrofi (Poledišo)

Poledišo ke sekapolelo sa makgethepolelo. Ke ka fao go thwego se wela legorong la dikapolelo ka gobane e hlaga ka mokgwa wa peakanyo ya mantšu, yeo e phethagatšago dipheho tše di rilego, tšeo e sego tša mehleng, ka go tšweletša phetogo ye kgolo mo tlhalošong ya mantšu (Mojalefa, 1995:107), bjalo ka yeo e rotošwago ke Abrams (1993:182) ge a re:

An apostrophe is a direct and explicit address either to an absent person or to an abstract or nonhuman entity. Often the effect is of high formality or else of a sudden emotional impetus

Seo se gatelelwago ke Abrams fa ke gore poledišo e lebane le pegelo ('address') ya ditaba. Go tšwela pele Mojalefa (1995:108) o arola poledišo ka dikarolo tše tharo, e lego poledišo le seretotumišo, poledišo le mothofatšo le poledišo le tebelelo. Nyakišišo e ka se nepiše dikarolo tše pedi tšeo tša mathomo tša poledišo, e lego poledišo le seretotumišo le poledišo le mothofatšo

ka gobane ga di na tebanyo ya yona, eupša karolo yeo ya boraro, e lego poledišo le tebelelo, ke ye bohlokwa nyakišišong ye.

Ge polelo ya tsopolo ye:

Mohlehle (mmagoTladi) a re phaphara borokong!

e badišišwa ka tsenelelo ye kgolo, go tlo lemogwa gore Phatudi o dirišitše mongwadingwalwa ('*real author*') (mongwadi wa sengwalo) e sego mongwadiphelo ('*biographical author*') ka nama, yoo a hlalošago tlabego le kgakanego ya Mohlehle yeo e tsošago letšhogo le manyami a magolo bophelong bja Tladi le ba lapa labo go mmadi. Ke go re mmadi o thoma go bona lehu la Tladi ka mahlo a mongwadingwalwa yoo go ka thwego o fetogile molaodiši, bjale e lego tebelelo (se go ka thwego ke poledišo le tebelelo). Ka ge mmadi a sa kgone go lebelela tiragalo yeo ka mahlo a gagwe, o kgona go bona se sengwe se se lego gona moo go Tladi, e lego maemo a a hlobaetšago a Tladi. Go ka thwe Phatudi o dirišitše tebelelohlaedi. Ge a hlaloša kgopolo ye, Abrams (1993:167) o no re:

The narrator tells the story in the third person, but stays inside the confines of what is experienced thought, and felt by single character (or at most by very few characters) within the story.

Ge a kgonthiša taba ye, Henry James (Abrams, 1993:167) o fo hlaloša gore bolaodiši bja mohuta wo bo fetoga bja moanegwa yoo a kgethilwego, yoo a nepišwago.

Mo polelong ya ka godimo moanegwa yoo ke Mohlehle, ka gobane mahlong a mmadi a lemoga ditiragalo tšeo a di hlagišago, tšeo ebilego a di lemoga gape a di kwešiša go ya ka tsebo, kgopolo, maikutlo le khuduego tša gagwe (tša go lebana le lehu la masetlapelo la Tladi) tšeo bjale di bopago maitemogelokakaretšo a gagwe.

Tirwa

Ge ba hlaloša seo tirwa e lego sona Nokaneng le ba bangwe (1992:210) ba re ke ge lediri le šala sedirwa morago mo lefokong. Phatudi ka godimo setsopolweng o re:

A phaphamišwa ke modumo

le

... di tšewa ke phefo

Didirwa tše di šalwago morago ke madiri ao (phaphamišwa le tšewa) ke modumo le phefo. Didirwa tše pedi tšeo di kgatha tema ye bohlokwa ya go bopa letšhogo le poifo tšeo e lego bahlanka ba lehu leo le tlogo wela Tladi, morwa wa Digati gomme la tsoša kwelobohloko le manyami a magolo.

Lehlaodi

Wales (1989:10) o tšweletša kgopolo ye ka go re:

Adjective is a word class or part of speech which characteristically premodifies a noun in the so-called attribute position following the article (e.g. the white Peacock). Or which occurs in the so-called predicative position, following the verb as a complement.

Mongwadi ka godimo setsopolweng o dio re:

A phaphamišwa ke modumo, pula ye šoro e etla.

'Ye šoro' yeo e dirišitšwe go hlaola leina, e lego pula. Ke go re ga se pula fela (ya modupi) yeo e tlogo, eupša ke matlakadibe, pula yeo e tlogo. Ka pula (yeo e hlaolwago) lehlaodi leo le gatelela kotsi le bošoro bja yona. Ke go re pula yeo, ga e sa le pula, e fetoga se sengwe – se sengwe seo ke letšhogo le poifo tšeo e lego dimamathane tša masetlapelo (lehu) a a tlišwago lapeng la Dikgati. Ka go realo thekniki ye e godiša khuduego ya manyami le kwelobohloko go ba meloko le metswalle ya Tladi.

Poeletšo

Phatudi o diriša poeletšo ya 'phapha'_mo go 'a re phaphara borokong! A phaphamišwa ke modumo' go gakgamatša le go tlabo mmadi ka lebaka la maatla a lehu leo le hlalošwago ka mokgwa wa go gatelelwa ka poeletšo. Ge Preminger (1965:998) a hlaloša poeletšo o re ke:

The repeating of words, syllables, sounds, phrases, a line/lines, stanza and events in all poetry.

Ge a iša pele Wales (1989:403) o bolela gore poeletšo e dirišwa go gatelela go tšweletša morero le maatlakgogedi. Ka go realo go ka thwe poeletšo e na le mešomo ye mebedi, e le lego (a) go tšwetša pele moko wa ditaba le (b) go bonagatša maatlakgogedi/phišegelo gore khuduego ya mongwadi e godišwe.

Tlabego

Tladi ga a kwešiše ge a se a swanela go namela thaba le dithaka tša gagwe. Se se šupa gore o tla emela baratho išago. Woo ke molao wa setšo. Tladi a ka se bolle ka nako e tee le mogolwagwe, Monanye. Ke setšo; go a ila. Go leka go retolla taba ye ke go ipiletša masetlapelo. Se se tiiša bošoro bja taba ye go bolelwago ka ga yona mo pading ye.

Ka fao ge, ka lebaka la bonganga bjoo bja gagwe, Tladi o gapeleditše, o bile o gorogile molotong, gaMasemola. Bjale go phethagala dikeletšo tša bakgekolo le bakgalabje tša go re bjale koma ya naga dišele e mo jele.

Go kgonthiša seo mongwadi o no re:

Gwa kwala digo le mašata di tšewa ke phefo ka mafuri. Bjang
bja ntlo bja kwala eke bo re wašaa!

Phatudi o dirišitše dithekniki tše tharo go bonagatša tlabego ge a rulaganya ditiragalo tša kanegelo ye ya phatose. Le ge go le bjalo thekniki yeo ya lehlaodi e ka se hlalošwe ka ge e sa tšo hlathollwa ka mo godimo. Mošomo wa yona o a swana le mo go kokwane ye ya tlabego.

Lehlathifelo

Nokaneng le ba bangwe (1992:474) ge ba hlaloša lehlathifelo ba re:

Ke lentšwana leo le tswalanago le lediri ka ge e le lona la go re botša ka felo fao modiro o diragalago ntshe. Lehlathi la ntshe le tlo araba potšišo ya kae.

Ka lehlakoreng le lengwe Serudu le ba bangwe (1988:227) ba hlaloša lehlathi ka go akaretša ka go re le šomišetšwa go begela mmadi ditaba ka botlalo go feta lediri. Go ka thwe lehlathi le hlaloša tiro ya lediri go ya ka felo fao e diregago gona.

‘Ka mafuri’ yeo ke yona e dirago modiro wa lehlathifelo ka gobane e begela mmadi ditaba ka botlalo go feta lediri leo la ‘tšewa’. Ke go re mmadi bjale o kgona go lemoga fao modiro woo o diregago gona – kae? ka mafuri. Modiro woo o lebane le tshenyego (go se loke). Bošoro bjoo bja tshenyego bo hlagišwa ke kgopolo ya ‘mašata’ ao a hlolwago ke phefo (ledimo) yeo e emelago

mmamogašwa. Mongwadi o diriša pebofatšo (go se bitše dilo tše di garolago matswalo ka maina a tšona (Serudu, 1992:96), e lego phefo e sego ledimo goba ledimo la mmamogašwa. Le ge Phatudi a dirišitše phefo, fela o gatelela kgopolo ye šoro ye e sa tlogo, e lego lehu (la Tladi) leo le bjalago moya wa maikutlo a manyami le kwelobohloko.

Tshwantšhwanyo

Go ya ka Phatudi le ba bangwe (1973:103) tshwantšhwanyo ke sekapolelo seo se bapetšago dilo tše pedi ge di swana ka seka se tee goba tše pedi. Ge ba tlaleletša, Nokaneng le ba bangwe (1992:234) ba fo re se tsebja ka mantšwana a bjalo ka kaka, swana le, eke, bjalobjalo. Nyakišišo e yo gatelela gore tshwantšhwanyo e bolela go bapiša ka go swantšha dilo tše pedi tša go swana ka modiro wo o rilego.

Phatudi o re:

Bjang bja ntlo bja kwala eke bo re wašaa!

Ka go bolela bjalo mongwadi o swantšha 'kwala' le 'wašaa' ga bjang bja ntlo. Ka go realo o gatelela gore dilo tše pedi tše ('kwala' le 'wašaa') di šoma mošomo wa go swana/kwana: lešata. Ka mokgwa woo, o gatelela modumo woo o rilego, woo o hlolwago ke ledimo leo le emelago bošoro le poifo go gatelela manyami a magolo ka lapeng (bjang bja ntlo - motseng) la Dikgati.

Kgakanego

Morago ga bolwetši, Tladi o a ithobalela. Go hlaloša tiragalo ye, mongwadi o diriša kgakanego bjalo ka kokwane ye bohlokwa ya sengwalo sa phatose. Ke yona e godišago moko wa ditaba sengwalong sa phatose gore maikutlo a tle a bonagale gabotse. Ditaba tše tša kgakanego di bonala gabotse ge Dikgati a hlaba mokgoši ka komeng ge a bona morwagwe Tladi a hlokofetše.

Ge a tiiša ditaba tše Phatudi o fo re:

Mosadi wa Dikgati a kwa a garolwa ke letswalo, a tšhoga.

Mongwadi o diriša lerui le seka bjalo ka dithekniki tša go godiša letšhogo go Mohlehle. Ka thulaganyo ye bjalo go gatelelwa bohlokwa bja tirišo ya polelo ya mongwadi. Ka lerui go tlo gatelelwa tswalano ye e rilego mola ka seka gona go tlo bolelwa ka tirišo ya polelo ye e nonnogo ya go iphihla yeo e godišago maatla a polelo go bonagatša maikutlo a kwelobohloko.

Lerui

Ge a hlaloša lerui, Louwrens (1994:145) o re ke:

A term which is used to refer to those grammatical constructions which express ownership 'e.g. dipuku tša baithuti'. That which is owned, is commonly referred to as the possession, whereas the owner is called a possessee or possessor.

Ka 'mosadi wa Dikgati' mongwadi o tsebiša mmadi maemo a mosadi yoo ka lapeng la Dikgati. Maemo ao a amanywa le manyami ka gobane ngwana wa lapa leo o wetšwe ke kotsi ya lehu ya go gakgamatša; ke ka fao a 'garolwago ke letswalo', leo le godišago go 'tšhoga' le poifo moyeng wa gagwe.

Seka

Ge go tsinkelwa dithekniki tša thulaganyo go šetše go hlalošitše kgopolo ya seka. Ka go realo mo karolong ye, go yo gatelelwa dintlha tše bohlokwa fela tša thekniki ye ya seka. Serudu (1989:40) o bontšhitše gore seka se amanywa le sehlophantšu le ge e ka ba sekafoko sa polelo ye e itšego seo tlhalošo ya sona e sa amanego le popego ya sona.

Phatudi o dio re:

Mosadi wa Dikgati a kwa a garolwa ke letswalo...

Sehlophantšu goba sekafoko se se bolelwago ke Phatudi ka mo godimo, se lebane le go 'garolwa ke letswalo'. Rakoma (1995:45) o rulaganya mmolelwana wo ka go re ke 'go itiwa ke letswalo', gomme o fa tlhalešo ya seka seo ka go re ke:

Go tšhoga gobane go ena le kotsi.

Mosadi wa Dikgati, Mohlehle, o tšhošwa ke kotsi ye e tlogo hlaga, e lego lehu la masetlapelo la Tladi ka mphatong. Ka go realo thekniki yeo ya seka e dirišwa ke mongwadi go bopa moya wa poifo yeo e tlogo hlola mahlomola, manyami le kwelobohloko ya ba lapa la Dikgati le batho ba bangwe (metswalle).

6.4 THUMO

Ge e le kgaolo ya boselela e lebeledišitše kanegelo ya phatose ya Phatudi ya go bitšwa *Tladi wa Dikgati* go šeditšwe kakaretšo ya kanegelo, molwantšhwa wa kanegelo, ditiragalo tša mohutangwalo wo, ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya phatose, morero le mongwalelo ge di lebane le dithekniki tša kanegelo ye. Mabapi le kakaretšo go tšweleditšwe sererwa sa phatose, e lego go ganetšwa go ya komeng ga Tladi, le go hlokofala ga gagwe, gomme go feta fao gwa hlagišwa mongangiši wa phatose. Taba ya molwantšhwa wa kanegelo le yona e adilwe ka botlalo.

Ditiragalo tša kanegelo ye le tšona di akareditšwe ka botlalo gomme gwa gatelelwa ntlha ya go re ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya phatose. Mabapi le morero go laeditšwe gore thuto ya kanegelo ya Phatudi o theilwe godimo ga molaetša wa go thibela Tladi go ya lebollong pele ga Monanye.

Ge dithekniki tša *Tladi wa Dikgati* di ahlaahlwa go hlokometšwe dikokwane tšeo dithekniki tše di theilwego go tšona. Dikokwane tše bohlokwa tšeo ke (a) go gatelela kgopolo (b) go godiša kgopolo (c) go tiiša kgopolo le (d) go lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba.

Mongwalelo o hlalošitšwe bjalo ka mokgwa wa go amanya pharologantšho ya mongwalelo le dipharologantšho tše dingwe go tšwetša pele molaetša wa mongwadi. Ke ka lebaka leo pharologantšho ya mongwalelo e lemogegago fela ge monyakišiši le ge e le yena mmadi, a šetšego a lemogile moko wa ditaba.

Go feditšwe ka go re gore mongwalelo wa kanegelo ye ya Phatudi o tle o lemogege gabotse o swanetše go lebanywa le kgopolo ya manyami goba yona phatose. Ka fao moanegwagolo wa ntshe ke wa phatose goba wa kwelobohloko. Mmadi o tloga a mo kwela bohloko. Ke ka tsela yeo go thwego mohuta wo wa kanegelo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a ba lapa le meloko.

KGAOLO YA BOŠUPA

7.1 THUMO

7.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye ya bošupa, e lego ya go ruma, go yo akaretšwa dikgaolo ka moka tšeo di theilego lengwalonyakišišo le. Bjale go latela kakaretšo ya dikgaolo tšeo ka moka tša nyakišišo ye.

7.1.1.1 Kgaolo ya pele

Kgaolo ya pele e boletše gore masetlapelo ke mohuta wa dikanegelo tša prosa. Kgopolo ye e thekgwa ke Steiner (1961:16) ge a re sereto goba prosa se ka bitšwa masetlapelo ka lebaka la morero wa sona. Go tšwela pele go lemogwa gore masetlapelo le Aristotle ke monwana le lenala, ebile ke ntepa le lešago. Se se hlolwa ke gore Aristotle e le yena yo a thomilego go ngwala ka ga masetlapelo. Ka nako ya boAristotle masetlapelo a be a nepiša terama fao molwantšhwa a bego a feleletša ka lehu.

Aristotle o gateletše gore masetlapelo a hlohleletša letšhogo le kwelobohloko. Godimo ga moo masetlapelo ao a bolelwago fa ke Aristotle a be a lekana ka maatla nakong yeo. Ka go realo ge, ge go hlokomeđišišwa gabotse masetlapelo a, go lemogwa gore therešo ke gore ga a lekane ka maatla. Go na le masetlapelo ao a bago gona ka ge go hlagile lehu. Masetlapelo a mohuta wo ke ao a hlalošwago fa ke Aristotle. Go feta fao go na le ao a tšweletšago kwelobohloko ya go feta le lehu.

Jafta (1996:8) o tiišeditše kgopolo ya go re le ge Aristotle e le pulamadibogo dingwalong tša masetlapelo go lemogilwe gore masetlapelo ga a lekane; a mangwe a na le maatla go feta a mangwe. Taba ye e hlolela babadi kgakanego ye kgolo. Ge go le bjalo nyakišišo ye, e lekile go rarolla bothata bjo bja go tšweletšwa ke Aristotle bja go re masetlapelo ka moka a a lekana ka maatla. Le

ge go le bjalo go hlalošitšwe dikgopolo tše di nyalanego le tlhathollo ye ya masetlapelo gammogo le phapano magareng ga masetlapelo go leka go tla ka tharollo ye e kgotsofatšago.

Ka fao go lemogilwe gore ge go balwa padinyana ya *Tladi wa Dikgati* (1958) ya go ngwalwa ke Phatudi le ya *Lukas Motšheletšhele* (1963) ya go thalwa ke Rammala, go itaetša gabotse gore go na le mehuta ye mebedi ya masetlapelo, e lego phatose le masetlapelo.

Nyakišišo ye, le ge go le bjalo, e ile go ikepela kudu godimo ga tlhalošo ya kgopolo ya masetlapelo mo dikanegelong tša Sepedi go feta yeo ya tlhalošo ya kgopolo ya phatose. Seo ga se re gore tlhalošo ya phatose ga se e hlokomelwe ka gobane le yona e bohlokwa ka ge e nyalane le yeo ya masetlapelo bjalo ka ge go šetše go ukamilwe ka gona ka godimo. Go gateletšwe gore nepokgolo ya phatišišo ye ke go fatolla seo masetlapelo a lego sona ka gobane go fihlela ka nako ya nyakišišo ye, go ka thwe, ye ke tšhemo yeo e tletšego lehwiti, ga se ya tšo e lengwa ka mo polelong ya Sepedi le dipolelong tše dingwe tša Bathobaso.

Mohatlane (2002:17) o thekga kgopolo ye ka go re go fihla bjale go tsebja sengwalo se tee ka monwana sa polelo ya Seafrika seo se nyakišitšego masetlapelo. Tlhokego ya mohuta wo wa nyakišišo dikanegelong tša Sepedi, e hlogohlile maikutlo a monyakišiši wa nyakišišo ye, go tsena fase ka go fatišiša ka gare ga tšhemo ye ya mogola.

Go lemogwa gore ga go na le banyakišiši bao ba nyakišišitšego sererwa se ka botlalo mo polelo ya Sepedi ge e se ditshekatsheko tša go se tsenelele tša Bopape, M. L.; Makgamatha P.M. le Mokgobu P.S.M. Ge e le Kgatla P.M le Groenewald P.S. bona ba fo dira ditshwaotshwao mabapi le sengwalo sa masetlapelo.

Taetšonyakišišo ya go latelwa nyakišišong ye e bile ya go nepiša matlalo a mararo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo ka ge a lebane thwi le

phatišišo ye. Eupša le ge go le bjalo matlalo ao ga se a hlalošwa ka botlalo tlalo ka ge a šetše a hlalošitšwe ka bophara ke borateori ba bogologolo. Nepokgolo ya tlhalošo ye bjalo ke gore tlhathollo yeo e tle e lebane le go thuša kwešišo ya thulaganyo ya sebopego sa sengwalo.

Mokgwanyakišišo wo o latetšwego e bile wa go hlaloša dingwalo tša masetlapelo le phatose mo polelong ya Sepedi. Ka tsela yeo go šomišitšwe mekgwa ye meraro ya nyakišišo, e lego mokgwa wa go hlaloša, go hlatholla le go bapetša sebopego sa sengwalo sa masetlapelo le sa phatose. Monyakišiši o hlalošitše masetlapelo bjalo ka ge a lebane le dikgopolo tše pedi, e lego (a) masetlapelo le (b) phatose. Taba yeo e gateletše gore masetlapelo ga a lekane, ebile ga a swane/kwane ka maatla.

Nyakišišo e gateletše tlhokego ya ditshekatsheko tša mehutangwalo ye mo dipolelong tša maleme a Seafrika. Godimo ga moo bothata bjo bongwe go fihla nakong ye, ke bja go lebana le tlhaelelo ya mohutangwalo wo mo dingwalong tša Babaso, gagolo mo polelong ya Sepedi. Ka se sebaka (2010) go na le sengwalo se tee ka monwana sa phatose, e lego *Tladi wa Dikgati* sa go ngwalwa ke Phatudi ka 1958. Go ka thwe go fihlela bjale go šetše go fetile mengwaga ye masome a mahlano le metšo ye mebedi (52) go se sengwalo sa mohuta wo sa go hlatlama seo sa Phatudi mo polelong ya Sepedi, gomme tša masetlapelo di a balega: ke bo*Lukas Motšheletšhele*, *Moelelwa* le tše dingwe. Phatišišo ye e ile go hola bangwadi gore babadi ba tle ba hwetše dingwalo tše mmalwa le ka lehlakoreng la dingwalo tša phatose; ka go realo ba tle ba kgone go lemoga phapano gare ga phatose le masetlapelo, gomme gape godimo ga moo, ba be ba hlathe le gore masetlapelo ga a lekane ka maatla.

7.1.1.2 Kgaolo ya bobedi

Kgaolo ye e lebane le tlhalošo ya kgopolo ya 'masetlapelo' gomme gona fao go yo šalwa morago lenaneo leo le latelago ka tlase, e lego:

- Tekolo ya tlhologo ya masetlapelo

- Tlhalošo ya masetlapelo
- Mehuta ya masetlapelo
- Baanegwabagolo ba masetlapelo

Ka tekolo ya tlholego ya masetlapelo go gateletšwe kwešišo ya histori ya mohutangwalo wo, gagolo ge o amanywa le dingwalo tša Sepedi le maleme a mangwe a Bathobaso.

Toropo ya Athens nageng ya Gerike, e be e tumile ka diterama. Tiragatšo e be e le taba ya go bogelwa ke setšhaba gomme ditiragatšo tše di be di swarelwa mafelong a bokgabo motsaneng wona wo le metsaneng ya kgauswi. Taba ya go anegelana ditaba le dinonwane kua Athens, e thomilwe ke Homer, ka go anegela batho ba maemo ditaba ge ba eja le ge ba enwa. Mafase ao a Yuropa le ona a napile a kgahlwa le go huetšwa go ngwala diterama tša masetlapelo (le phatose).

Bjale ka ge diterama di bapalelwa mafelong a bobapalelo, le kua Engelane a be a le gona. Fa go gopolwa ka lefelo la bobapalelo la go agwa ke James Burbage ka ntlenyana ga toropo ya London, leo le bego le kgona go rwala batho ba 1500 ba dutše fase mola ba 800 ba emeletše ka maoto. Ka 1642, ge pušo ya Engelane e tšewa ke Puritans, mafelo a bobapalelo a ile a tswalelwa moragonyana ka 1660, ka ge a be a sa ba kgotsofatše. A ile a tla a bulwa gape ka nako ya pušo ya Charles II. Khuetsšo yeo e lemogwa gape le go mehutangwalweng ye, yeo ditiragatšo tša Sepedi di ka bago di hlogile gona dinageng tšeo tša Yuropa.

Bangwadi ba Sepedi ba badile dingwalo tša masetlapelo tša William Shakespeare, tša ba le khuetsšo ye kgolo go bona. Ke mo ba thomilego go ngwala dingwalo tša mohuta woo.

Terama ya Serudu (*Šaka la pelo ga le tlale*) ya 1990 le ya G.H. Franz (*Maaberone*) ya 1940 di theilwe godimo ga tiragatšo ya William Shakespeare ya

Romeo and Juliet. Se se bonala ka thulaganyo ya tšona. Diterama tšeo go bolelwago ka tšona ka godimo di felela ka masetlapelo bjalo ka tša William Shakespeare le tša Magerike.

Go ka fo akaretšwa ditaba ka go re Pierre Corneille (mongwadi wa Mofora) o ile a phagamiša diterama tša masetlapelo tša polelo ya Sefora a tsebega a be a tuma lefaseng, gomme setšhaba sa Mafora sa ipshina ka go bogela diterama tša masetlapelo ka leleme la gabobona.

Go ka no bewa ditaba mabalankwe ka go re Bagerike (le badudi bao ba mafase a Bodikela) ke bona ba mathomo ba go ngwala ditaba tša masetlapelo kua motseng wa Athens ka ngwagakgolo wa bohloko. Ka go realo go ka thwe ke ba bohlokwa, gagolo mohutangwalong wo.

Mo matsenong go hlalošitšwe gore go na le mehuta ye mebedi ya masetlapelo, e lego (a) masetlapelo ao a felelago ka lehu le (b) masetlapelo a go lebane le kwelobohloko ya go feta le lehu. Ka tsela yeo go ka thwe dikgopolo tše le tšona di bohlokwa; ka go realo le tšona di tlhalošitšwe go thuša tharollo ya mathata a nyakišišo ye. Ka mokgwa woo, ge kgopolo ya masetlapelo e hlalošwa, go hlokometšwe lenaneo le le latelago:

- (a) Tlhalošokakaretšo ya kgopolo ya masetlapelo
- (b) Masetlapelo a a felelago ka lehu
- (c) Masetlapelo a a felelago ka kwelobohloko ya go feta le lehu

Ge kgopolo ya masetlapelo e hlalošwa go šetšwe morago ge e lebane le sebopego sa sengwalo, e lego diteng (baanegwa le ditiragalo), thulaganyo (morero le dithekniki) le mongwalelo (dipharologantšho le dithkniki tša mongwalelo).

7.1.1.3 Kgaolo ya boraro

Mo kgaolong ye go hlalošitšwe lereo le 'phatose', gomme gona fao go latetšwe lenaneo leo le tšwelelago ka mo tlase:

- Tekolo ya tlhologo ya phatose
- Tlhalošo ya kgopolo ya phatose
- Sebopego sa sengwalo sa phatose

Kgaolong ye e fetilego go boletšwe gore Aristotle o be a nepiša masetlapelo a baanegwa ba maemo, go etša dikgoši le batsebalegi. Mo kgaolong ye go nepišitšwe masetlapelo a baanegwa ba maemo a fase, batho ba mehleng, e lego baanegwa ba phatose. Fela pele ga fao, go hlokometšwe ka fao sengwalo sa phatose se thomilwego ka gona ge se nyalantšhwa le sengwalo sa masetlapelo ka gobane phatose e wela legorong la sengwalo sa masetlapelo.

Go boletšwe gore ka sengwalo sa phatose go gatelelwa kwelobohloko ye kgolo ya go ama le setšhaba. Magareng ga tše dingwe, go hlalošitšwe khuetšo ya go re ka ngwagakgolong wa lesomeseswai diterama tša phatose di ile tša hlakahlakana le mehuta ye mengwe ye mentši ya dingwalo. Ke ka fao khuetšo yeo e ilego ya fetela le mafaseng a mangwe a go swana le Engelane le dinageng tše dingwe. Ka Norway, mongwadi wa go etša Henrik Ibsen o ile a ngwala diterama tša masetlapelo a selegae (phatose) go ya mafelelong a ngwagakgolo wa lesomesenyane: tšona ke *A Doll's House* (1879), *Ghosts* (1881) le *An Enemy of the People* (1882) (Abrams le ba bangwe, 2012:373).

Go rumilwe ka go re dikgopolo tša borateori boHolman (1936:166) di šupile gore ditiragalo tšeo tša masetlapelo tša sengwalo sa phatose, di lebantšwe le motho o tee goba lelapa la gabo ga ešita le meloko ya gabo fela. Mathata ao a bago gona ka fao a tlo rarollwa ke moloko woo fela. Setšhaba ga se angwe ke selo fao.

Bjale ge go hlalošwa sebopego sa mohutangwalo wo, go nepišitšwe fela baanegwa, ditiragalo le tikologo.

Kanegelo ya phatose e laolwa ke moko wa ditaba/morero. Morero woo o hlaloša gore moanegwa wa phatose ke:

- Motho wa maemo a fase; ke go re motho wa mehleng.
- Ga a na bofokodi; ke moloki wa go hloka bošaedi.
- Le ge a se na bofokodi o a hlokofala ka lebaka la kgakanego le tlabego.
- O kwelwa bohloko ge a hlokofala ka gore ke motho wa go loka.

Ka fao ge, go ka rungwa ka go re ditiragalo tša phatose ke tšeo di rulagantšwego go tšweletša go loka ga moanegwagolo wa maemo a fase a mehleng yoo a hlokago bosodi. Ka lehlakoreng le lengwe ditiragalo tša phatose di šiiša namana tša mmele ebile di tsoša gape le kwelobohloko ye kgolo yeo e fetago le ya lehu.

Kgopolo ya tikologo ya phatose ga se e gatelelwe ka kudu, fela e no hlalošwa ka go akaretša gore tikologo yeo e lebane le nako ka go fetola ditiragalo tšeo, go ya ka tatelano ya tšona (ditiragalo tšeo) le mabakeng a tšona, gammogo le ka fao di fapanago ka gona, mola ka lehlakoreng la lefelo gona go lemogilwe gore le rwele ditiragalo tšeo di amanago le ditlwaelo le mekgwa ye e rilego ya go phela ga batho.

7.1.1.4 Kgaolo ya bone

Mo kgaolong ye go tsinketšwe sengwalo sa masetlapelo ge se lebane le mohuta wa kanegelo ya sengwalo sa kwešišano. Ge a hlopha dingwalo go ya ka mekgwa ye mebedi ya go anega dingwalo: wa kwešišano le wa go itiša (boipshino), Groenewald (1993:37) o hlaloša gore ka gare ga dikanegelo tša kwešišano go na le mehuta ye e šupago ya dikanegelo tša kwešišano, e lego kanegelo ya bophelo bja sebjalebja, ya bophelo bja bogologolo, ya bophelo

bja lapa, ya bophelo bja saekholotši, ya bophelo bja kgegeo, ya bophelo bja masetlapelo le phatose, ya bophelo bja taodišophelo gammogo le mehuta ye mengwe 'ye e hlokegago'. O tšwela pele go bolela gore go mehuta yeo, go na le mehuta ye mebedi ya go lebana le moko wa ditaba/morero/molaetša, e lego mohuta wa kgegeo, wa masetlapelo le wa phatose.

Nyakišišo e hlaotše mehuta ye mebedi yeo ya mafelelo, e lego mohuta wa masetlapelo le wa phatose; ka ge e nepiša tlhalošo ya phapano gare ga mehuta yeo, go ya ka fao e felago e hlakahlakanywa ke babadi le basekaseki ba bangwe ka gona. Ka go realo mo kgaolong ye go sekasekilwe kanegelo ya masetlapelo ya *Lukas Motšheletšhele* (1963), ka ge yeo ya phatose (*Tladi wa Dikgati*, 1958) yona e hlalošitšwe mo kgaolong ya boselela.

Diteng tše tša kanegelo ye ya Rammala, *Lukas Motšheletšhele*, di tsinketšwe go lebeletšwe fela dikarolwana tša teori ya diteng, e lego (a) sererwa ('*topic*') le (b) baanegwa ba diteng: mongangišwa ('*kind-hearted person*') le mongangiši ('*quarrel-some person*') ka ge (dikarolwana tše) e le dipharologantšho tše bohlokwa tša go fapantšha kanegelo ya masetlapelo le ya phatose.

Go gateletšwe gore sererwa se kgatha tema ye bohlokwa mo go ditiragalo tša kanegelo ka gobane se kgethela mongwadi tše a swanetšego go di rulaganya. Godimo ga moo se laola ditiragalokgolo (gammogo le ditiragalonyane) tše di swanetšego go bopa kanegelo; sa be sa bontšha fao ditiragalo di thomago di bilego di felela gona. Go tšwela pele se feleletša ka go laola baanegwabagolo ba kanegelo.

Go boletšwe gore molwantšhwa wa sengwalo se o feleletša a wetšwe ke lehu. Moanegwa yo ke wa maemo a godimo setšhabeng. O dira diphošo tša megabaru, boikgogomošo, tseba le go se ikemišetše go amogela dikeletšo, bjalobjalo, tše di mo tsenyago mathateng (o a hwa). Phošo yeo ga e bonagale gabotse, e iphihlile. Ka nako ye nngwe e ka bonwa ke babogedi/babadi fela. Ke ka fao ba thomago go kwela mogale yoo bohloko.

Bjale ge go hlokomelwa molwantšhwa wa masetlapelo, go lebeletšwe *Lukas Motšheletšhele*, go hlokometšwe molwantšhwa wa sengwalo sa masetlapelo, go šeditšwe:

- Maemo a bona (Lukas (mogolo) le Lukas (yo monnyane) a godimo setšhabeng
- Go wela lehung ga bona
- Go ba le bofokodi ga bona
- Go se ba kwele bohloko ga mmadi

Ka go kgoboketša thumo ya kgaolo ye, go ka thwe e theilwe godimo ga kgopolo ya go re kanegelo ye ya *Lukas motšheletšhele* e sekasekilwe ka go nepiša kokwane ya masetlapelo, e sego phatose, le ge e le gore babadi ba bantši ba na le go fela ba hlakahlakanya mohuta wa kanegelo ya masetlapelo le wa phatose ka gobane bobedi bja yona bo lebane le letšhogo le kwelobohloko. Gantši kwelobohloko yeo e sepedišana tsela ya go lebana le lehu la molwantšhwa, yoo mmadi a itswalantšego le yena go tloga mathomong a kanegelo.

Padinyana ye ya Rammala e tsinketšwe ka go hlokomela kakaretšo ya kanegelo ye, molwantšwa wa kanegelo ye, ditiragalo tša mohutangwalo wo le ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya masetlapelo.

Kakaretšo yeo e thušitše kudu go lemoga maatla a sererwa. Sererwa se bohlokwa ka gore se laola dielemente/dikarolwana tše nne tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Mo nyakišišong ye, go dikarolwana tše, go hlokometšwe kudu baanegwa (le ditiragalo, le tšona ka boripana fela) ka gobane tikologo (nako le lefelo) ga se dipharologantšhothwi tša go fapantšha mehutangwalo ye (masetlapelo le phatose).

7.1.1.5 *Kgaolo ya bohloko*

Mo kgaolong ye ya bohloko, kanegelo ye ya masetlapelo ya Rammala ya go bitšwa *Lukas Motšheletšhele*, e sekasekilwe go šeditšwe lenaneo le la ka mo tlase.

- (a) Morero wa kanegelo ye
- (b) Dithekniki tša thulaganyo
- (c) Mongwalelo wa kanegelo ye

Groenewald (1993:37) o bolela gore mohutangwalo wa masetlapelo (le phatose) o theilwe godimo ga moko wa ditaba. Ge ba tšwela pele Shole (1991:109) le Thokoane (1994:13) ba re go rulaganywa ga ditiragalo tša mohutangwalo wo go lebane le go ya ka maikemišetšo a mongwadi. Taba ye e nontšhwa gape le ke Groenewald (1993:4) ka go re mongwadi o šomiša ditaba tša diteng gore tebanyo ya gagwe ye e rilego e tšwele pele. Tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba (molaetša/morero).

Go ka akaretšwa ditaba tše ka go re moko wa ditaba o kgokaganya ditiragalo tša thulaganyo gore di bope taba ya go tia ya go lebana le thuto ya mongwadi go babadi. Ke ka fao go lekotšwego morero wa kanegelo ya Rammala ya go bitšwa *Lukas Motšheletšhele*, e lego kanegelo ya masetlapelo.

Ge dithekniki tša thulaganyo tša *Lukas Motšheletšhele* di ahlaahlwa go šeditšwe dikokwane tše dithekniki tše di theilwego go tšona. Dikokwane tše bohlokwa tše ke (a) lerato, (b) kgethologanyo le lehloyo, (c) bohwirihwiri (bja Lukas yo monnyane), (d) go kwa bohloko ga mogatša' Lukas (yo mogolo) le (e) moanegwa Albi. Bjale go lekotšwe morero woo ka go o nepiša le ditsopolwa tše di o godišago gore o tle o bonagale gabotse ka go hlokomela dikokwane tše tša ka godimo.

Malebana le lerato gona go boletšwe gore ka gobane Albi a rata Lukas (yo monnyane) gona mmadi le yena o ikhwetša a šetše a gapeletšega go se hloye Lukas (yo monnyane) le ge a na le diphošo.

Ge go tsinkelwa karolwana ya kgethologanyo le lehloyo gona go gateletšwe gore Rammala o šomišitše dithekniki tše tharo mo setsopolweng sa pele, e lego poledišo, kemedi, sekapolelo, mola setsopolweng sa bobedi a šomišitše dithekniki, bonnyane tše nne, e lego kganetšo, kgatelelo, lehlaodi le lerui. Dithekniki tše di hlalošitšwe ka go gatelela mehola ya tšona.

Ka lehlakoreng la bohvirihwiri gona mongwadi, Maggie Rammala, bonnyane o šomišitše dithekniki tše tharo, e lego thulaganyo ya polelo, nyenyefatšo ya bonnyane le seka go bonagatša tebanyo ya gagwe.

Mabapi le thulaganyapolelo, Rammala o rulagantše dikgopolo tše pedi tša (a) 'go lala' le (b) 'go ema' pele ga kgopolo ya 'go rwala'. Lebaka la gagwe le bohlokwa la go beakanya ditaba bjalo, le lebane le tirišo ya sediri, e lego mebotoro le sedirwa, e lego mekotla (ya mabake). Go hlaloša ditiragalo go ya ka thulaganyo ya lefoko leo, go nepišwa sediri (mathomong) le sedirwa (mafelelong) ka maikemišetšo a go gatelela bohlokwa bja kgopolo ya mebotoro ye e rwalago mabake.

Go kwa bohloko go hlalošitšwe ka go nepiša polelo ya Onika yeo go yona go lemogilwego ka tirišo ya dithekniki tše di seelago, e lego poledišano, seka, mmolelwana wo e sego wa mehleng, papetšo, phapantšho le tlogelo.

Ka ga moanegwa Albi go boletšwe ge e le motho yo bolo wa go loka, wa tlhompho le lerato. Ge Albi a re go mmadi a se ke a nyatša Lukas (yo mogolo) ka lebaka la lerato leo a ratago Lukas (yo monnyane) ka lona, ga a mo ganetše; o thoma go kwela bobedi Lukas (yo monnyane) le Lukas (yo mogolo) bohloko.

Godimo ga moo go hlalošitšwe le kgopolo ya mongwalelo ka go o nepiša le padi yeo ya Rammala. Tlhathollo yeo e lebantšwe le dithekniki tša mongwalelo. Ka go realo tlhalošo ya kgopolo ya thekniki ge e lebane le mongwalelo e bohlokwa. Phala (1999:78) o re thekniki ke mokgwa woo o akaretšago wa go ngwala sengwalo. Ke mokgwa wa go amanya pharologantšho ya mongwalelo le dipharologantšho tše dingwe go tšwetša pele molaetša wa mongwadi. Ke ka lebaka leo pharologantšho ya mongwalelo e lemogegago fela ge monyakišiši le ge e le yena mmadi, a šetšego a lemogile moko wa ditaba.

Mojalefa (1995:130) o hlaloša go ya pele gore pharologantšho ya mongwalelo ga e na mošomo wo o tiilego ka lebaka la gore e ka dirišwa ditebanyong tše di fapafapanego. O gatelela polelo yeo ka go re mošito wo o itšego o ka lebanywa le ge e le lethabo/manyami. Ke ka tsela yeo go thwego pharologantšho ya mongwalelo ga e na mohola wo o itšego woo o tiilego. Ka mokgwa woo morero wa sengwalo o laola mošomo wa pharologantšho ya mongwalelo; ke go re kamano gare ga dipharologantšho ka moka tša mongwalelo e bonagatša morero wa sengwalo. Go realo go ra gore dipharologantšho tšeo di logaganywa ke morero wa sengwalo go tšweletša khuduego ya mongwadi.

Go phutha ditaba tše mmogo, gore di tle di nyalelane le mongwalelo, go ka thwe mohuta wo wa sengwalwa o lebane le manyami goba ona masetlapelo. Molwantšhwa wa gona ke wa masetlapelo goba kwelobohloko. Mmadi o swanetše go mo kwela bohloko. Mohuta wo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a mongwadi. Khuduego yeo e swanetše go rotošwa ka kgogedi le phego tšeo e lego ditheknikikgolo tša sengwalo sa masetlapelo. Mongwadi o swanetše go hlokomela le tirišo ya polelo. E swanetše go ba ya maikutlo a go lebana le kwelobohloko.

Go rumilwe ka go re gore mongwalelo wa kanegelo ye ya Rammala o tle o lemogege gabotse, o swanetše go lebanywa le kgopolo ya manyami goba ona masetlapelo. Ka fao molwantšhwa wa gona ke wa masetlapelo goba kwelobohloko. Mmadi o mo kwela bohloko. Ke ka tsela yeo go thwego mohuta wo wa kanegelo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a mongwadi.

Khuduego yeo e rotošwa ka kgogedi le phego tšeo e lego ditheknikigolo tša sengwalo sa masetlapelo. Mongwadi o hlokomela le tirišo ya polelo ye e swanetšego go ba ya maikutlo a go lebana le kwelobohloko.

7.1.1.6 Kgaolo ya boselela

Mo kgaolong ye go tsinketšwe sengwalo sa phatose ge se lebane le mohuta wa kanegelo ya sengwalo sa kwešišano. Mo kgaolong ya bone go šetše go hlalošitšwe gore ge go tsinkelwa mekgwa ye mebedi ya go anega dingwalo, go bolelwa gape le ka sengwalo sa phatose. Go hlalošitšwe gape gore mehuta ye mebedi yeo (phatose le masetlapelo) e lebana le moko wa ditaba wa go nepiša kgegeo yeo e godišago goba e tšwetšago pele ditiragalo tša sengwalo sa mohuta wo.

Bjalo ka kanegelo ya masetlapelo, ditiragalo tša phatose le tšona di lebane le kwelobohloko yeo e nyalanego le lehu la molwantšhwa yoo mmadi a ikgwerantšego le yena. Moanegwa yoo o welwa ke matshwenyego a magolo ka kudu go feta moanegwagolo wa masetlapelo. Molwantšhwa yoo ke yo bolo; ke ka fao a ratwago ke setšhaba ka moka ka lebaka la gona go loka goo ga gagwe; ebile kwelobohloko ya bona (setšhaba) e feta le kwelobohloko ya ge go hlagile lehu.

Mohlala wo mobotse mo dingwalong tša Sepedi wa kanegelo ya phatose ke wa kanegelo ya *Tladi wa Dikgati*. Ka lebaka la gore ditiragalo tša phatose di fela di hlakahlakanywa bobading le bosekaseking bja masetlapelo, go bile bohlokwa go fa tlhalošo ye e tseneletšego ya ditiragalo tša mohuta wo wa sengwalo sa phatose, ka go sekaseka kanegelo yeo ya go ngwalwa ke Phatudi ka ngwaga wa 1958 gore go tle go be le lesedi tharolong ya kgakanego le tlabego tša go lebana le go ba gona ga kwelobohloko dingwalong tša mohuta wo wa masetlapelo le wa phatose.

Bjale ge *Tladi wa Dikgati* e ahlaahlwa, go hlokometšwe lenaneo le le latelago la ka mo tlase la go swana le lela la kanegelo ya masetlapelo go no kgonthiša phapano gare ga dingwalo tše pedi tše. Ka go realo go swantšhwa/kwantšhwa ga mananeo ao go thušitše ka kudu mo papetšong ya ditiragalo tša mehutangwalo ye mebedi ye, go ya ka fao go šetšego go ukamilwe ka godimo.

- (a) Kakaretšo ya kanegelo ye
- (b) Molwantšwa wa kanegelo ye
- (c) Ditiragalo tša mohutangwalo wo
- (d) Ke ka lebaka la eng kanegelo ye e bitšwa ya phatose?
- (e) Morero wa kanegelo ye
- (f) Dithekniki tša thulaganyo
- (g) Mongwalelo wa kanegelo ye
- (h) Thumo

Malebana le kakaretšo go gateletšwe mošomo wa sererwa sa kanegelo ye ya Phatudi ge se lebane le ge Tladi a ganetšwa go ya komeng ka nako e tee le Monanye, mogolwagwe. Ka boripana go ka thwe sererwa ke: Tladi o ganetšwa go ya komeng.

Sererwa se se ka akaretšwa ka go re ge nako ya go ya komeng e fihla, Monanye o šitwa go ya molotong ka lebaka la bogwahla bja gagwe. Ka tsela yeo Tladi o ganetšwa go bolla pele ga Monanye. Ka lona lebaka leo Tladi o išwa ga rakgolwagwe moo a go golela gona, ka lebaka la bogole bja mogolwagwe.

Ka lebaka la go hlompha mogolwagwe, le ka lebaka la melao ya setšo, Tladi o tšhabela komeng mefatong e šele, kua gaMasemola, ka lebaka la ge a se a swanela go bolla ga gabo pele ga mogolwagwe go ya ka melao ya bogologolo ya segagabo. Madimabe Tladi o hlokofalela ka molotong. Tlhokofalo yeo ya Tladi e tsoša tlabego le kgakanego ka tsela ya kwelobohloko ye kgolo go setšhaba.

Bjale ge go sekasekwa kanegelo ye ya Phatudi ya phatose ya go bitšwa *Tladi wa Dikgati*, go lemogilwe gore moanegwa wa mongangišwa ke Tladi ka gobane o dira go loka; ka fao mmadi (le setšhaba) o a mo rata le go mo kwela bohloko ka ge a se na le phošo le gateetee. Ditaba tša go tšhabela komeng ga se phošo ya gagwe. Ke phošo ya tlhago (bogwahlana bja mogolwagwe, Monanye gammogo le melao ya segagabo – o se bolle pele ga mogolwago). Ka go realo o ngangišwa ke tlhago le melao ya setšo (go thwe moanegwa ga se motho fela le selo e ka ba moanegwa) gore a bolle ka nako ya gagwe yeo e mo lekanego go swana le dithaka tša gagwe.

Moanegwa wa kanegelo ya mohuta wo wa phatose ke motho yo mošomo wa gagwe e lego go tšweletša bophelo bjo bo phelwago ke motho wa go se be le sa gagwe (moditšana). Ke moanegwa yo a sa amanego felo le maemo ao a phagamego setšhabeng seo a phelago go sona. Ka go realo moanegwa wa phatose o nepiša bophelo: go tlabega le go gakanega.

Go wa ga gagwe (molwantšhwa) mo bophelong ga go ame setšhaba, ka ge e no ba motho fela, yo a se nago maemo a a rilego. Le ge go le bjalo, ge a wele, babadi ba no mo kwela bohloko bjalo ka karolo ya setšhaba, ka lebaka la go loka goo ga gagwe. Go realo go ra gore mogale yo wa sengwalo sa phatose ga a na mafokodi ao a ka mo amanyago le diphošo tša go lebana le lehu la gagwe, goba ona masetlapelo a go feta lehu. Ge go bapetšwa tlhalošo ye le ditiragalo tša *Tladi wa Dikgati*, go lemogwa se molwantšhwa, Tladi, a lego sona.

Ge Tladi wa Dikgati, bjalo ka molwantšhwa wa *Tladi wa Dikgati*, semelo sa gagwe se sekasekwa bjalo ka sengwalo sa kanegelo ya phatose, seo se laolwago ke moko wa ditaba/morero, se lebantšwe le morero woo o hlalošago gore moanegwa yo ke molwantšhwa wa phatose, yoo e lego:

- Motho wa maemo a fase; ke go re motho wa mehleng.
- Ga a na bofokodi; ke moloki wa go hloka bošaedi.
- Le ge a se na bofokodi o a hlokofala ka lebaka la kgakanego le tlabego.

- O kwelwa bohloko ge a hlokofala ka gore ke motho wa go loka.

Bjale go tsitsinketšwe morero wa padinyana ye go ya ka dikokwane tše tša ka godimo tša moanegwa wa phatose go lemogilwe gore ditiragalo tša sengwalo sa phatose, ge di bapetšwa le tše tša masetlapelo, di lebanywa le go hlokofala ga moanegwa wa mehleng, wa go hloka maemo setšhabeng. Gantši ditiragalo tše di ama lapa le meloko ya lona (bjalo ka lapa la Dikgati le bana ba gagwe). Godimo ga moo, se bohlokwa ka ditiragalo tše ke kokwane ya go loka. Ke go re ditiragalo di theilwe godimo ga toko/bolo (Tladi o lokile ka gore o na le tlhompho).

Ditiragalo tša mohutangwalo wo di amana ka kudu le taba ya go beelwa thokwana ga moanegwagolo/molwantšhwa (Tladi o išwa gaMasemola) eupša le ge go le bjalo, lapa le meloko ba ikgweranya le gona go itswalanya le yena ka lebaka la kwelobohloko; ke yona taba yeo e hlolago kgakanego le tlabego (lehu la Tladi).

Ge ditiragalo tše tša phatose, e lego tša *Tladi wa Dikgati*, di lekolwa, go hlokometšwe:

- Ditiragalo tša lehu la moanegwa wa mehleng
- Ditiragalo tša go ama lapa le meloko
- Ditiragalo bjalo ka kokwane ya go loka
- Ditiragalo tša go hloka bofokodi ebile di tsošago maikutlo a kwelobohloko
- Ditiragalo tša go makatša tša go tšweletša dinnete tša bophelo
- Ditiragalo tša go šiiša namana tša mmele ebile tša go tsoša kwelobohloko ye kgolo

Mo kgaolong ye, mongwalelo o nepištšwe le dithekniki tša mongwalelo gore mmadi a tle a lemoge phapano ya tirišo ya thekniki ge e lebane le thulaganyo le ge e nepiša mongwalelo. Ka wona mokgwa woo, go gatelelwa gore tlhalošo ya kgopolo ya thekniki ge e lebane le mongwalelo, e bohlokwa.

Bjale ge go rumilwe ka go tsinkela mongwalelo wa *Tladi wa Dikgati* go hlokometšwe temana ye e tsopotšwego gomme ya hlalošwa ka go tsenelela. Kgetho ya temana yeo e hlohleleditšwe ke ge e le ye e lebanego thwi le morero/moko wa ditaba wa kanegelo ye ya phatose ka ge e nepiša kokwane ya thulano ka gona e utolla khuduego ye e swanetšego ya kanegelo ye ya Phatudi.

Ka lehlakoreng la *Tladi wa Dikgati*, go boletšwe gore, gore mongwalelo wa kanegelo ye ya Phatudi o tle o lemogege gabotse, o swanetše go lebanywa le kgopolo ya manyami goba yona phatose. Ka fao moanegwathwadi wa ntshe ke wa phatose goba wa kwelobohloko. Mmadi o tloga a mo kwela bohloko. Ke ka tsela yeo go thwego mohuta wo wa kanegelo o theilwe godimo ga khuduego goba maikutlo a setšhaba (le ge e le yena mmadi).

8 METHOPO

Methopo ya nyakišišo ye e arotšwe ka diripa tše tharo, e lego (a) dipuku tša mothopo, (b) dipuku tša teori tšeo di tsopotšwego le (c) dipuku tša teori tše badilwego efela di se tša tsopolwa.

A Dipuku tša mothopo.

- 1 Phatudi, N.C. 1958. *Tladi wa Dikgati*. Johannesburg: Beter Boeke.
- 2 Rammala, M.M. 1963. *Lukas Motšheletšhele*. Pretoria: J.L.van Schaik Ltd.

B Dipuku tša teori tšeo di tsopotšwego.

- 1 Abrams, M.H. 1981. *A Glossary Of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston.
- 2 Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literary Terms*. Ford Worth: Harcourt Brace Colledge.
- 3 Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston
- 8 Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinechart and Winston.
- 5 Abrams, M.H. & Harpham, G.G. 2005. *A Glossary of Literary Terms*. United Kingdom. United States: Wadsworth Cengage Learning.
- 6 Abrams, M.H. & Harpham, G.G. 2009. *A Glossary of Literary Terms*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- 7 Abrams, M.H. & Harpham, G.G. 2012. *A Glossary of Literary Terms*. United Kingdom. United States: Wadsworth Gengage Learning.
- 8 Bal, M. 1980. *Narratology: Introduction to Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto.
- 9 Baldick, C. 1990. *The Concise Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.

- 10 Barnet, S., Burto, W., Ferris, L. & Rabkin, G. 2001. *Types of Drama*. New York. London: Longman Publishers
- 11 Barton, M. & Halekas, S. 1983. *Character and Potrayal in Novel and Analysis of Flat Characterization*. Chicago: University of Chicago Press.
- 12 Beckson, K. & Ganz, A. 1960. *A Reader's Guide to Literary Terms*. New York: Farrar. Straus and Giroux.
- 13 Beckson, K. & Ganz, A. 1995. *A Reader's Guide to Literary Terms*. London: Thames and Hudson.
- 14 Bopape, M.L. 1991. *A Comparative Study of three Northern Sotho Tragedies*. Pretoria: University of South Africa.
- 15 Boulton, A. 1960. *The Anatomy of Drama*. London: Routledge and Kegan Paul.
- 16 Brereton, G. 1968. *A Rational Principles of Tragedy examination of the Tragic Concept in Life and Literature*. London: Routledge and Kegan Paul.
- 17 Celine, L.F. 1974. *Romans II*. Paris: Gallimard
- 18 Cleaver, J. 1967. *Theatre through Ages*. New York City: Hart Publishing Company Inc.
- 29 Cloete, T.T. 1992. *Literêre Terme en Teorie*. Pretoria: De Jager-Haum.
- 20 Cohen, B.B. 1973. *Writing About Literature*. Glenview Illinois: Scott Foresman and Company.
- 21 Cuddon, J.A. 1977. *A Dictionary of Literary Terms and Theory*. Great Britain: Andre Deutsch Ltd.
- 22 Cuddon, J.A. 1998. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Blackwell.
- 23 Culler, J. 1972. *Structuralist Poetics*. Ithaca. New York: Cornell University Press.
- 24 Dautzenberg, J. A. 1980. De logiese ophout van de verhaat teorie Denhaar samanhang met die genreleer. Forum der letteren: Vol.10:242-250.
- 25 Delius, P. 1983. *The Land Belongs to Us*. Braamfontein: Ravan Press (Pty) Ltd.

- 26 De Silva, T.J. 1991. *Elsevier's International Dictionary of Literary and Grammar*. Amsterdam: Elsevier Publishers.
- 27 Dainotto, R.M. 2000. *Place in Literature, Religions Cultures, Communities*. Ithaca and London: Cornell University Press
- 28 Draper, R.D. 1980. *Tragedy Developments in Criticism*. London: MacMillan Press Ltd.
- 29 Easterling, P.E. 1997. *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*. Cambridge University Press. U. K.
- 30 en.wikipedia.org/wik/Timeline.
- 31 Forster, E.M. 1927. *Aspects of the novel*. London: Edward Arnold.
- 32 Genette, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
- 33 Gill, R. 1985. *Mastering English Literature*. London: Macmillan Education
- 34 Gray, M. 1984. *A Dictionary of Literary Terms*. Hongkong: York Press.
- 35 Grobler, G. M. M. 1989. Time Order in three novels of O.K. Matsepe The story behind the text. Doctoral Thesis. Pretoria: Unisa.
- 36 Groenewald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa (Honase) Dingwalo*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria
- 38 Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Afrika.
- 39 Guralnik, D.B. 1976. *Webster's New World Dictionary*. Michigan: Collins and world.
- 40 Heese, M & Lawton, R. 1979. *An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou.
- 41 Heese, M. & Lawton, R. 1988. *The New Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou.
- 42 Holman, C. 1936. *A Handbook to Literature*. Indiana Polis.New York: The Odyssey Press.
- 43 Holman, C.H. 1972. *A Handbook to Literature*. New York: Odyssey Press.
- 44 Jafta, D.N 1978. A Survey of Xhosa Drama. M.A-Verhandeling. Natal: Universiteit van Zululand.

- 45 Jafta, D.N. 1996. Tragic Expression in selected Xhosa literary works, DLitt. Thesis. Stellenbosch: University of Stellenbosch.
- 46 Jefferson, & Robey, 1993. *Modern Literary Theory: A Comparative Introduction*. London: B.T. Batsford. Ltd.
- 47 Kerkhoff, E.L. 1962. *Kleine deutsche Stilistik*. Bern: Franke Verlag.
- 48 Kerr, W. 1967. *Tragedy and Comedy*. London: Bodley Head Ltd.
- 49 Kgatla, P.M. 1988. E.K.K. Matlala Mongwadi wa Tšhukudu, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 50 Kgatla, P.M. 2000. Kgolo, Tšwelopele le Katlego ya Kanegelokopana ya Sepedi (1951–1999), Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 51 King, N. 1984. *Mystery and Morality*. Cheltenham: Hulton Educational Publications
- 52 Lazarus, & Smith, 1983. *A Glossary of Literature and Composition*. Illinois: Urban University Press.
- 53 Lebaka, K.J. 2006. Kanegelorato ya Sepedi, Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 54 Leech, C. 1969. *Tragedy*. London and New York: Methuen & Co. Ltd.
- 55 Lockert, L. 1958. *Studies in French-Classical Tragedy*. Vanderbilt University Press. Nashville.
- 56 Louwrens, L.J. 1994. *Dictionary of Northern Sotho Grammatical Terms*. Pretoria: Via afrika.
- 57 Lucas, F.L. 1927. *Tragedy, in relation To Aristotle's Poetics*.
- 58 Lucas, F.L. 1974. *Style*. London: Casell.
- 59 Mahole, B.F. 2002. Lenong la Gauta: Padi ya Botseka, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 60 Maila, R.A. 1997. Tshekatsheko ya A mo swina ngwanana' thakana, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunebesithi ya Pretoria.
- 61 Makgamatha, P.M. 1981. A Critical survey of the plot in E.K.K. Matlala's Tragedy, Tšhukudu, Article for Honours. Pietersburg: University of The North.

- 62 Makopo, S. A., Kriel, T.J. & van Wyk, E.B. 1989. Pukuntšu Woordeboek Noord Sotho-Afrikaans, Afrikaans-Noord Sotho. Pretoria: Van Schaik.
- 63 Mampuru, D.M. 1991. *Senakangwedi.5*. Pretoria: Out of Africa Publishers.
- 64 Mandel, O. 1982. *A Definition of Tragedy*. Washington D. C. University Press of America.
- 65 Marggraff, M.M. 1994. The Moral story in Zulu (1930-1955). M.A. Dissertation. Pretoria: University of Pretoria.
- 66 Marggraff, M.M. 1996. The Study of Style: D.B.Z. Ucingo. Pretoria: University of Pretoria.
- 67 Mathibe, M.A. 2001. Papetšo ya Direto tša Lehu le Polokong, Ratlabala le Matšoba, Lentsoane, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 68 McDonald, M. 2003. *The Living Art of Greek Tragedy*. Bloomington. U.S.A.: Indiana University Press.
- 69 Michel, J. & Sewall, R. B. 1963. *Tragedy Modern Essay in Criticism*. New Jersey: Prentice Hall Inc, Inglewood Cliffs.
- 70 Mogale, N.S. 1991. Motsinkedi: Manual for Literary Criticism in Northern Sotho. Pietersburg: Published by Ngwako S Mogale.
- 71 Mogapi, K. 1985. *Tshekatsheko ya dikwalo: Motshameko*. Gaborone: Longman Botswana.
- 72 Mohatlane, E.J. 2002. Tragedy in selected Sesotho Novels, DLitt. Thesis. Stellenbosch: University of Stellenbosch..
- 73 Mohlala, M.J. 1994. Tshekatsheko ya *Di sa re šaletše monaganong*, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 74 Mojalefa, M.J. 1993. Tshekatsheko ya *Sebilwane* bjalo ka thetokanegelo Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 75 Mojalefa, D D. 1994. Tshekatsheko ya *Hlwayang Tsebe*, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 76 Mojalefa, M.J. 1995. Pego ye e beakantšhitšwego ya Nyakišišo ya Makxotlho (Lekgothwane), Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

- 77 Mojalefa, M.J. 1996. Ntlhahle ya Bobedi (B.A.) Sepedi 302. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 78 Mojalefa, M.J. 1997. Ntlhahle ya Boraro (B.A.) Sepedi 303. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 79 Mokgobu, P.S.M. 1985. Character Delineation in Northern Sotho Tragedies—Makgale’s *Tswala e a ja* and Matlala’s *Tšhukudu*. Article for Honours. Turfloop: University of the North.
- 80 Moss, F.K. 1970. Characterization in Charlotte Brontë’s Fiction, Ph.D. Thesis. Wisconsin: University of Wisconsin.
- 81 Muecke, D.C. 1982. *Irony and the Ironic*. London: Methuen & Co. Ltd.
- 82 Murfin, R. & Ray, S.M. 2009. *The Bedford Glossary of Critical and Literary Terms*. Boston. New York: Bedford/St Martins.
- 83 Murray, F.M. 1996. *The Problem of Style*. London: Oxford University Press.
- 84 Myers, H.A. 1956. *Tragedy, A View of Life*. New York: Cornell University Press.
- 85 Nokaneng, M.B., & Louwrens, L.J. 1992. *Segagešo*. Pretoria: Via Afrika Limited.
- 86 Notestein, L.L. 1974. *The Modern Short Story. A study of form: its plot, structure, development and other requirements*. New York: The A.B. Barnes Company.
- 87 Oele, M. 2007. *Aristotle on Pathos*. Chicago: Loyola University.
- 88 Ohman, R.M. 1972. *Prolegomena to the analysis of Prose Style. In H.S. Babb (ed) Essays in Stylistic analysis*. New York: Harcourt Brace Jovanovi.
- 89 Peck, J. 1984. *Literary Terms and Criticism*. London: MacMillan.
- 90 Peck, J. 1985. *A Handbook of Literary Terms*: London, Angus and Robertson Publishers.
- 91 Peck, J. & Coyle, M. 2002. *Literary Terms and Criticism*. New York: Palgrave Macmillan.
- 92 Peck, J. & Coyle, M. 1986. *Literary Terms and Criticism*. London: Macmillan.

- 93 Phala, R.S.1999. *Thellenyane Batlabolela*, Tiragatšo ya Boitshwaro, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 94 Phatudi, N.C. & Mashabela, P.H.D. 1973. *Dilakalaka tša Segagešo*. King William's Town: Beter Boeke.
- 95 Potloane, L.V. 1994. *Pathos and Irony in selected Plays by J.M. Synge and Athol Fugard*, M.A. Thesis. Potchefstroom: University of Potchefstroom.
- 96 Preminger, A. 1965. *A Handbook of Poetic Terms*. New York: Princeton University Press.
- 97 Pretorius, W.J. & Swart, J.H.A. 1982. *Teaching African Literature*. Pretoria: University of South Africa.
- 98 Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- 99 Rakoma, J.R.D. 1995. *Marema-ka-Dika*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- 100 Ridgeway, W. 1915. *Dramas and Dramatic Dances*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 101 Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction Contemporary Poetics*. London and New York: Methuen and Company Ltd.
- 102 Scott, A.F. 1967. *Current Literary Terms: A Concise Dictionary of their origin and use*. London, Melbourne. Toronto: Macmillan.
- 103 Sefoka, M.M. 2007. *Nyakišišo ya Lukas Motšheletšhele*, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 104 Serudu, S.M. 1987. *The Novel of O.K. Matsepe: A Literary Study*. Doctoral Thesis. Pretoria: University of South Africa.
- 105 Serudu, S.M., Mogale, K. I., Mampuru, D.M. & Makena, R.I. 1988. *Sesotho sa Leboa sa mahlahla mphato wa 10*. Pretoria: De Jager-Haum.
- 106 Serudu, S.M. 1989. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-Haum
- 107 Serudu, S.M. 1992. *Thagaletswalo 3*. Pretoria: De Jager-Haum.
- 108 Serudu, S.M. 1993. *Direto le Meretelo ya Baswana 5*. Pretoria: Out of Africa.
- 109 Shaw, H. 1972. *Dictionary of Literary Terms*. New York; McGraw Hill.

- 110 Shipley, J.T. 1970. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Writer.
- 111 Shole, S.J. 1991. Tswana Study Guide 305. Pretoria: University of Pretoria.
- 112 Simon, Bennet. 1988. *Tragic Drama and the Family*. New Haven and London. Yale University Press.
- 113 Snyman, J.W. & Mothoagae, M.K. 1990. *Segarona sa Barutabana: Thutapuo*. Johannesburg: Varia Publishers.
- 114 Solivan, S. 1998. *The Spirit, Pathos and Liberation*. Sheffield: Sheffield University Press.
- 115 Steiner, G. 1961. *The Death of Tragedy*. New York: Alfred A Knopf Inc.
- 116 Strachan, A. 1988. 'Uthingo Lwenkosazana" van D.B.Z. Ntuli: 'n Narratologiese ondersoek, D.Litt Thesis. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- 117 Taplin, O. 1978. *Greek Tragedy in Action*. Cambridge. Methuen & Co. Ltd.
- 118 Thobakgale, R.M. 1996. Tshekatsheko ya Dikanegelokopana ka S.N. Nkadimeng, Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
- 119 Thokoane, D.M. 1994. The Short Story and essay in African Languages, unpublished paper in African Languages Workshop: CESA.
- 120 Vickers, B. 1973. *Towards Greek Tragedy*. London: Longman Group Ltd.
- 121 Van Luxemburg, J., Bal, M. & Weststerjin, W.J. 1991. *Inleiding in die Literatuurwetenskap*. Muiderberg: Dick Continho.
- 122 Von Szeliski, J. 1962. *Tragedy and Fear*. Chapel Hill. The University of North Carolina.
- 123 Wales, K. 1989. *A Dictionary of Stylistics*. England: Longman.
- 124 Williams, R. 1966. *Modern Tragedy*. London. Ghatto and Windus.
- 125 Yelland, H. L. & Jones, S.C. 1950. *A Handbook of Literary Terms*. Angus and Robertson Publishers. London.
- 126 Yelland, W.L., Jones, S.C. & Easton 1983. *A Handbook of Literary Terms*. London: Angus and Robertson Publishers.

- 127 Zelenak, M.X. 1998. *Gender and Politics in Greek Tragedy*. Peter. New York, Washington D.C., Berlin, Vienna, Paris.

C Dipuku tša teori tše di badilwego efela di se tša tsopolwa

- 1 Conradie, P.J. 1978. *Hoe om 'n Drama te ontleed*. Pretoria: Academics.
- 2 Drakakis, J. Liebler N.C. 1998. *Tragedy*. London and New York: Longman.
- 3 Grace, W.J. 1965. *Response to Literature*. New York: McGraw-Hill.
- 4 Gellrich, M. 1988. *Tragedy & Theory*. New Jersey: Princeton UUniversity Press
- 5 Green, J.R. 1994. *Theatre in Ancient Greek Society*. London and New York: Routledge.
- 6 Kintz, L. 1992. *The Subject's Tragedy: Political Poetics, Feminist Theory and Drama*. Michigan: The University of Michigan.
- 7 Kitto, H.D.F. 1955. *Greek Tragedy. Garden City*. New York: Doubleday and Company Inc.
- 8 Mason, H.A. 1985. *The Tragic Plane*. Oxford: Clarendon Press.
- 9 Orr, J. 1981. *Tragic Drama and Modern Society*. London and Besingstoke: The MacMillan Press Ltd.
- 10 Prior, E.M. 1966. *The Language of Tragedy*. Bloomington: Indiana University Press.
- 11 Prior, E.M. 1966. *The Language of Tragedy*. Bloomington: Indiana University Press.
- 12 Tshikovhi, V.R. 1997. *Tragedy in N.A. Milubi's Drama*. Turfloop: University of the North.
- 13 Wolfgang, C. 1961. *English Tragedy before Shakespeare*. London and New York: Methuen

9 ENGLISH SUMMARY

The research focuses on solutions to problems experienced in distinguishing between tragedy and pathos. The tragic is always characterised by emotions, and 'narrative can only be regarded as tragic through its tragic theme' (Steiner, 1961:16).

Aristotle was the first to define tragedy – he regards dramas/narratives as tragic if the protagonists die at the end, and the emotions of pity and fear are aroused. The tragedies Aristotle refers to all display emotional intensity, but are quite dissimilar. In some, the central emotions are evoked by the death of the protagonist, but in others there are events that are more intensely emotive than the death itself. In this study, the researcher provides an in-depth definition of the key concept 'tragedy', the different tragic emotions experienced and related concepts.

Phatudi's *Tladi wa Dikgati* (1958) and Rammala's *Lukas Motšheletšhele* (1963) prove clearly that there are two different types of tragedies, one of which contains pathos and the other contains tragedy. The research emphasises that these Sepedi narratives contain tragedy rather than mere pathos.

The focus of this study is Sepedi tragic narratives, which have not previously been investigated in depth (Mohatlane, 2002:17). Only M.L. Bopape, P.M. Makgamatha and P.S.M. Mokgobu concentrated on tragic narratives, and P.M. Kgatla and P.S. Groenewald commented briefly on tragic narratives.

The adopted narratological model employed in this research focuses plot and language usage, which are only briefly touched on in this research, as they have already been dealt with by prior theorists whose explanations of these narrative levels assist in understating the arrangement of the plot in tragic narratives. The research methodologies employed in analysing the structure of Sepedi tragic

narratives/pathos to distinguish tragedy from pathos are descriptive, discussive and comparative.

The researcher found few narratives containing pathos and tragedy in African languages, especially in Sepedi. The discussion of tragedy focuses on an analysis of the foundations, description, types and main characters (protagonists) of tragedy. Sepedi tragic narratives and pathos were influenced by Western culture; for example, Serudu's drama *Šaka la peloga le tlale* (1990) and G.H. Frans's *Maaberone* (1940) were influenced by Shakespeare's *Romeo and Juliet*.

In this study, pathos is defined as related to societal sympathy. Holman (1936:166) explains that the 'emotional events in pathos affect the main character, his/her family and relatives, and they are left alone in those miseries and are expected to solve those problems without... help from... society'. In texts containing pathos, the main character is neither a villain nor a model of perfection, but basically good and decent. Even though the protagonist is great, he dies, but not because of moral blindness or error. He receives empathy because of his good character. The research concludes that in a text containing pathos, the protagonist is portrayed as simple and perfect. The events are so tragic that they induce pity and fear, more than death itself.

Concerning tragic narratives, the investigation focuses on narratives of morality and ethics. Groenewald (1993:37) lists seven types of moral narratives, including tragedy and pathos. The two books that were the focus for this study were Rammala's *Lukas Motšheletšhele* and Phatudi's *Tladi wa Dikgati*.

The discussion of *Lukas Motšheletšhele* focuses on the concepts of the (a) topic, (b) characters, (c) protagonists/antagonists as the most distinctive elements in tragic narratives and pathos. Authors organise their work in line with themes, which also control the main ideas and supporting ideas of the plot from beginning to end, and the protagonist, who dies at the end. This character is a

great person who dies because of flaws (pride, jealousy and failure to take advice from others). The mistake is not easily recognised, it is hidden; it arouses emotions of pity and fear in the spectators. The analysis of *Lukas Motšheletšhele* looks at (a) love, (b) segregation and hatred, (c) the hooliganism of Lukas Junior, (d) the emotional pain of the wife of Lukas (senior), and (e) the character Albi. The literary style (writing techniques) is analysed. Phala (1999:78) describes technique as ‘the elements of writing and other concerns of the development of the plot, message and narrative’ which are noted after the theme/message.

Phatudi’s novella *Tladi wa Dikgati* is analysed focusing on the protagonists and events that make it a tragic novella. The summary exposes the theme, characters, events, and place. The emphasis is on characters and events as central to tragic narrative. Analysis of *Tladi wa Dikgati* focuses on the theme, techniques, plot and writing style. The arrangement of events depends on the aim of the author and his objectives. It was found that this type of narrative reveals the emotions of fear, and depicts tragedy, and that the protagonist arouses pain or pity in the reader through attraction and suspense as the main techniques. Events are arranged and language is used to evoke a sense of tragedy and pity.

9.1 KEY TERMS

- 1 tragedy
- 2 pathos
- 3 content
- 4 topic
- 5 plot
- 6 theme
- 7 techniques
- 8 style
- 9 atmosphere/feeling
- 10 stylistic features